

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

Toponimia de Agolada

Luz Méndez

Colección Terra Nomeada

Asociación Galega de Onomástica

REAL ACADEMIA GALEGA

Luz Méndez

Toponimia de Agolada

Edita:
Real Academia Galega

© Real Academia Galega

© Luz Méndez

Ilustración da cuberta:
Detalle do mapa de Fontán (1845)

Mapa:
© Ángel Duarte Campos
Xeosfera.com

Maquetación e impresión:
Lugami Artes Gráficas
Infesta, 96. 15319 Betanzos

ISBN:
978-84-946005-4-8

Depósito Legal:
C 2338-2016

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Prólogo

XESÚS ALONSO MONTERO
Presidente da Real Academia Galega

Con este volume, da autoría da especialista Luz Méndez, a Real Academia Galega inaugura unha colección que a nosa institución vai elaborar e realizar co máximo coidado: Terra Nomeada. Non merece menos a tarefa de descubrir e explicar o nome dos lugares que, por teren un nome, o que sexa, teñen dereito ó seu nome, ó verdadeiro. Sabido é que aínda hoxe, no mapa dos rótulos e indicacións de aldeas, parroquias, ríos, regueiros, montes etc. hai nomes deturpados, verdadeiros pseudónimos no sentido etimolóxico ('falsos nomes'). Traballos rigorosos como o presente erradican esas deturpacións e satisfán as esixencias de cantos se interesan polo étimo dos topónimos (algúns moi problemáticos), polas circunstancias xeográficas ou históricas nas que emerxen, pola súa relación coa toponimia doutras terras galegas ou foráneas etc. Son temas que aborda no seu limiar o profesor Antón Santamarina, tan versado nos saberes onomásticos.

A Real Academia Galega séntese moi orgullosa do seu Seminario de Onomástica e agradece a Luz Méndez o excelente traballo que nos presenta nesta publicación.

Limiar

ANTÓN SANTAMARINA
Seminario de Onomástica

Unha aglomeración humana, un monte ou un río foron nomeados co nome co que hoxe os coñecemos porque nun momento algunha das súas características topográficas chamou de maneira especial a atención dunha persoa (ou varias persoas) e deulle ese nome para diferencialo doutros lugares xa coñecidos ou para singularizalo do *continuum* que é un territorio. Estes nomes aplícanse á seara na que sementamos o centeo, a un monte ao que levamos a facenda, a un río que pasa á beira do noso prado, á aldea na que vivimos, á comarca na que nos movemos; son familiares e refírense a paraxes que queremos; por iso despertan a nosa curiosidade. Ecoan aínda na miña memoria (e eu non son un caso illado de persoa curiosa) as preguntas que me facía xa de neno a propósito de nomes cotiáns como *Pena das Medas*, *Monte do Rubial* e especialmente a propósito de nomes opacos como o da leira da *Alambriña*, do prado do *Mondainso*, do rego de *Allarríos* e centos máis. No fondo estaba eu sen sabelo facendo meu o sentimento expresado por Gastón Paris (1888):

¿Haberá algo máis precioso, máis interesante e diría mesmo máis emotivo ca estes nomes que reflicten tal vez a primeira impresión que a nosa patria, a terra onde vivimos e que amamos, coas súas formas silvestres ou graciosas, as súas prominencias ou as súas contornas, os seus aspectos variados de cor e de vexetación produciu nos ollos e na alma dos homes que a habitaron e que durmiron antes ca nós, os seus descendentes? (A. Dauzat, *Les noms de lieu, origine et évolution*, 1926).

Na súa orixe o topónimo é un apelativo (ou unha expresión) do vocabulario común, polo tanto, transparente, falante. Co paso do tempo, polas mudanzas que afectaron o sistema lingüístico ou como consecuencia da substitución dun sistema lingüístico por outro, unha parte dos topónimos, en especial os das capas lingüísticas máis profundas, foise volvendo opaco semanticamente. Destes en especial, que en palabras de Coromines se volveron un “enigma provocativo e, en certos casos, mortificante” é dos que se ocupa a toponomástica.

A toponomástica é unha rama especial da etimoloxía. É unha ciencia nova, as obras fundadoras en países románicos (Italia e Francia) non van máis atrás da

metade do século XIX. E entre nós aínda é unha actividade máis nova pois os primeiros estudos nos que a toponimia galega foi obxecto dun exame controlado cos principios da etimoloxía só empezaron arredor de 1950. Con todo, desde esa data, cunha cadencia cada vez máis frecuente, a nosa toponimia foi obxecto de estudos toponomásticos de tipoloxía moi variada, desde os que van dos resultados dunha única base etimolóxica en todo o territorio, por exemplo os derivados de FONS, ou os topónimos correspondentes a un grupo de palabras semanticamente afíns como poden ser os nomes das plantas ou das augas na toponimia; pasando por estudos que se refiren a estratos específicos: topónimos paleoeuropeos, celtas, latinos, xermánicos; ata chegar a traballos que se refiren exhaustivamente á toponimia maior e menor dun concello ou só dunha parroquia. Isto xustifica que poidamos ter xa obras de tipo divulgativo (sobre os nomes de lugar máis representativos de toda Galicia) que teñen como destinatario o gran público e non o círculo dos especialistas. Así é que nestes pouco máis de cincuenta anos a filoloxía galega pode ofrecer un corpus de estudos que xa non desmerece diante do doutras áreas románicas.

Non é este o lugar para facer unha caracterización da toponimia galega pero para que o lector (non especialista) desta obra teña unha mínima orientación non é escusado lembrar un par de cousas.

En primeiro lugar, que nós falamos unha lingua romance e polo tanto a maioría dos seus elementos constitutivos son latinos. Isto é verdade tamén para a toponimia. O que ocorre é que na toponimia, ó contrario do que ocorre no vocabulario común, hai unha boa cantidade de nomes que sobreviviron as substitucións lingüísticas. En Galicia temos constancia de que hai asentamentos humanos desde o Paleolítico. Dos que a habitaban na época inmediatamente anterior á conquista dos romanos sabemos eran celtas, e mesmo coñecemos os nomes da diferentes tribos e os territorios aproximados que ocupaban. De aí para atrás todo é escuro. Non sabemos nin sequera con certeza se eses celtas que atoparon os romanos eran os descendentes de celtas centroeuropeos que penetraron na Península como invasores a unha certa altura (arredor do séc. VIII a.C.) ou eran celtas continuadores de poboacións indoeuropeas neolíticas asentadas aquí, coma noutras partes de Europa. Tampouco sabemos se na época da conquista sobrevivían poboadores doutras estirpes e falantes de linguas doutras familias (por exemplo da familia do vasconzo). Como, conforme queda dito, os nomes da toponimia tenden a perpetuarse aínda que haxa substitucións lingüísticas é doado imaxinar o difícil que é interpretar etimoloxicamente estes nomes, pois a penas sabemos nada directamente do celta que se falaba aquí e menos aínda doutras linguas que puidese ter habido antes do celta ou contemporáneas del. Na etimoloxía de palabras do vocabulario común o etimólogo, para que un étimo sexa sostible, ten que ter en conta que entre a forma actual e a proposta como étimo (sexa latino ou non) debe haber congruencia fonética (é dicir, cadrar o resultado coas leis da fonética histórica do idioma en cuestión) e congruencia semántica (ou sexa, significar o mesmo ou algo parecido e xustificable dentro do que son os desvíos semánticos normais); na toponomástica a guía da semántica desaparece porque o significado actual do

topónimo, se é que non coincide cun vocabro do léxico común, é descoñecido e só queda o material fonético. É verdade que hai outros mecanismos de control, por exemplo a dispersión da raíz por outros territorios de Europa, a posibilidade de agrupar unha palabras con outras que teñan unha estrutura formal semellante e que poidan (ou non) ser interpretadas a través dunha lingua coñecida, entre outras estratexias. O lector pode imaxinar o “mortificante” que son para o toponimista este tipo de palabras. Isto é o que xustifica que para un certo número de topónimos se propoñan dous ou máis étimos posibles dos cales só un (ou ao mellor ningún) é o verdadeiro. A sorte é que cuantitativamente é un número pequeno dentro do corpus toponímico xeral.

Compréndese, en segundo lugar, que para a toponimia é máis necesario aínda que para o vocabulario común coñecer as formas antigas do nome. O galego caracterízase por ser unha lingua “conservadora” (en comparación co francés, por exemplo). De todas maneiras os topónimos son voces de moi alta frecuencia de uso na lingua e por iso poden sufrir un desgaste maior do que se produce en voces do vocabulario común e iso contribúe a enmascarar o seu verdadeiro étimo. Hai ademais nos topónimos unha tendencia de sentido contrario á anterior: a de reetimoloxizarse, é dicir, de arrimarse a unha familia etimolóxica que non é a deles. Iso pode levar, e de feito leva, non poucas veces, por vías falsas. Por esta razón é moi necesario ter en conta as formas medievais, latinas ou romances, do topónimo cuxa orixe queremos dilucidar. Noutros países románicos, coma Italia, hai documentación antiga e continua desde a época romana ata Idade Media (e ata hoxe), moita dela editada. Ás veces hai xoias preciosas para a toponimia como a famosa *Tabula alimentaria traiana* (101-114 d.C.) referida á antiga cidade de Veleia cerca de Piacenza, na que se mencionan numerosas propiedades cos nomes dos seus propietarios (do tipo *fundum Manlianum*) moitas deles sobreviventes na toponimia maior actual, como demostrou Silvio Pieri (*Toponomastica delle valli del Serchio e della Lima*, 1898). No noso caso é pouca a documentación administrativa ou literaria anterior ao século X; abunda a partir desa época, pero está moi lonxe de estar editada e dispoñible toda a documentación. Iso quere dicir que temos aínda moitas lagoas na información. Pero a información que se pode sacar do dispoñible é sempre unha axuda. A autora deste traballo é especialmente habilidosa en localizar fontes e dar primeiras documentacións dun topónimo. Por desgraza no caso da Agolada os topónimos escuros nin coa axuda das fontes medievais puideron ser dilucidados. A este respecto hai que lembrar tamén que Galicia non é ningún “isolat” demográfico ou lingüístico e, consecuentemente, tampouco toponímico; iso quere dicir que moitas veces as formas antigas ou modernas de topónimos doutras áreas teñen correspondencia con topónimos nosos; ter en conta estas correspondencias (como fai a autora) pode axudar tamén a dilucidar a orixe dun topónimo escuro.

Por outra parte é bo lembrarlle tamén ao lector dunha obra coma esta que a masa aparentemente caótica de topónimos dun país se reducen a uns cantos tipos e que fóra deles a motivación dun topónimo é moi mala de xustificar (ver a entrada *Carmoega* neste estudo para comprobar os camiños que ten que descartar o

etimólogo). Sarmiento no seu *Onomástico* xa propuxera unha serie de tipos (topónimos derivados de nomes de plantas, de animais, de poseosores..., de adxectivos referentes a algunha calidade do terreo ou das augas; lugares que teñen unha posición relativa a outros lugares); hoxe hai clasificacións moi estruturadas e pormenorizadas. Dentro destas categorías hai algunhas que son máis fértiles ca outras. Non se ten feito unha estatística para o noso caso pero probablemente sexan extrapolables as estatísticas que se teñen feito para outras áreas románicas. E. Muret (*Les noms de lieu*, 1936, p. 16) cita un cálculo de G. Flechia sobre 60.000 topónimos de Italia e establece unha proporción de douscentos casos da forma individual *colombo* (pomba), cincocentos para toda a fauna, catro mil para o reino vexetal entre os cales un millar para termos xerais coma *bosco* ou *selva*, e cinco mil para vocablos de santos. Piel, na “Semblanza” que vou citar despois tamén remata cunha tipoloxía de topónimos e cunha estatística; esta é pouco significativa porque se refire só a 273 topónimos dun concello pero cadra bastante coa de Flechia: o maior número de topónimos corresponde á fitotoponimia (57), o máis baixo a animais (3). En todas as clasificacións sempre queda un apartado para toponimos “dubidosos e escuros”. Aínda que esta é unha obra en forma de dicionario alfabético (non ideolóxico) o lector pódelle asignar a cada topónimo o seu tipo, incluído o de “dubidoso”, que se desprende das non poucas entradas nas que a autora nos chama a atención sobre as súas cautelas relativas a unha proposta.

Dito isto, hai que lembrar finalmente que esta non é unha obra de investigación (aínda que tamén conteña datos novos e orixinais). É unha obra de divulgación, para un público de non especialistas. A totalidade dos nomes aquí examinados xa foron obxecto de estudo por parte de especialistas en traballos diversos. A súa finalidade é, daquela, pór ao abasto do gran público, especialmente do público da Agolada e arredores que será o máis motivado para ler neste traballo, o que sabe (ou se ignora) ata a data de hoxe dos nomes dos lugares deste concello así como dalgún outro topónimo significativo (ríos ou montes). Non é a primeira vez que se delimita o ámbito dun estudo toponímico a un concello. O modelo máis remoto que podemos atopar na nosa historiografía toponímica para un traballo coma o presente é o do lembrado romanista alemán Joseph M. Piel (coñecido entre nós por numerosas monografías e especialmente polo monumental *Hispano-gotisches Namenbuch* (1976) escrito en colaboración co seu discípulo Dieter Kremer). Del é a “Semblanza toponímica de un ayuntamiento gallego: Fonsagrada” (*Homenaje a Dámaso Alonso*, Madrid, II, 1961). Seguindo o exemplo de Piel en limitar a área dunha prospección toponímica a un concello viñeron despois outros estudosos, entre eles o máis dilixente é sen dúbida Nicandro Ares, que en diversas publicacións (especialmente en *Lucensia*) fixo a monografía toponímica dunha boa parte dos concellos da diocese de Lugo. Esperemos que se cumpran os desexos dos promotores desta iniciativa e que nun espazo de tempo non moi longo os diferentes concellos de Galicia teñan unha “semblanza” semellante a esta.

Introdución

O concello de Agolada, que existe desde 1835, está constituído na actualidade por 24 parroquias e 163 lugares. Naceu da unión do de Ventosa-Borraxeiros mais o de Basadre, primeiros concellos constitucionais, isto é, nados logo da primeira constitución de 1812.

A vila de *Agolada* é capital do municipio desde 1930. Antes (desde 1910), a casa do concello estivera no lugar da *Guillerma* (tamén chamado *Barrio do Carme*), en Borraxeiros; e, previamente (1860), en Artoño do Medio.

No século XVIII, o actual territorio de Agolada aglutinaba freguesías que pertencían a varias xurisdicións medievais e formaba parte da provincia de Santiago, unha das sete que daquela tiña Galicia. Esta era a distribución:

- ♦ A xurisdición de Ventosa incluía as parroquias de Baíña, Esperante, Ferreiroa, Gurgueiro, Lamas (hoxe As Trabancas), Merlín, O Val (de Sangorza), San Paio de Baias (hoxe San Paio de Bais), Santa Comba, Ventosa e Vilariño.
- ♦ A xurisdición de Borraxeiros estaba constituída polas parroquias de Artoño, Berredo, Borraxeiros, Couso (hoxe un lugar de Borraxeiros), Cabanelas (hoxe tamén lugar de Borraxeiros) e Eidián.
- ♦ Brántega e Órrea estaban agregadas ao Couto do mosteiro de Camanzo.
- ♦ O Couto de Basadre incluía as parroquias de Basadre (Santa María), Santo Estevo de Basadre (actualmente é un lugar da parroquia) e Ramil (que daquela comprendía os lugares que hoxe pertencen a esta parroquia mais os da veciña parroquia de Ramil en Palas de Rei).
- ♦ Agra pertencía á xurisdición do mosteiro bieito de Santo Antoíño no actual concello de Toques.
- ♦ Brocos e Sesto eran da xurisdición de Abeancos, na terra de Melide.
- ♦ E finalmente, O Sexo, do señorío do conde de Altamira, que pertencía á xurisdición de Boente, nome presente aínda na denominación dunha parroquia de Arzúa.

A terra ou territorio de Ventosa, cerne do concello, documéntase polo menos desde o século VIII. Abranguía un territorio amplo que foi mudando co tempo e que tivo nalgúns momentos máis ou menos a extensión do actual concello de Agolada. Con anterioridade, no século VI, durante o reinado suevo en Galicia, pertencera ao condado de Deza e limitaba polo oeste no monte *Summio* (o Farelo). No século X, a terra de Ventosa chegaba polo norte aos límites actuais de Agolada e incluía, por exemplo, Brocos, como podemos constatar nun documento do mosteiro de Sobrado: “in villa que vocitant Brocos, territorio *Ventosa*, subtus montem Laureda, inter rivulos Ulie et Arnego” (“na vila á que lle chaman Brocos, no territorio de Ventosa, baixo o monte Loureda, entre os ríos Ulla e Arnego”). E neste mesmo século X, Ventosa debía de ser o *comitatum quam nuncupant Ventosam* (“condado ao que lle chaman Ventosa”) que o rei Ordoño III lle doa no ano 952 á catedral de Santiago, xa que ata o século XVIII ten o señorío sobre esta xurisdición o arcebispo desta igrexa catedralicia.

Tamén a mediados do século VIII temos documentada por primeira vez a parroquia de Órrea. Alí houbo ata o século XV un convento beneditino, aínda que hoxe só se conserva a igrexa.

Borraxeiros está presente nos textos, se non antes, desde o século XIII pero posiblemente sexa moi anterior, igual ca o castelo sobre o que logo se construíu o actual pazo. Pertencía ese castelo ao conde de Altamira e foi destruído durante as guerras irmandiñas do século XV, aquelas en que o pobo se rebelou conta os nobres tiranos.

A historia máis antiga das terras do concello, pouco estudada, é moi rica. Da época romana consérvanse, no Museo de Pontevedra, pedras con inscricións funerarias que se encontraron na parroquia de Ferreiroa; pero ademais o concello está ateigado de mostras moito máis antigas coma dolmens, mámoas, castros e petróglifos que nos certifican nalgúns casos que estaba habitado polo menos 4.000 anos antes de Cristo.

Con esta historia ás costas, Agolada, coma toda Galicia, é posuidora dun tesouro toponímico riquísimo. Os nomes de entidades de poboación deste concello deixan constancia de todas estas épocas das que ata aquí viñemos falando.

Nomes coma *Arnego*, *Artoño*, *Baiña*, *Basadre*, *Basadroa*, *Cezobre*, *Bais*, *Ulla*... lévannos aos tempos máis remotos da historia de Galicia. Son nomes moi antigos creados con palabras de linguas que perdemos coa chegada dos romanos e que hoxe nos custa comprender. É máis difícil saber a antigüidade doutros topónimos formados tamén por palabras usuais entre os galegos da prehistoria pero que aínda hoxe seguimos utilizando, coma *A Lama*, *Lamas*, *Laxe*, *O Penedo*, *A Penela*...

Os romanos deixáronnos a súa lingua, o latín, que evolucionou ata o galego actual, e a maior porcentaxe dos nosos topónimos. Con todo, hoxe xa non podemos determinar a antigüidade de moitos lugares en función desa orixe latina do seu nome, porque esas palabras coas que os romanos nos bautizaron seguen sendo de uso común, coma *Vila, Paradela, A Costa, Ventosa...* Aínda así, *Agolada, Órrea e Ferreiroa* han de ser moi antigos, de pouco despois da conquista dos romanos, xa que inclúen palabras ou elementos que non se usaron moito tempo no latín falado en Galicia, coma o participio *LĀTU, LĀTA* (que substituímos pronto por *levado, levada*), *HORRĒA* (o plural latino da palabra *HORRĒU* ‘hórreo’) ou o sufixo diminutivo *-ŎLO, -ŎLA* que deseguida deixou de ser habitual.

A chegada de pobos xermánicos a Galicia no século v deixou unha pegada fonda na nosa toponimia e caracterizouna cos nomes dos posesores das terras: os donos das antigas granxas engadían os seus nomes á súa propiedade; por exemplo, de (*VILLAM*) *CARTEMIRI* ‘a vila ou granxa de Cartemiro’ procede *Cartimil*. Estes nomes volveron poñerse de moda durante os séculos ix-xi, na chamada *reconquista*, pois eran nomes cos que se pretendía entroncar cos vellos reinos suevo e visigodo e coa tradición cristiá e así diferenciarse fronte aos musulmáns. Deste longo período da Idade Media, entre o séculos v e xi teñen que ser os topónimos desa orixe coma *Aián, Astrar, Axiaz, Buxel, Cartimil*, probablemente *Casquive, Cendoi, Cristín, Eidián, Friúfe, Garlín, Merlín, Quián, Ramil, Romariz e Santán*. Tamén *Sa* e *Galegos* naceron con certeza nesa época.

Dos árabes, que achegaron escasos elementos á lingua e á cultura de Galicia, temos as palabras coas que se constituíron os topónimos *A Aldea de Riba, A Aldea de Baixo, A Aldea do Monte* ou *O Almacén*, pero como *aldea* e *almacén* son voces de uso común no galego, estes lugares puideron nacer en calquera momento máis ou menos recente, sempre despois do século viii, século en que a lingua árabe empezou a difundirse na Península.

A Toponimia ou Toponomástica, a ciencia que estuda os nomes de lugar, permítenos coñecer moitas cousas sobre a nosa historia e a nosa cultura.

Con este libro pretendemos saber un pouco máis de *Agolada* a través dos seus topónimos e fomentar o respecto e a preservación deste tesouro da lingua que son os nomes de lugar.

Nas seguintes páxinas coméntanse os nomes das entidades de poboación pero o patrimonio toponímico do concello é meirande. Aínda están sen rexistrar os milleiros de topónimos que existen en todo o territorio de *Agolada*. Cada camiño, cada pedra, cada leira, cada ponte, cada regueiro, cada monte, cada recantiño que os homes e mulleres que viviron aquí desde hai miles de anos bautizaron deberíámolo recoller, gardar e transmitir como unha herdanza que chegou a nós e que deixaremos para os galegos do futuro.

Agradecementos

A todos os homes e mulleres pasados e presentes que nos transmitiron e nos legaron estes nomes. A Manuel Busto Galego, que ama e difunde o amor pola historia de Agolada e polo conxunto singular dos pendellos, do que tanto aprendín co seu blog *Aquam Latam* e que tan amablemente cedeu algunha das imaxes que ilustran este libro. A Xosé Manuel Méndez do Valadoiro, que me acompañou a coñecer lugares do concello. E a Xosé Ramón Blanco, de Brocos, que me informou sobre algúns topónimos da ribeira do Ulla.

Algunhas palabras que requiren explicación

antropotónimo s.m. Nome de lugar con orixe nun nome de persoa.

étimo s.m. Palabra que se considera orixe doutra. Cando un étimo é hipotético, xa que non hai constancia de que existise esa forma, indícase con *.

etimoloxía s.f. Ciencia que estuda a orixe e a historia das palabras. Orixe e evolución dunha palabra.

falsa etimoloxía loc. Explicación popular que non ten fundamento científico.

fitónimo, *-a* adx. Relativo aos fitónimos.

fitónimo s.m. Nome de planta.

fitotónimo s.m. Topónimo que remite a un nome de planta.

gótico s.m. Lingua da rama do xermánico oriental que faláron os godos.

hidrónimo s.m. Nome de río, rego, lago etc.

hidrotónimo s.m. Nome de lugar que fai referencia a un elemento xeográfico relacionado coa auga.

microtónimo s.m. Nome de calquera elemento xeográfico ou lugar non habitado.

relaxación vocálica loc. Articulación pouco precisa dunha vogal.

xermánico, *-a* adx. Relativo ou pertencente á rama do indoeuropeo da que proveñen o inglés, o alemán, as linguas de Escandinavia etc.

Parroquias e lugares do concello de Agolada

Nesta relación de topónimos recóllense, distribuídas por parroquias, as entidades de poboación do concello tal como figuran no *Nomenclátor de Galicia* (NG). En cursiva, indícanse aqueles nomes que aquí se modificaron segundo a pronuncia local, isto é, que non coinciden coas actuais formas oficiais aprobadas pola Xunta de Galicia, e que xa se propuxeron para que sexan corrixidos en posteriores edicións. Na maioría dos casos, son erros por omisión de artigo, agás no caso de *Friúfe*, que equivocadamente se incluíu como *Friúce*; tamén na parroquia de Agra, na cal o *Nomenclátor* recolle erradamente como lugares distintos a dobre denominación dun lugar; ou o caso da aldea chamada *A Lama*, que figura nas parroquias de Basadre e Eidián cando só forma parte da primeira. O NG en vigor pódese consultar no seguinte enlace: web: <http://www.xunta.gal/nomenclator>.

Agra (San Miguel)

Aldea de Baixo, A
Aldea de Riba, A ou *O Pereiro*
Outeiro, O
Serra, A
Souto, O

Artoño (Santalla)

Artoño
Ascontra, A
Buxel
Campo Simón
Capela, A
Cartas
Cendoi
Coto, O
Outeiro

Quintas
Traspenas
Vilar

Baiña, A (San Pedro)

Albergue
Brandariz
Braña, A
Casas Novas, As
Castro
Eirexe, A
Martiña, A
Valiña, A

Basadre (Santa María)

Lama, A
Outeiro de Reis

Santa María
Santo Estevo
Souto, O

Berredo (Santa María)

Almacén, O
Barrio
Casa da Ascontra, A
Casiñas, As
Cornella, A
Corval, O
Eirexe, A
Pradeiro, O
Quintá

Borraxeiros (San Cristovo)

Bugalleira, A
Cabanelas
Castro
Cezobre
Couso
Cristín
Ermida, A
Guillerma, A
Meixide
Penedo, O
Penelas, As
Ponte do Muíño, A
Quinteiro, O
Reboredo
Rego Traveso
Sa
San Miguel
Torre, A
Vila, A
Vilanova

Brántega (San Lourenzo)

Carballa, A
Casal, O
Castro

Eirexe, A
Feira Nova, A
Fondo de Brántega, O
Moas
Sobrado
Torres, As
Vilanova
Vilar, O

Brocos (San Miguel)

Barrio
Brocos
Bugallal, O
Marquesado, O
Quintela

Carmoega (San Pedro)

Casquive
Devesa, A
Eirexe, A
Filgueira, A
Paradela
Pazos
Quián
Santandré

Eidián (Santiago)

Amance
Basadroa
Eidián
Galegos

Esperante (San Cibrao)

Esperante
Penela, A
San Cibrao

Ferreiroa (San Pedro)

Agolada
Bidueiros
Costa, A

Ferreiroa
Fonte de Cántaras
Pontillón, O

Gurgueiro (San Miguel)

Gurgueiro
Laxosa
San Miguel

Merlín (San Pedro)

Friúfe
Marcelín
Merlín
Vila Grande, A

Órrea (Santo André)

Carderón
Carronao
Cima de Vila
Costela
Enfesta, A
Órrea
Pallares, Os
Sisto, O
Vilariño

Ramil (San Martiño)

Outeiro
Ramil

San Paio de Bais (San Paio)

Cacharenzo
Casas Novas, As
Costela
San Paio de Bais

Santa Comba (San Xoán)

Astrar
Carral
Castro
Garlín

Quintela
Santa Comba
Santán
Valadoiro, O

Sesto (San Cibrao)

Campo
Sesto

O Sexo (Santiago)

Costa, A
Sexo, O
Souto, O

As Trabancas (San Mamede)

Aián
Couso
Lamas
Romariz
Trabancas, As
Trascastro
Val, O

Val de Sangorza (Santa María)

Carrizos, Os
Castro, O
Cebolido
Sa
Sangorza
Sino, O
Val
Vilameá

Ventosa (San Xiao)

Aldea do Monte, A
Axiaz
Buxán
Cartimil
Eirexe, A
Grixanova
Laxe

Quintela
Río
Toxás, Os
Treilamas
Vilar

Vilariño (Santa María)

Eirexe, A
Lagoa, A
Ponte Vilariño, A
Vepellós
Vilariño

OUTROS ELEMENTOS XEOGRÁFICOS

Arnego (río)
Farelo
Lentisco (río)
Pena Guntín
Ulla (río)
Xara, A (río)

Agolada

Lugar da parroquia de Ferreiroa, capital do concello

Véñse considerando que o nome da vila de *Agolada*, capital do municipio e que lle dá nome a este, procede da locución latina *ĀQUAM LĀTAM* ‘auga levada, conducida’ (*LĀTU* é o participio do verbo latino *FĒRO* ‘levar’). Por este topónimo pasou tempo abondo para que hoxe non sexa transparente para nós, polo que debe de ter bastante antigüidade. Descoñecemos a que elemento concreto se refire esa canalización ou condución de auga, pero é probable que, no caso do nome deste concello, teña algunha relación coa actividade mineira que se desenvolveu na zona xa na época prehistórica e que logo continuarían os romanos. Unha proba desta actividade é o mesmo nome da parroquia á que pertence a vila, *Ferreiroa*, palabra derivada de *ferro*, e que fai referencia ás minas deste mineral e ao labor de extracción e traballo do ferro.

A actual vila de Agolada naceu arredor do cruzamento de dous camiños medievais, un que viña desde Santiago pola ponte Vilariño e outro desde o Ribeiro a través de Rodeiro e Ventosa e que, inicialmente, continuaba por Buxán e Trascastro (nas Trabancas) para seguir cara a Monterroso. A un lado desta última vía e ao pé do monte Farelo, en Aián, celebrábase unha feira. Pero a ruta desviouse desde Ventosa ata Agolada para enlazala co camiño de Curtis. E alí, arredor dese empalme, onde debía haber dúas ou tres casas –unha delas posiblemente a casa-taberna da que se fala máis abaixo–, trasladouse a feira en 1788, por iniciativa do escribán Ramón Barrio de Losada, e empezaron a edificarse os edificios necesarios, entre eles os pendellos que hoxe lle dan sona ao concello. Posteriormente, a construción da estrada que comunica Pontevedra con Lugo dotou de vitalidade esta pequena vila.

Coa desaparición do Antigo Réxime e a abolición das xurisdicións, o termo municipal quedou constituído por dous concellos: Ventosa-Borraxeiros, por un lado, e Basadre, por outro, que finalmente se unificaron no de *Agolada* en 1835.

Dispoñemos de pouca documentación antiga do nome de *Agolada*, quizais porque tardou en ser un lugar habitado. A primeira mención do topónimo

Pendellos de Agolada,
concello de Ferreiroa
(Foto Bernabé, cedida
por Manuel Busto).

encontrámola, moi tardiamente en relación con outros lugares do concello, no Catastro do Marqués de la Ensenada (1752) onde se di:

La feligresia de San Pedro de Ferreiroa tiene una taverna que se llama *Agolada* que tienen arrendado los vezinos de ella a Bernardo de Ferreiroa, juntamente la casa donde se vende el vino, en ciento y noventa y siete reales y veinte y dos maravedís vellón cada año.

En textos posteriores, está atestada a forma *La Agolada*, o que parece indicar que o topónimo seguramente levaba artigo e a xente diría *Vivo na Agolada*, pero este artigo é facilmente aglutinable á vogal inicial e acabouse perdendo. Unha vez que se esqueceu o significado orixinal do nome de lugar, aparece moitas veces castelanizado como *La Golada* ou *Golada* e, posteriormente, regaleguizado en *A Golada*, en que se interpreta o *a-* inicial como se fose aquel artigo perdido. A restauración da forma antiga *Agolada*, máis próxima á etimoloxía *ĀQUAM LĀTAM*, é a que recollen os nomenclátos actuais, aínda que causa problemas, pois debemos escribir *Vivo en Agolada* cando na fala se di *vivo n'Agolada*.

No concello de Barreiros, na parroquia de San Pedro de Benquerencia hai outra entidade de poboación chamada *A Agolada*. Existen tamén en Becerreá e Nigrán outros dous lugares chamados *A Golada*, que manteñen no seu nome esa falsa interpretación do artigo, da que acabamos de falar. *Augalada* en Mesía e *Agualada* en Santiago de Compostela son da mesma orixe ca o noso topónimo.

En Portugal encontramos ademais o topónimo *A Agolada de Cima*, no concello de Coruche (Santarém). *Igualada*, en Barcelona, ten a mesma procedencia etimolóxica ca todos estes.

Agra (San Miguel)

Parroquia do concello

O nome da parroquia ten orixe na voz común *agra* que significa ‘conxunto de parcelas para o labradío pertencentes a varios propietarios e pechadas por un valado’. O topónimo provén do latín *AGRA*, plural de *AGRUM* ‘campo terreo cultivado’, e de aí o significado colectivo. Esta palabra latina deixou derivados cultos nas linguas románicas coma *agricultura*, *agrimensor* ou *agropecuario*, pero só se mantivo como voz patrimonial no galego e no portugués.

Agra é un topónimo habitual en Galicia e xa figura como tal en textos do século x. Na actualidade hai moitas outras entidades de poboación coa mesma denominación coma *A Agra* (aldeas dos concellos e Láncara e de Cesuras), *Agra* (aldea de Chantada) e *As Agras* (aldea de Sada) e con denominacións que conteñen a palabra coma *A Agra do Mero* e *A Agra de Samosteiro* (aldeas do concello de Cambre) ou *A Agra de Abaixo* (aldea do concello de Camariñas), entre outras.

Durante o Antigo Réxime, a parroquia de *Agra*, que lle pon límites ao concello coa provincia da Coruña, río Ulla por medio, pertenceu á xurisdición de Santo Antoíño de Toques, antigo priorado e mosteiro bieito que estaba situado na parroquia da Capela, no actual concello de Toques. Esta xurisdición era do señorío do mosteiro de San Martiño Pinario, en Santiago.

É moi probable que o apelido galego *Agra* proveña do nome desta parroquia. A súa maior concentración no concello coruñés de Santiso, veciño do de Agolada, e noutros concellos dos arredores, avalan a hipótese.

Para a advocación da parroquia e o nome do santo, véxase a entrada *San Miguel*.

Aián

Lugar da parroquia das Trabancas

O topónimo provén do nome persoal dun propietario desas terras, aínda que son varios os nomes antigos que nos poden levar ao resultado *Aián*. Algúns autores consideran que a súa orixe é o acusativo *AGILANEM* do nome suevo *Ágila*, formado polas raíz *AGIS* ‘medo’ ou **AGIA* ‘recanto, esquina’, mais o sufixo *-ILA(NE)*, a partir dunha locución do tipo *VILLA DE AGILANEM*, co substantivo *vila* elidido.

Agilane(m) está documentado desde o século IX e é, por exemplo, o nome dun dos dez mozos que Gunterigo lle dá en dote como servos á súa muller Gontrode no ano 926, como consta nun texto da colección documental do Mosteiro de Celanova.

Máis probable, con todo, é que teña a súa orixe no acusativo *ADILANEM*, do nome tamén suevo *Ádila* ou do xenitivo dunha forma latinizada dese mesmo nome,

ADILANI, formado pola raíz *ATH-, quizais procedente de HETHU- ‘loita’ ou de ATHA ‘a nobreza’, e o sufixo hipocorístico –ILAM. Polo menos así se rexistra para o mesmo topónimo *Aián* do concello de Samos nun documento do tomo do mosteiro dese concello, datado no século X e, segundo o cal, o lugar recibira o nome de *villa domni Adilani* dun fillo dun home chamado *Égila*, que viñera coa súa familia a repoboar a zona no século VIII. Curiosamente tamén o nome suevo *Égila* –variante do devandito *Ágila*, na súa forma de acusativo EGILANEM–, podería dar orixe a *Aián*. Para o topónimo do concello de Agolada non encontramos documentación antiga, o que dificulta decantarnos por unha das hipóteses.

Estes nomes mencionados, coma moitos dos que proveñen outros topónimos do concello (*Astrar*, *Brandariz*, *Cartimil*...) e que se comentarán máis adiante, introducíronse no galego a partir do século V e logo volveron poñerse de moda nos séculos X e XI, pois evocaban a vella nobreza sueva e visigoda.

Aínda se podería pensar que o topónimo proveña do xenitivo do nome latino *Avianus*, pero non temos constancia de que este nome se usase en Galicia.

Ademais do noso topónimo e do de Samos, hai tamén un lugar chamado *Aián* no concello de Cambre. Debe de ter a mesma procedencia *Aiã*, nome dunha freguesía do concello de Felgueiras, en Portugal. En Galicia, levan o apelido *Ayán*, con grafía antiga impropia hoxe no galego moderno, 165 persoas.

Albergue

Lugar da parroquia da Baíña

Os dicionarios fan proceder a palabra *albergue* ‘lugar de hospedaxe’ do gót. *HARIBAIRG(O) ‘acampamento, aloxamento’ e ese é o significado do topónimo. Non encontramos ningunha documentación medieval sobre este lugar, que pola orixe da voz ten que ser de fundación posterior ao século V. No ano 1134 *Albergue* parece que funcionaba como sobrenome toponímico, xa que se menciona nun documento do mosteiro de Lourenzá a *Petro Albergue* e, en 1200, outro *Petrus Alberge* é testemuña nun documento do mosteiro de Sobrado. Con todo, non podemos saber se procede efectivamente dun topónimo ou se a palabra *albergue* se usaba tamén coma un alcume. Hoxe non existe o apelido.

O lugar de *Albergue* de Agolada encontrámolo documentado por primeira vez nun texto de 1594 que se conserva no Arquivo Histórico da Universidade de Santiago no cal *Juan de Cristín*, da parroquia da Baíña, confirma a venda dunha fanega de pan de renda sobre o lugar e casal *que se dice e nonbra de Albergue*.

É topónimo único en Galicia aínda que hai cinco lugares e dúas parroquias, nos concellos de Laza e Vilar de Barrio, chamados (*A*) *Alberguería* ou *A Albergaría*, nome de lugar emparentado. En Portugal hai tres localidades chamadas *Albergue*

pero *Albergaria* tamén é no país veciño moito máis frecuente tanto en topónimos simples coma noutros compostos pola palabra, como o concello de *Albergaria-a-Velha*. No resto da península Ibérica non encontramos ningún outro topónimo *Albergue*.

Aldea de Baixo, A

Lugar da parroquia de Agra

Véxase a entrada *Aldea do Monte, A*.

Aldea de Riba, A

Lugar da parroquia de Agra

Véxase a entrada *Aldea do Monte, A*.

Aldea do Monte, A

Lugar da parroquia de Ventosa

O substantivo *aldea* ten moita presenza na toponimia galega; hai máis de 150 localidades rexistradas no *Nomenclátor de Galicia* con este nome e formas compostas e derivadas. A palabra *aldea* ten orixe árabe e logo pasou ao galego común, polo que estes topónimos e as localidades que nomean teñen que ser de orixe medieval ou posterior. A voz *monte* é transparente e provén do latín *MONTEM*, do mesmo significado.

Administrativamente, a *aldea* (ou *lugar* ou *barrio* ou *barrete*, segundo as zonas) é a entidade de poboación inferior á parroquia. Varias aldeas constitúen unha parroquia.

Os lugares *A Aldea de Baixo* e *A Aldea de Riba*, na parroquia de Agra, fan referencia á súa localización e ademais *A Aldea de Riba* recibe tamén o nome de *O Pereiro* (véxase). No concello temos tamén, na parroquia de Ventosa, *A Aldea do Monte*, lugar chamado así porque está na subida ao monte Farelo.

As persoas que levan en Galicia o apelido *Aldea* non chegan a cen e ningunha reside neste concello.

Almacén, O

Lugar da parroquia de Berredo

A palabra *almacén* é un arabismo (do árabe *al-mahzan* ‘botica, celeiro, soto’) que se empezou a usar nas linguas da Península na Idade Media, posiblemente cun primeiro significado militar de ‘depósito onde se gardaban armas, municións e

equipamento de guerra'. Aínda en 1770, no primeiro dicionario da Real Academia Española, defínese así: “La casa ó edificio público ó particular donde se guardan por junto cualesquiera géneros, ya sean armas, pertrechos, y municiones de guerra, ya cosas vendibles, como aceyte, sal, granos, ropas, y otras mercaderías”.

En portugués tamén se documenta na Idade Media con esa acepción militar, e a moderna de ‘establecemento comercial que vende ao público xéneros alimenticios e outras mercadorías’ non está datada ata 1871.

En galego encontramos un único exemplo medieval, nas cantigas de escarnio de Johán Servando (século XIII): “Apartaronse eles, por comer ben / melhor que comerían en *almazen*”. A palabra recóllese, xa claramente co significado moderno, en 1884 nun *Parrafeo* do Tío Marcos da Portela: “Do *almacén* d’estancadas d’Alicante roubaron coarenta mil pesos en sellos”.

Hai en Galicia outros catro lugares chamados *O Almacén* en Carballo, Monforte de Lemos e Portomarín e, en Portugal, o topónimo *Armazens* na Figueira da Foz.

Amance

Lugar da parroquia de Eidián

Este nome de lugar provén do xenitivo do nome persoal de orixe latina *Amantius*, derivado de AMĀRE ‘amar’, que corresponde ao romance *Amancio*, nome que foi perdendo vitalidade pero que aínda era bastante frecuente na primeira metade do século XX. O topónimo responde etimoloxicamente a un esquema tipo (VILLAM) AMANTI, *vila de Amancio*.

Encontramos o primeiro exemplo deste topónimo de Agolada no século XV, nun documento do mosteiro de Vilar de Donas do ano 1453: “Álvaro de Pineiro et Lopo de Sanjurjo et Roy d’Amance, fligise de Santiago de Eydeán”. Tamén no Arquivo Histórico da Universidade de Santiago se conserva un documento do ano 1569 co testamento de *Francisco de Amance*, zapateiro en Santiago. Hoxe xa non existe o apelido en Galicia.

É topónimo único en toda a Península, aínda que o podemos relacionar con *Cadamancio* (< Casa de Amancio), en Asturias e, en Galicia, cos topónimos *Amande* (Mesía) e *Amandi* (Pantón e Sober), que proceden do nome medieval *Amando* (do latín AMANDUS, tamén derivado de AMARE), o que os emparenta con este.

Arnego

Río do concello

O nome deste río, coma o dos principais cursos de auga de Galicia, ten unha orixe antiquísima, en linguas prerromanas que hoxe non son doadas de interpretar. Os especialistas relacionan o topónimo *Arnego* con outros hidrotopónimos (nomes

de lugar referidos á auga) coma o río galego *Arnoia* ou o italiano *Arno* e cren que provén dun tema *ar-, variante da raíz indoeuropea *ER- ‘moverse’.

O río aparece documentado na Idade Media, xa desde o século VI, coa forma actual *Arnego* e dálle nome a dúas parroquias dos concellos de Rodeiro e Vila de Cruces polos que tamén pasa.

Artoño (Santalla)

Lugar e parroquia de Agolada

A parroquia pertenceu no antigo réxime á xurisdición de Borraxeiros. No relixioso, a súa advocación é *Santalla* (< latín SANCTA EULĀLIA), nome dunha mártir cristiá de Mérida do século IV. O culto a esta santa é un dos máis antigos de Galicia, desde o século V, o que pode dar idea da antigüidade da parroquia.

O nome de orixe grega *Eulalia* significa ‘a que fala ben’ e, como nome da santa, aparece en galego con moitas variantes como *Aia*, *Alla*, *Baia*, *Balla*, *Oalla* ou a culta *Eulalia*. No caso de Artoño, a forma tradicional usual na parroquia é *Santalla*. No Catastro do Marqués de la Ensenada, do século XVII, encontramos como veciños da parroquia a *Pedro Santalla* e *Manuel Santalla*, por exemplo, e o apelido, a pesar de ser escaso, aínda sobrevive no concello.

Artoño é topónimo único en Galicia (e na Península) e de significado escuro. Descoñécese a súa orixe, posiblemente prerromana. Xa na Idade Media, en 1192, aparece nun documento en latín do mosteiro de San Pedro de Dozón como *Sancta Eolalia de Artonio* e, en 1253, na documentación do mosteiro de Oseira como *Artono*, con forma gráfica próxima á moderna e seguramente a mesma pronuncia. Vén sendo considerado un hidrotopónimo, isto é, un topónimo que fai referencia á auga e algúns autores relaciónano con outros topónimos coma *Artes*, *Arteixo* ou *Artón* constituídos por unha raíz prerromana *AR-T, variante de *ER ‘fluír, moverse’. Pero tampouco se pode descartar que o nome remita á orografía do lugar, un val de fondo plano, e que se poida emparentar coa voz común *artesa*, da mesma base etimolóxica, pero que mudou o significado hidronímico de ‘corrente fluvial’ a partir da idea ‘leito dun río, val, sitio fondo’.

En obras xeográficas do século XIX, entre os lugares desta parroquia recollíanse *Artoño do Medio*, a actual aldea de *Artoño*, e tamén *Artoño das Contra*, hoxe *Ascontra*, que estudamos a seguir.

Ascontra, A

Lugar da parroquia de Artoño

Topónimo único en Galicia (e na actualidade na Península), é de significado escuro e non hai certeza sobre a súa orixe.

Con todo, e dado que, como vimos atrás, o nome da aldea de *Artoño* foi tamén *Artoño do Medio* e esta figuraba como *Artoño das Contra*, inclinámonos a pensar na hipótese de que ambos topónimos indicaban a súa posición e que *Ascontra* seguramente se corresponda coa preposición popular *escontra* ‘cara a’ ou ‘enfrente, no lugar oposto a’, da suma das preposicións latinas *EX* e *CONTRĀ*, probablemente porque as súas casas estaban en disposición enfrontada ás das aldeas veciñas; o *A-* inicial é froito da contracción co artigo (*A Escontra* > *Ascontra*). Esta forma *Asconta* é coa que figura a aldea nos nomenclátors desde 1930 e só recentemente se lle engadiu un artigo *A Ascontra* para representar a pronuncia real: “Vivo na *Ascontra*”. Véxase tamén na entrada *Agolada* o problema co artigo.

A preposición *escontra* é tamén corrente en leonés e no Bierzo, territorio en León de fala galega, houbo unha xurisdición medieval chamada *A Ribeira de Escontra* (ou *A Ribera*, castelanizado) que comprendía os concellos de Robledo, As Médulas, Yeres e Veiga de Yeres, Castroquilame, Ponte Domingo Flórez e Trones. Están todos na marxe esquerda do río Sil, polo que seguramente se lle puxo nome a esta terra desde a marxe dereita. Na mesma zona, consta tamén a existencia no século XVIII dunha *villa* chamada *Escontra*.

Na parroquia de Berredo hai o lugar chamado *A Casa da Ascontra*, xa que os habitantes da casa que deu orixe ao lugar procedían de *A Ascontra*.

Astrar

Lugar da parroquia de Santa Comba

Procede do xenitivo do nome de orixe xermánica *Astruario*, ben documentado na Idade Media desde o século X, a partir dunha locución do tipo (*VILLAM* ou *CĀSAM*) *ASTRUARI*. Considérase que ese nome está formado a partir do tema gótico *ASTR-* que significa ‘oriental, do leste’.

Este topónimo e outro semellante hoxe desaparecido e documentado nun texto do mosteiro de Carboeiro no século XI, en que se di *villa en terra Salienense... vocitata Astrar* (“vila en terra do Salnés... chamada Astrar”), están emparentados con outros coma *Estrar*, no concello de Brión, e con *Estremar*, en Cervantes, ou *Estremil*, en Curtis, Guitiriz e Vilalba, que veñen de nomes persoais que tamén se formaron a partir dese tema gótico *ASTR-*.

Hai outras dúas localidades en Galicia chamadas *Astrar*, no concello do Pino e no concello de Lugo.

Son algo menos de vinte as persoas que levan o apelido *Astrar* en Galicia e a metade residen no concello de Agolada, polo que é moi probable que este lugar da parroquia de Santa Comba sexa a orixe do apelido.

Axiaz

Lugar da parroquia de Ventosa

Crese que podemos relacionar este topónimo co nome medieval de orixe xermánica *Ágila*, *Agilanis* (véxase a entrada *Aián*), aínda que non é desde o propio nome como se pode explicar, senón desde o patronímico, *AGILANICI* ‘fillo de Ágila’, que seguramente funcionaba tamén como adxectivo co valor de ‘pertencente a Ágila’. Aínda que non son moi numerosos os topónimos derivados de patronímicos, podemos encontrar facilmente outros exemplos no noso *Nomenclátor* coma *Ordóñez* (‘fillo de Ordoño’, no concello de Friol), *Estévez* (‘fillo de Estevo’, no concello de Santa Comba) ou, de formación máis recente, *Os Pérez* (no concello de Oia).

No século XII, nun documento en latín do mosteiro de Dozón, figura a primeira atestación que coñecemos: “et mea hereditate quam habeo in *Genaz*, territorio Ventosa” (“e a miña herdade que teño en Axiaz, territorio de Ventosa”). Pero nesa mesma colección documental aparece tamén con outras formas como *Agelaz* ou *Agear*, esta última cun erro de escritura ou de transcripción que falsea a terminación.

Seguramente esta vacilación á hora de escribir o nome en latín indica que o nome do lugar xa se pronunciaba naquel século dun xeito similar ao de hoxe en día e que os escribas da época descoñecían a forma orixinal, pois correspondía a un nome que os especialistas consideran común no século VI e que posiblemente xa se deixara de usar na baixa Idade Media (séculos XI–XV). Estas variantes, xunto coa existencia do topónimo asturiano *Xelaz*, mencionado na colección documental da catedral de León como “*villa Agelaci*” no ano 954, e tamén o microtopónimo *L’Axelaz* (concello de Gozón, Asturias), confirman a orixe deste nome. Todo isto permítenos tamén supoñer que *Axiaz* estaba fundada xa antes do ano 1000.

A finais da Idade Media, no ano 1473, o topónimo de Ventosa aparece escrito nos documentos de Oseira xa coa forma actual, aínda que coa grafía *g* da etimoloxía: “Item en *Agiaz* huna herdade de que dam un çeramin de pam”.

Axiaz é topónimo único en Galicia e ten logo o seu correspondente no asturiano *Xelaz*.

Baiña, A (San Pedro)

Parroquia do concello

Algúns autores cren que *A Baiña* está relacionado coa palabra *vao* (< latín *VADUM*), ‘lugar pouco profundo dun río por onde se pode cruzar a pé’. Se for así, etimoloxicamente debería levar un V- inicial; pero dado que ten unha longa historia escrita con B-, hoxe admítese como tradicional con esta grafía.

Outros autores propoñen para o topónimo un suposto étimo (TÈRRA) *BADINEA, proveniente do céltico *BODĪO ‘dourado, castaño’, aínda que nos parece moi difícil de aceptar.

As dúas etimoloxías presentan problemas polo que, mentres non apareza algunha atestación antiga que achegue algo máis de luz, temos que considerar opaco este topónimo.

O topónimo sen artigo, *Baiña*, é tamén o nome dunha parroquia de Baiona da que toma o nome o río *Baiña* que a atravesa; e, en plural, *Baiñas*, o dunha parroquia e un lugar de Vimianzo, ao pé do encoro das Fervenzas, no río Xallas. O feito de que os lugares que se chaman (*A*) *Baiña(s)* estean ao lado dun río reforza a teoría de que é un hidrotopónimo, isto é, que ten relación coa auga.

A parroquia de Baiona está ben documentada na Idade Media: “et cum suis terminis, quomodo dividitur cum Varedo et cum *Vayna* et cum Moradi et cum Bel-sar” (“e cos seus límites, de modo que será dividido con Baredo e con *Baiña* e con Morade e con Belesar”) ou “dono vobis in hereditatem villam Erizanam integram ab illo rivo qui dicitur *Vaina*” (“dovos en herdade Vila Erizana [a actual Baiona] enteira desde aquel río que lle din *Baiña*”), pero non encontramos información medieval sobre o nome da parroquia de Agolada. O primeiro texto localizado que fai mención a ela é do século XVI, nun documento de venda de 1594 que se conserva no Arquivo Histórico Universitario de Santiago, e no que consta que “Juan Cristín, vezino de San Pedro de *Baina* confirma unha venda de seu avó Juan Pallares”.

A Baiña pertenceu no Antigo Réxime á xurisdición de Ventosa e era do señorío do arcebispo de Santiago. No século XVIII, no Catastro que ordena facer o Marqués de la Ensenada, xa é moi frecuente que o nome vacile entre un V- e un B- iniciais e, aínda que hoxe non hai na parroquia ningunha aldea co nome (quizais corresponda ao que hoxe é *A Eirexe*), son frecuentes nese catastro as referencias a *Baiña* (ou *Vaiña/Vayña*) de *Aba(i)xo* e de *Arriba*.

É un topónimo exclusivo de Galicia e non xerou apelido.

O culto a San Pedro (e a San Paulo), o patrón da parroquia, é moi antigo. Desde os primeiros tempos do cristianismo honrábase a súa sepultura nas catacumbas de Roma e no século IV xa se conmemoraba o 29 de xuño como data de traslado dos seus restos a un sepulcro común. En Galicia xa había culto a este santo no século VI, pois o bispo Martiño de Dumio, que viviu nese século, poñía o nome de San Pedro como exemplo de nome que era frecuente adoptar no bautismo. *Pedro* provén do latín PETRUS, forma masculina de PETRA ‘pedra’, alcume que lle deu Xesús ao apóstolo chamado Simón cando lle dixo “Ti es Pedro, e sobre esta pedra vou edificar a miña igrexa”, segundo recollen os evanxeos (Mateo, 16).

Barrio

Lugar da parroquia de Berredo

Lugar da parroquia de Brocos

Véñse considerando que o substantivo *barrio* provén do árabe BARRI ‘exterior’, e este á súa vez do árabe BARR ‘aforas (dunha poboación)’. Pero hai datos que levan a reconsiderar esta hipótese.

A palabra *barrio* está nos documentos escritos en latín en Galicia polo menos desde o século IX e en galego desde principios do século XIII e xa como topónimo. Tamén se encontran as formas *barreo* e *barro*, o que levou a algúns autores a considerar que *barrio* ten a mesma orixe prelatina ca *barro* ‘lama, arxila’, aínda que é unha hipótese de difícil explicación. O significado inicial da palabra, que é co que se creou o topónimo, debía de ser o de ‘do lado de fóra (dunha *villa*)’ e posteriormente adquiriu o de ‘parte dunha poboación’. Na actualidade, ademais deste último significado, nalgúns partes de Galicia, *barrio* é sinónimo de *aldea* ou *lugar*, isto é, indica un núcleo habitado dentro dunha parroquia.

Hai en Galicia arredor duns cen lugares que levan no nome esta palabra. *Bárrio* e *Bairro* son as formas do topónimo en portugués.

Preto de 2.500 persoas teñen o apelido *Barrio* en Galicia.

Basadre (Santa María)

Parroquia do concello

O nome desta parroquia é un enigma para os estudosos. Con gran probabilidade de orixe prerromana, algúns autores asocian o nome de lugar, pola súa terminación que cren que provén do sufixo prerromano *-tero*, a outros como *Limodre*, *Xavestre* ou *Lustres*, tamén de significado escuro e moi antigos.

Basadre aparece na documentación medieval do mosteiro de Sobrado coas formas *Vasadra* (ano 1185) e *Vasadria* (anos 1120, 1185 e 1205), e seguramente os escribas daquela época xa non sabían de onde procedía. A terminación orixinal en *-a*, como vemos neses exemplos, explica a formación co sufixo diminutivo latino *-ŏLA* de *Basadroa* (<*UASADREŎLAM), aldea da parroquia de Eidián, que dista uns 1.600 metros das aldeas da parroquia de Basadre chamadas Santa María e Santo Estevo. No século XIV, en textos escritos en galego, a terminación aínda alternaba entre o *-a* orixinal (*Vasadrea*, ano 1368) e o *-e* (*Vasadre*, ano 1380) co que se pronuncia na actualidade, por relaxación vocálica. Debeu ser a finais da Idade Media cando empezou a mudar a grafía inicial dos dous topónimos de V- a B-, como se demostra nun texto do ano 1417 do mosteiro de Vilar de Donas en que se cita a *Pero Afonso, morador en Basadroa*. O descoñecemento da etimoloxía da palabra e a vacilación xa temperá da grafía inicial levou á Comisión de

Toponimia a normalizar con B- este topónimo escuro, por ser a máis utilizada na documentación histórica.

O *couto de Basadre* foi unha xurisdición medieval que incluía as parroquias de Santa María de Basadre, Santo Estevo (hoxe un lugar da parroquia) de Basadre, e parte da parroquia de Ramil (excepto catro casas do lugar de Ramil e todo o lugar de Outeiro, daquela unha “casa e pacio”, isto é, unha casa e as súas dependencias).

No século XVIII, aínda Santa María de Basadre era parroquia matriz da de Santo Estevo, á que pertencía o lugar de *Outeiro de Reis*. O lugar da *Lama* (que no *Nomenclátor* se sitúa incorrectamente nas dúas parroquias de Basadre e Eidián) formaba parte da parroquia de Eidián, tamén anexa da de Santa María de Basadre; hoxe está dentro dos límites parroquiais de Basadre.

É topónimo único na Península e o apelido *Basadre*, que levan en Galicia 269 persoas, procede do nome desta parroquia.

Basadroa

Lugar da parroquia de Eidián

Para a explicación etimolóxica deste topónimo, véxase a entrada *Basadre*.

Berredo (Santa María)

Parroquia do concello

A freguesía de *Berredo* pertencía no Antigo Réxime á xurisdición de Borraxeiros e no século XVIII era do señorío de *Joachin Salgado*, veciño da cidade de Ourense, coronel de infantaría, vizconde de Parada de Amoeiro (Ourense) e conde de Borraxeiros.

O nome desta parroquia parece estar formado co sufixo latino -ĒTU moi frecuente na toponimia unido a nomes de plantas e árbores (*Biduedo*, *Carballedo*, *Nocado*...) ou a algún elemento constituínte do terreo (*Penedo*, *Laxedo*...) para indicar un colectivo ou moita cantidade.

Deste xeito, ábrensenos dúas hipóteses para explicar o topónimo. A primeira faríanos partir dun substantivo *berro* recollido nalgúns dicionarios e obras lexicográficas como ‘planta de talos e follas lixeiramente olorosas e acedas... que se usa en ensalada crúa’. A orixe de *berro* crese que é moi antiga e que está no céltico BERŪRO, que era o nome que tiña a planta nesa lingua.

De calquera xeito, esta é unha hipótese problemática, pois en galego tomamos do latín o nome común para esa planta e chamámoslle *agrón*, forma compartida co portugués (*agrião*), tamén usual no castelán antigo. *Agrón* é un derivado de ACRE

‘acedo, amargo’. A única posibilidade a partir de aquí é que no topónimo *Berredo* se conservase unha denominación antiga da planta, perdida moi cedo.

A segunda hipótese é que *Berredo* proveña de *barro*, palabra tamén de orixe prerromana, e que polo tanto sexa unha variante do topónimo *Barredo* (lugar e parroquia do concello de Castroverde e tamén lugar do concello de Monforte de Lemos). Na documentación medieval, o topónimo aparece nos textos máis antigos en latín coa forma *Berreto* e xa como *Berredo* (tanto en latín coma en romance) a partir do século XI, o que dificulta aceptar a hipótese de que este nome de lugar proveña de *barro*.

O primeiro testemuño relativo a esta parroquia de *Berredo* do concello de Agolada encontrámolo nun documento de 1570 conservado no Arquivo Histórico Universitario de Santiago segundo o cal Gregorio Refojo, de Santa María de *Berredo*, compra “un delantal de palmilla azul y dos varas y tercia de palmilla de Palencia”.

Hai en Galicia outras tres parroquias con este nome no concello da Bola e, en Portugal, *Berredo* no concello de Vieira do Miño. Non temos constancia de que exista no resto da Península.

É moi probable que o apelido, que levan algo máis de sesenta persoas en Galicia, proceda do nome desta parroquia, xa que o núcleo principal de portadores está nos concellos de Agolada e Monterroso.

Bidueiros

Lugar da parroquia de Ferreiroa

O substantivo *bidueiro*, do nome latino BĒTULLA mais o sufixo -ARIU, corresponde ao dunha árbore frecuente en Galicia e en toda a zona atlántica da península Ibérica, que tamén se chama en galego *bido*, *bidul* (ou *bedul*), *bidulo* (ou *bedulo*) e *bidueira*, entre outras formas.

Hai 12 localidades máis en Galicia co nome de (*Os*) *Bidueiros* e catro co feminino (*As*) *Bidueiras*. *Bidueiros* é o nome dunha parroquia de Dozón. En Portugal encontramos *Vidoeiro* e *Bidoeira de Cima*, *Bidoeira de Baixo*, *Mata da Bidoeira* e *Casal da Bidoeira*.

A primeira mención documental a un lugar deste nome, en concreto *Bidueiros*, en Dozón, é do século IX, do ano 887, e o topónimo figura en latín como *Bitolarios*.

Algo menos de 100 persoas levan o apelido *Vidueiros* (xa no galego da Idade Media había vacilacións á hora de escribir este nome de lugar que aparece tanto con B- como con V-) e máis da metade delas residen nos concellos de Vila de Cruces, Silleda e Lalín, polo que é moi probable que o apelido galego proceda do nome da parroquia de *Bidueiros*, en Dozón, e quizais algún do noso lugar de Agolada.

Borraxeiros (San Cristovo)

Parroquia do concello

A xurisdición de *Borraxeiros* é antiga e está documentada desde o século XII. Alí, antes do século XV, erguíase un pequeno castelo pertencente ao conde de Altamira que, coma outros moitos, quedou destruído durante as revoltas de 1466-1469, a denominada Gran Guerra Irmandiña, en que os vasallos dos grandes señores nobres, reunidos en *irmandades*, se rebelaron fronte aos abusos que sufrían. Campesiños, habitantes das cidades, fidalgos, cregos e baixa nobreza levantáronse en toda Galicia contra os grandes nobres propietarios de castelos e fortalezas e destruíron máis dun cento deles. O castelo de *Borraxeiros* nunca volveu ser reconstruído e, a finais do século XVI, o rei Filipe II vendeulle as ruínas e a xurisdición ao clérigo Antonio Salgado. Aproveitando as ruínas construíuse o actual pazo.

Durante o século XVII e XVIII, esta xurisdición seguiu pertencendo á familia dos Salgado, señores de Borraxeiros, e incluía as parroquias de Artoño, Berredo, Borraxeiros, Eidián, Couso e Cabanelas (estas dúas últimas hoxe xa non son parroquias senón lugares de *Borraxeiros*).

Nesta freguesía estivo a casa do concello ata a II República, no lugar da Guillerma, tamén chamado Barrio do Carme.

Alguns autores consideran o nome deste lugar un derivado de *borraxa* ‘planta que crece nos prados e nos terreos cultivados e que se come como verdura e ensalada’, palabra de orixe controvertida e moi antiga. Co sufixo *-eiro* indícase abundancia. Nos dicionarios galegos figura *borraxeira* como ‘plantío de borraxas’.

Así e todo, tamén podería estar emparentado coa palabra de orixe prerromana *borra* ‘sedimentos, borralla, restos de cera’ e con outras palabras da mesma familia coma *borrén* ou *borrea*.

Encontramos documentado o topónimo de Agolada no mosteiro de Oseira coas grafías da época xa desde o século XIII:

“... qui presentes fuerunt: domnus Menendus Velasci de Decia, domnus Arias Petri de Tabulata, domnus Rodericus Petri de *Borrageiros*, Garsia Iohannis de Parada...” (“...que presentes foron: don Mendo Vázquez de Deza, don Arias Pérez de Taboada, don Rodrigo Pérez de Borraxeiros, García Eáns de Parada...”).

“... donnus P. Iohannis de Orria et frater eius, I. Iohannis rector ecclesie de *Borrageyros*...” (“... don Pedro Eanes de Órrea e seu irmán, Johán Eanes, reitor da igrexa de Borraxeiros...”).

É un topónimo exclusivo de Galicia e hai outras dúas aldeas con este nome nos concellos da Caniza e Pontearreas, ademais do lugar chamado *O Borraxeiro* tamén en Pontearreas, *A Borraxeira* en Ourense e *Borraxas* en Boborás. Tamén encontramos o lugar de *Borraxos*, en Nogueira de Ramuín.

Unhas 140 persoas levan os apelidos deturpados *Borrageiros* e *Borrajeiros* en Galicia, pero non existe no concello de Agolada, polo que quizais proveña dalgún dos outros topónimos.

Brandariz

Lugar da parroquia da Baíña

O topónimo *Brandariz* provén do xenitivo do nome dun antigo posesor das terras, *Brandarico* ou *Branderico*, de orixe xermánica, moi común na Idade Media e logo en desuso, constituído polas raíces *BRAND(A)- ‘espada, fulgor’ e -RIK ‘forte, poderoso’.

Xa na documentación antiga, en latín, o nome vacilaba entre a forma *Brandarius*, menos frecuente (así se chamaba o bispo de Lamego, en Portugal, no ano 886: *Brandaricus lamecensis episcopus* “Brandarico bispo de Lamego”) e *Brandericus*, moito máis común nos vellos documentos (así aparece escrito o nome dun bispo de Tui da primeira metade do século X, por exemplo).

No século XIII, nos escritos en galego, o nome de persoa xa era menos frecuente e só se rexistran topónimos coas formas *Branderís*, *Brandarís* ou *Branderiz*.

Temos documentado o topónimo de Agolada por primeira vez nunha escritura en castelán do convento de Belvís de Santiago de Compostela do ano 1542, pola que se lle aforan unhas terras a “Fernando Pérez de *Brandariz*, vezino de la felegrésía de San Pedro de Baíña”.

Á parte da nosa, hoxe hai en Galicia tres aldeas chamadas *Brandariz* nos concellos de Ortigueira, Tordoia e Vila de Cruces, onde tamén recibe este nome unha parroquia. Ademais hai dous lugares en Portugal denominados así.

Algo máis de mil persoas levan este apelido en Galicia hoxe.

Brántega (San Lourenzo)

Parroquia do concello

O nome desta parroquia é un enigma. Descoñécense a súa orixe e o seu significado pero, con certeza, vén de moi antigo. Carecemos de documentación que nos axude a interpretar a súa etimoloxía. É posible que teña relación con *Balántiga*, lugar da parroquia de Escuadro, en Silleda, citada na colección documental do mosteiro de San Lourenzo de Carboeiro (s. IX-XI): “... integra ipsa portion-[e ?] terminos de

Salitres usque in terminos de *Ballantica*” (“... enteira esta parte? límites de Saídres ata límites de Balántiga”).

En antigos documentos da diocese de Braga cítase tamén un “monte *Blantega* circa fluvium qui vocatur Avis in territorio Bracarensi” (“monte Blantega cerca do río que chaman Avis en territorio Bracarense”), un nome que probablemente tamén teña parentesco con *Brántega*.

A primeira mención ao topónimo de Agolada encontrámola xa en galego, nun documento do século xv, escrito por Aras Afonso, notario de Monterroso, e pertencente á colección do mosteiro de Vilar de Donas en que se cita a *frey García de Brántega*.

Esta parroquia, xunto coa de Órrea, pertenceu durante o Antigo Réxime ao couto de Camanzo e era do señorío do mosteiro de San Paio de Antealtares de Santiago.

É topónimo único en Galicia (se *Balántiga* non ten a mesma orixe e significado) e en toda a Península, e non deixou apelido.

O culto a San Lourenzo, santo patrón da parroquia, é moi antigo na Península, xa do século v ou vi, se non anterior. *Lourenzo* provén do latín LAURENTIUS, un derivado de LAURUM ‘loureiro’.

Braña, A

Lugar da parroquia da Baíña

O substantivo *braña* é unha palabra característica do noroeste da península Ibérica (Galicia, Asturias e Cantabria) e úsase para referirse a un prado ou terreo moi húmido, habitualmente ás beiras dun río. En Asturias, unha *braña* é un terreo de pasto en lugares altos de montaña.

Algúns autores cren que a orixe desta palabra é prerromana, mentres que outros ofrecen a hipótese do latín *VERANEAM, derivado de *verán*, xa que designan lugares que manteñen a humidade durante o verán polo que se pode levar a pacer o gando.

Xa nos primeiros textos en que aparece documentado o topónimo, no século ix, está escrito con B- inicial: *Brania*.

A *Braña* está mesmo ao pé do río Lentisco e as terras do arredor anéganse facilmente, polo que o seu nome está plenamente xustificado.

Hai arredor de 50 topónimos formados con esta palabra en Galicia concentrados nas provincias da Coruña, Ourense e Pontevedra (en menor medida). Tamén hai o topónimo en Asturias e en León e Cantabria. Non existe en Portugal.

Os arredor de 1.600 apelidos *Braña* e *Brañas* en Galicia son característicos das provincias da Coruña e Lugo. No conxunto de España, Asturias é a provincia onde é máis habitual o apelido *Braña*.

Brocos (San Miguel)

Lugar e parroquia de Agolada

Durante o Antigo Réxime, a parroquia de Brocos, xunto coa de Sesto, pertencía á xurisdición de Abeancos, en terras de Melide, e as dúas eran do señorío do conde de Monterrei.

Descoñécese o significado do topónimo *Brocos*, que xa aparece escrito desta maneira desde o século x. No ano 975, por exemplo, Vermudo e Margarida, a súa muller, vendíanlle a súa parte da herdanza en *Brocos* ao abade Adelfo e á abadesa Árxilo do mosteiro de Sobrado:

“Ego Ueremudo et uxor mea Margarida, uobis Adelfus abba et Argiloni abbatisse facimus cartulam scripture firmitatis de hereditate mea propria que habeo in uilla que uocitant *Brocos*, territorio Ventosa, subtus montem Laureda, inter riuulos *Ulie* (Ulla) et *Arnego*...” (Eu, Vermudo, e a miña muller Margarida, a vós, abade Adelfo e abadesa Árxilo, facemos carta de escritura firme da miña herdade propia que teño na vila que chaman *Brocos*, no territorio de Ventosa, debaixo do monte Laureda, entre os ríos Ulla e Arnego...).

Nalgún dicionario recóllese para *broco* a acepción de ‘curvado cara abaixo, especialmente referido aos cornos da vaca’; e tamén ‘ollos grandes e saíntes’.

O nome podería ser unha metáfora da forma do territorio da parroquia ou dalgunha parte da parroquia. Se é así, hoxe xa non poderíamos confirmalo porque algunhas zonas de *Brocos* quedaron anegadas cando se construíu o encoro de Portodemouros.

Aínda se podería pensar que *Brocos* teña algo que ver con *borco*, palabra galega recollida nos dicionarios e que significa “dado a volta, boca abaixo”, coma o castelán “vuelco”, e isto pola súa situación na baixada suave cara ao río.

É topónimo único en Galicia e na Península, aínda que quizais con el poida estar relacionado *A Broca*, no concello da Caniza, que é nome tamén dunha localidade do concello de Trancoso, en Portugal. Na Península encontramos ademais *Borcós* en Burgos.

O apelido *Brocos*, que levan unhas 300 persoas, ten a súa máxima densidade nos concellos de Vila de Cruces e Boqueixón, polo que é un apelido toponímico que con bastante seguridade procede do nome desta parroquia.

Tamén existiron na Idade Media os apelidos *Broca* (sen data) e *Broco* (1251), quizais emparentados con este topónimo.

Para a advocación da parroquia e o nome do santo, véxase a entrada *San Miguel*.

Bugallal, O

Lugar da parroquia de Brocos

O substantivo *bugallo* ou *bugalla*, de orixe incerta, designa os tumores duros e como boliñas que se forman nas pólas e nas follas dos carballos, tamén chamados *bugallas*, *cocos*, *bullacos*, *mazá de carballo*, *carrabouxo*, *bailareta* etc.

Pero *bugalla*, segundo as zonas de Galicia, tamén pode facer referencia a distintas especies de plantas ou froitos (en Viveiro, por exemplo, chámanlles así ás landras). É por iso que o topónimo *O Bugallal*, formado co sufixo *-al*, proveniente do latino *-ALE*, e indicativo de abundancia, xeralmente de vexetación, quizais se explicaría mellor pola gran cantidade dunha planta ou árbore que pola existencia de moitos *bugallos*, cousa propia de calquera carballeira.

Hai tres lugares máis en Galicia co mesmo nome en Arteixo, Palas de Rei e Salvaterra de Miño. En Portugal teñen tamén o topónimo *Bogalhal*.

Bugalleira, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Este topónimo está formado polo substantivo común *bugallo* (véxase a entrada *Bugallal, O*) e o sufixo *-eira* (do latín *-ARIA*) que indica abundancia.

Contamos oito topónimos máis con este nome (con e sen artigo) en Galicia nos concellos da Baña, A Estrada, O Irixo (*A Bugalleira de Arriba* e *A Bugalleira de Abaixo*), As Neves (*Bugalleiras*), O Pino, Ponteceso e Touro. Tamén hai os topónimos *Bogalheira*, *Bogalhal*, *Bogalhos* e *Bugalhos* en Portugal.

Buxán

Lugar da parroquia de Ventosa

Buxán provén do xenitivo do nome persoal latino *Busianus*, de significado escuro e documentado desde o século IX, a partir dunha locución do tipo (VILLAM) BUSIANI (“vila de Busiano”).

Hai trece localidades máis en Galicia con ese nome e outros catro que o inclúen na súa denominación: *Valbuxán*, localidade do concello do Bolo; *Vilarbuxán*, lugar e parroquia de Bóveda; *Trabuxán* (< TRANS BUSIANI, isto é, “detrás de Buxán”); e *Castrobuxán*, lugar de Vimianzo. Os especialistas tamén relacionan con estes o topónimo portugués *Bujões*, do concello de Vila Real.

Dalgún dos lugares chamados Buxán procede o apelido, hoxe castelanizado. Hai preto de 3.000 persoas en Galicia apelidadas *Buján* e só dez que conservaron ou recuperaron o apelido na súa forma correcta: *Buxán*. As algo máis de 50 persoas que levan o apelido en Agolada, poden telo por algún antepasado con orixe no nome deste lugar.

Buxel

Lugar da parroquia de Artoño

A hipótese máis probable é que o topónimo proveña do diminutivo, *BUSIĒLLUS ou *BUXIĒLLUS, do nome persoal latino BUSIUS ou BUXIUS, ben documentado das dúas maneiras. A forma esperada sería *Buxelle*, que é como se chama un lugar da parroquia de Marzás, no concello de Carballedo, en Lugo (do mesmo xeito que de MARCĒLLI > *Marcelle*). Con todo, son varios os exemplos de apócope en topónimos deste tipo como as parellas *Melle* e *Vilarmel* (< “Vilar [de] Melle”) do xenitivo de *MANĒLLUS; *Mourelle* e *Vilamourel* (< [VILLAM] MAURĒLLI) do xenitivo de MAURELIUS ou MAURILIUS; ou *Gondelle* e *Gondel*, do nome de orixe xermánica GUNTELLI.

Buxel e *Buxelle* terían polo tanto a mesma orixe, son topónimos únicos en Galicia e na Península e ningún dos dous xerou apelidos.

Cabanelas

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O substantivo *cabana*, que nos chegou a través do latín pero é moito máis antigo, fai referencia a construcións pequenas e feitas de xeito rústico en que se gardaban apeiros do campo ou que servían para resgardarse. Tanto os topónimos *Cabana(s)* como os seus diminutivos *Cabanela(s)*, co sufixo diminutivo latino -ĒLLA(S), son hoxe topónimos frecuentes de moitas entidades de poboación.

O nome desta localidade de Agolada aparece documentado en 1601, no Arquivo Xeral de Indias, onde se garda o expediente de *Bartolomé de Loder* (Lodeiro) y *Brandaris* (Brandariz), “natural del lugar de *Cavanelas* de Borraxeiros”, que viaxa ao Perú.

Hai uns 30 lugares en Galicia chamados *Cabanela(s)* ou que inclúen a palabra. Tamén é frecuente este topónimo en Portugal. En castelán, o topónimo correspondente é *Cabanillas*.

Case 1.000 persoas levan o apelido *Cabanelas* en Galicia, aínda que ningunha en Agolada.

Cacharenzo

Lugar da parroquia de San Paio de Bais

Sobre este topónimo, en aparencia escuro e de etimoloxía descoñecida, achéganos moita luz un texto do século xv, da documentación de San Vicenzo de Pombeiro (Pantón), onde podemos ler o seguinte: “Et outrosí vos aforamos o terreo de monte que jaz en *Cas Charenço*, conmo vén topar da viña de Gonçaluo d’Outeiro”. O topónimo parece corresponder ao actual *Cacharenzo*, hoxe lugar deshabitado na parroquia de Pombeiro, concello de Pantón.

Esta cita permítenos formular a hipótese de que a orixe do nome estea nunha locución constituída pola palabra *casa* mais un nome persoal FLARENTIUS, FLORENTIUS OU ARENTIO.

A redución de *casa* a *cas* é frecuente no galego falado e temos exemplos abondo na nosa toponimia: *Cas de Moure* ou *Cas de Pedro* en Carballedo; *Casadán* (Casa [de] Adán) en Abadín ou *Casvasco* (Casa [de] Vasco) en Celanova. A segunda parte do topónimo podería corresponder entón aos nomes latinos FLARENTIUS ‘aromático, que desprende olor’ –pouco documentado pero que derivaría en galego a *Charenzo–, ou FLORENTIUS ‘que florece, florido’, moito máis frecuente nos nosos textos antigos e que en xenitivo deu o topónimo *Chorente* (< FLORENTII), nome de seis localidades galegas. Con todo, neste último é difícil de explicar o cambio de *Cho*– a *Cha*– para *Cacharenzo*.

Parécenos entón razoable pensar tamén nun CĀSA ARENTIO, dado que non é estraña a evolución do latín CĀSA a *cacha* na toponimia galega (*Cachalvite*; *Cachamaría*, *Cachagonza*...) e do nome ARENTIO, xentilicio romano de orixe etrusca, si encontramos uns cantos exemplos no latín medieval de Galicia.

O topónimo *Cacharenzo* non deixou apelido.

Campo

Lugar da parroquia de Sesto

O substantivo *campo* procede do latín CAMPUM, que era a palabra coa que se designaba a terra plana, en oposición a MONTEM ‘monte’; tamén indicaba aqueles terreos que se cultivaban e opoñíase a URBEM ‘vila’. Estes significados mantéñense na voz galega, que lle dá nome a moitos nomes de lugar. Máis de 300 poboacións en Galicia levan esta palabra no seu nome.

O lugar tamén recibe o nome, hoxe menos usual, de *A Aldea de Arriba*.

Arredor de 3.200 galegos apelídanse *Campo* e algo máis de 3.000 *do Campo*. Tamén temos constancia de que o apelido, en ocasións, mudou para o plural *Campos* que é moitísimo máis abundante (hai case 11.000 persoas que o levan), o que fai estar entre os 60 máis frecuentes de Galicia.

Campo Simón

Lugar da parroquia de Artoño

O topónimo *Campo Simón* fai referencia a un propietario do terreo e así, en orixe, foi un *Campo de Simón*. Para a etimoloxía de *campo*, véxase atrás a entrada *Campo*. O nome *Simón* crese que provén do nome de orixe grega SIMUS ‘de nariz grande e recachada’.

Non é infrecuente que a preposición *de* se perda en topónimos compostos.

Capela, A

Lugar da parroquia de Artoño

Este topónimo procede da voz común *capela* ‘igreja pequena’ e esta, á súa vez, é en orixe un diminutivo de *capa* ‘peza de roupa’. A palabra estendeuse na Idade Media desde Francia polo nome dun oratorio onde os monarcas franceses gardaban a capa de San Martiño de Tours. Desde entón *capela* pasou a designar calquera espazo ou edificio destinado aos oficios relixiosos.

Na *Capela* de Artoño, de construción anterior a mediados do século XVIII, celébrase o San Ramón, festa grande da parroquia.

Na toponimia galega, cando o topónimo *A Capela* é antigo, adoita manter a forma patrimonial, pero en casos de entidades de poboación máis recentes é frecuente que a forma tradicional se vise desprazada polo castelanismo *capilla*.

Hai outras cincuenta localidades en Galicia que inclúen a palabra no seu nome. Tamén é un topónimo frecuente en Portugal.

En Galicia, pouco máis de dez persoas levan o apelido *Capela* e tamén algo máis de trinta a forma castelanizada *Capilla*.

Carballa, A

Lugar da parroquia de Brántega

Ademais de *carballo* e os seus derivados (*carballeira*, *carballosa*...) que xeran abundancia de toponimia en Galicia –xunto cos derivados do RŌBŪR latino (véxase a entrada *Reboredo*)–, encontramos tamén o feminino *carballa* que xeralmente designa un carballo con moitos anos e de copa voluminosa.

Á parte do topónimo deste concello, temos en Galicia outros 10 lugares chamados *A Carballa* e 15 que levan a palabra en plural, *carballas*.

En Portugal tamén hai 13 localidades denominadas *Carvalha* ademais doutros topónimos que inclúen o substantivo. Non existe o topónimo feminino noutras zonas do noroeste peninsular aínda que si os derivados *Carvajal(es)* e *Carbajosa* en

Asturias, León, Salamanca e Zamora e *Carbajo* en Cáceres. No resto da Península abundan os derivados do latín *ROBUR*.

Na documentación medieval atopamos exemplos de *Carballa* como topónimo e apelido desde o século XIII.

Así como *Carballo* está entre os cen apelidos máis frecuentes de Galicia (ocupa o lugar 62), *Carballa* é menos usual aínda que significativo, xa que unhas 1.200 persoas o levan. Con todo, non se pode discernir se estes dous apelidos son topónimos ou apelativos cos que metafóricamente se lles quixesen aplicar, moral ou fisicamente, as características do carballo a algún antepasado daqueles que os levan.

Carderón

Lugar da parroquia de Órrea

En principio este topónimo é escuro e non se ten certeza do seu significado. Con todo, é probable que poida provir da locución *Cas(a) de Erón*. Para a etimoloxía da palabra *casa*, véxase máis adiante a entrada *Casa da Ascontra, A*.

O nome *Erón* procede do acusativo do nome latino *ERONE*, nome que era bastante frecuente nos séculos da Idade Media e levárono, por exemplo, o santo Erón de Armenteira ou Erón Fernández, avó do bispo San Rosendo

Erón Fernández foi fundador do mosteiro de Ferreira de Pallares, en Pantón, e sogro de Gonzalo Betótez, conde de Deza. Xa que a un quilómetro de *Carderón*, na mesma parroquia, está o lugar chamado *Os Pallares* (véxase a entrada) quizais non sexa arriscado supoñer que estes dous lugares poidan ter relación con Erón Fernández e o mosteiro mencionado.

Se aceptamos a hipótese, neste nome de lugar danse dous fenómenos lingüísticos significativos. Por un lado, o apócope da palabra *casa* en *cas*, como sucede noutras palabras coma *santo* (*san*) ou *grande* (*gran*); e por outro, o rotacismo, que consiste na substitución de [s] por [r] en determinados contextos, e que é fenómeno frecuente en Galicia e na área lingüística á que pertence Agolada. Así se podería explicar o paso de *Casa de Erón* a *Cas de Erón* e logo a *Carderón*, do mesmo xeito ca noutros nomes de lugar do concello como *Carromao* (< *Cas Romao*).

Non é posible que *Carderón* teña algo que ver cos topónimos *O Caldeirón* (lugares do concello de Malpica de Bergantiños e de Vilalba) que seguramente proceden do aumentativo de *caldeiro*, como probable alcume das persoas que os facían. *Carderón* é topónimo único en Galicia e tamén no resto da Península. Non hai persoas que teñan este topónimo por apelido.

Carmoega (San Pedro)

Parroquia do concello

Descoñécese a orixe deste topónimo. Algúns autores relaciónano con *Carmona* e *Carmoniña*, seguramente de orixe prelatina, a partir dunha sufixación común á doutros topónimos prerromanos como *Arnego* ou *Lamego*.

Tamén se podería propoñer a hipótese de que proveña do sintagma *Cas(a) (de/da) Moega*, aínda que é difícil de saber con certeza se non encontramos documentación que o confirme, pois o topónimo xa aparece coa forma actual, *Carmoega*, nos antigos documentos en latín e en galego en que se cita, todos posteriores ao século XIII.

O substantivo *moega* ten entre os seus significados o de ‘caixa de madeira con forma de pirámide invertida pola que cae o gran ata a roda do muiño’. En relación con este significado, e a través dunha falsa etimoloxía popular, explica o topónimo o autor lalinense do *Diccionario gallego-castellano* (1863), Francisco Javier Rodríguez:

“Oí, allá en mis primeros años, que de la voz *moega* y *cara*, viene la de *car-moega*, que lleva una parroquia con la advocacion de *S. Pedro de Carmoega*, en el partido de Lalin, provincia de Pontevedra, y á orillas del río Arnego. Fué el caso de un ladronzuelo robó la moega de un molino á tiempo que el dueño pudo seguirle y alcanzarle, y de alcanzado le dió tal paliza, que se vió obligado á soltar la expresion de *cara-moega*, esto es, que le salía cara: y que de esto tomó el sitio el nombre y despues la parroquia, que sería posterior al hecho si fué verdad como lo es que hay la tal parroquia”.

Aínda que esta só sexa unha simpática explicación do significado, o cultivo de cereal na parroquia está ben testemuñado desde a Idade Media. Na documentación do mosteiro de Oseira encontramos textos coma os seguintes que o confirman:

“Et mando todo esto que jaz semeadó, tirado a mya seada (sic) do triigo de *Carmoega* que mando a o convento d’Oseyra para pitañça, que fique todo a don Meendo, ou a quen el mandar, que page as myas dévidas” (ano 1304).

“... de que dam tres çeramiis de pam. – Item en *Carmoega* metade da iglesia et ... de pam. – Des *Carmoega* fasta aqui todo esto he en Borrageyros” (ano 1473).

Moega tamén puido funcionar como alcume e facer referencia a un muiñeiro ou muiñeira e, polo tanto, o topónimo *Carmoega* significaría a ‘casa do Moega, do muiñeiro’. Podería confirmar isto a existencia do apelido *Moega*, xa que os

alcumes son orixe de bastantes apelidos, aínda hoxe case desapareceu en Galicia. Tampouco podemos deixar de lembrar que o xentilicio popular dos habitantes de *Carmoega* é *fariñeiros*.

Se partimos desta proposta etimolóxica, *Cas (de) Moega*, sexa *moega* a parte do muíño ou un alcume, temos que falar do paso de *casa*>*cas*, redución frecuente en galego que tamén se trasladou á toponimia como en *Cas de Moure* ou *Cas de Pedro* en Carballedo; *Casadán* (Casa (de) Adán) en Abadín ou *Casvasco* (Cas (de) Vasco) en Celanova etc. A partir desta evolución da palabra *casa*, podemos relacionar con *Carmoega* outros topónimos do concello coma *Casquive*, nesta mesma parroquia, e *Cacharenzo*, en San Paio de Bais, que comentamos nas súas respectivas entradas.

Por outra parte, en *Carmoega* o elemento *cas-* transformárase en *car-*, fenómeno denominado *rotacismo* que consiste, a grandes trazos, en pronunciar un <s> final de sílaba ou palabra, como <r>: [*or* (=os) nenos], [*mermo* (= mesmo)] en determinados contextos. Deste xeito tamén podemos emparentar con este topónimo outros do concello como *Carderón* e *Carromao* (os dous pertencentes á parroquia de Órrea).

Con todo, como se dixo ao inicio, non está clara a orixe do topónimo e só a aparición de documentación máis antiga podería achegar algo de luz.

No século XVIII o couto de Carmoega pertencía a D. Andrés Joseph Mosquera, señor desa xurisdición. O seu irmán, Andrés Mosquera, que vivía con el, era crego nesta freguesía.

Para a advocación desta parroquia, San Pedro, véxase a entrada *Baiña, A (San Pedro)*.

Carral

Lugar da parroquia de Santa Comba

Carral, do latín *CARRALEM*, é un adxectivo derivado de *carro*. Como topónimo fai referencia a un *camiño carral*, isto é, un camiño que permite o paso dun carro. A mesma orixe (é derivada de *carro*) ten a palabra *carreiro*, de uso moito máis frecuente hoxe en día.

En Galicia hai un concello na Coruña co nome de *Carral*; unha parroquia en Begonte e outras 15 localidades, á parte da nosa, que se chaman *Carral* ou que están formadas pola palabra e outro elemento, coma *Carral Travesa* en Chantada; *Carralmaior* en Vilalba; *Vilar de Socarral* (SÚB CARRALE ‘debaixo da carral’), na Fonsagrada; ou *Carralcova* (por ser camiño *covo*, isto é, profundo) no concello do Incio.

Tamén hai o topónimo en Portugal (unha parroquia que se chama *Carralcova*) e no resto de España.

Case 1.200 persoas levan en Galicia o apelido *Carral*.

Carrizos, Os

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

A palabra *carrizo* vén nos dicionarios galegos con dous significados: un é o de ‘planta herbácea perenne, da familia das poáceas, de rizomas leñosos e inflorescencia en panícula de pluma con tons violáceos. Vive en zonas húmidas’. Outro, o de ‘ave, da familia dos trogloditidos, de peteiro fino e curvado cara abaixo, ás curtas e arredondadas, cola pequena e levantada, e plumaxe de cor castaña con listas nos flancos e nas ás’.

A identificación da planta chamada *carrizo* é complexa, xa que nas obras especializadas cítase como referida a varias especies.

Puidera ser que este topónimo tivese unha orixe fitonímica, isto é, que fixese referencia á planta, aínda que a forma habitual cando o nome do lugar é antigo é *Carregal*, proveniente do latín *CARRICALEM, derivado abundancial de CĀREX, CĀRICIS ‘buño’. Hai 14 localidades en Galicia co nome de (*O*) *Carregal*. De época máis recente na historia da lingua son os colectivos *Carrizal* e *Carriceira*, tamén topónimos galegos.

Parece pouco probable que a orixe sexa o nome do paxaro e que faga referencia ao alcume dos primeiros habitantes do lugar, aínda que *carrizo* se usa tamén como sobrenome de persoas de pouca estatura e é nome popular para os habitantes de varias parroquias ou localidades galegas.

Existen en Galicia dous lugares chamados *O Carrizo* e un *A Carriza*. Tamén hai os topónimos *O Carrizal* e *A Carriceira*. *Carrizo*, *Carriço*, *Carriços* e *Carriça* son topónimos frecuentes en Portugal. *Carrizo de la Ribera* é ademais un concello da provincia de León.

Algo menos de 150 persoas residentes en Galicia levan o apelido *Carrizo*.

Carromao

Lugar da parroquia de Órrea

Carromao, coma algúns outros topónimos do concello (*Carderón*, *Carmoega*, *Casquive*) procede dun sintagma *Cas(a) de* + nome persoal. O nome *Roma* ou *Román* (coas dúas variantes morfolóxicas que o sufixo –ĀNU orixina en galego: *irmao/irmán*) é un nome de procedencia latina, ROMĀNUS ‘natural de Roma’, que era popular e frecuente en Galicia xa na Idade Media e que hoxe aínda ten certa

vitalidade. Polo tanto, de *Cas (de) Romao*, chegamos a *Casromao* e a *Carromao*, con asimilación das consoantes.

Para a etimoloxía de *casa* véxase a entrada *Casa da Ascontra, A*; e sobre o paso de *casa* a *cas* e sobre o rotacismo, véxanse as entradas *Carmoega* e *Carderón*.

Carromao é topónimo único na península e non hai persoas que leven o apelido.

Cartas

Lugar da parroquia de Artoño

Este nome de lugar ten a súa orixe na palabra latina *QUARTA* ‘cuarta parte’, derivada de *QUATTUÖR* ‘catro’. O topónimo, coma outros que proveñen de numerais, fai referencia a terreos polos que había que pagar unha parte do que producían (neste caso a cuarta parte) ou que correspondían á unha porción dun reparto.

Non encontramos exemplos do topónimo na documentación antiga pero si comprobamos a existencia dun sobrenome *Cartas*, que posiblemente teña como orixe un alcume e non un nome de lugar: *Pedro Cartas* (ano 1274, Oseira) e *Joán Carta* (ano 1276, Oseira) ou *Lopo Martín, dito Cartas* (ano 1380, San Martiño de Vilourente).

Hai outros cinco lugares con este nome nos concellos de Cedeira, Nigrán, Ribeira—neste caso con artigo, *As Cartas*— e Curtis, e o composto *Portocartas* (< *PORTUM AD CARTAS* ‘paso cara a Cartas’) na Estrada. Tamén o lugar chamado *As Cuartas* na Peroxa ten a mesma orixe, pero conserva o ditongo etimolóxico característico da área lingüística dese concello, igual ca outras palabras do léxico común (*cuando, cuanto...*). Tamén hai o topónimo *Las Cuartas* en Asturias.

O apelido é escasísimo: hai menos de 10 persoas apelidadas *Cartas* e *Carta* en Galicia.

Cartimil

Lugar da parroquia de Ventosa

Procede este topónimo do xenitivo do nome persoal xermánico *Cartemiro* (documentado desde o século IX), constituído polos elementos góticos *CART-*, de significado escuro, e *-MEREIS* ‘famoso’.

Hai tamén na parroquia de Siador, en Silleda, un lugar que se chama *Cartimil* e outros topónimos en Galicia que proceden do mesmo nome persoal, aínda que tiveron distintas evolucións no seu vocalismo: *Cartemil*, en Chantada e Vilalba; *Cartamil* en Moraña e *Cartomil* en Rianxo. *Cartomil* é tamén un lugar do concello de Santo Tirso, en Portugal.

Encontramos documentado este lugar de Ventosa como *Quartemile*, en 1558, nunha escritura que se conserva no Arquivo Histórico Universitario de Santiago.

O apelido *Cartimil* lévano en Galicia sobre unha ducia de persoas, máis da metade delas en Silleda, polo que con toda seguridade a súa orixe está no *Cartimil* da parroquia de Siador. O apelido *Cartemil* téñeno case 70 individuos e arredor doutros 30, o apelido *Cartamil*. Ningunha das tres variantes se rexistra en Agolada

Casa da Ascontra, A

Lugar da parroquia de Berredo

A palabra *casa* procede do latín *CĀSA* ‘choza, cabana’, distinta de *DŌMŪS*, unha casa familiar de xente con poder económico, relacionada co termo *DŌMĪNUS* ‘señor’. Xa no galego empezou a designar calquera tipo de construción para vivir.

Para o significado de *A Ascontra*, véxase a entrada correspondente.

A Casa da Ascontra é lugar limítrofe entre as parroquias de Berredo e Artoño, a onde pertence o lugar de *Ascontra*. Inicialmente constituído por unha única casa, na actualidade hai dúas e só se incorporou ao *Nomenclátor* recentemente, despois de 1970.

Casal, O

Lugar da parroquia de Brántega

Do latín *CASAM* ‘choza, cabana; casa modesta’, e do seu derivado *CĀSĀLEM* proveñen moitos nomes de lugar. A idea de *casal* (ou *casar*) –algo máis de 200 topónimos en Galicia conteñen esta palabra– nace durante o século IX pero non se sabe con certeza se facía referencia a unha casa de campo coas súas dependencia auxiliares e as súas terras, a unha terra de cultivo que un señor lle arrendaba a un campesiño ou lle asignaba a un servo para que a traballase, ou se era unha explotación especializada nalgunha tarefa concreta. A existencia do topónimo en plural, *Casais*, *Casás* ou *Casares* (máis de 50 localidades, en total), fai máis difícil pensar que sexa o primeiro o seu significado.

É un topónimo característico do norte da Península e común en Portugal. Como apelido, *Casal* está entre os 60 máis frecuentes de Galicia.

Casas Novas, As

Lugar da parroquia da Baíña

Lugar da parroquia de San Paio de Bais

As Casas Novas son dúas localidades da Baíña e San Paio de Bais que reciben ese nome por construírense nelas vivendas novas con respecto a outras dunha

localidade próxima. Para a etimoloxía de *casa*, véxase a entrada *Casa da Ascontra, A*. O adxectivo *nova*, provén do latín *NŌVA*, feminino de *NŌVUS* ‘novo, recente’.

Con todo, o significado transparente do topónimo non nos debe enganar, xa que a localidade pode ter moita antigüidade. Por exemplo, nun documento de 1255 do mosteiro de Oseira faise unha doazón para que o mosteiro “recipiat casale suum iam dictum *Casa Nova*” (“reciba o seu casal devandito *Casa Nova*”) neste caso referido ao actual lugar de *Casanova*, entidade de poboación do concello de Taboadela.

Os topónimos que inclúen a palabra *casa* e os seus derivados son frecuentísimos en Galicia, unhas 700 entidades de poboación. Entre eles hai 56 lugares que se chaman (*As*) *Casas Novas*.

En Galicia levan o apelido *Casasnovas* pouco menos de 200 persoas, aínda que ningunha no concello de Agolada.

Casiñas, As

Lugar da parroquia de Berredo

O topónimo provén do diminutivo da palabra *casa* (véxase para a etimoloxía *Casa da Ascontra, A*). O sufixo diminutivo *-iño, -iña*, o máis produtivo hoxe en galego para indicar, entre outros matices, o de ‘pequeno tamaño’, substituíu o latino *-ĒLLU, -ĒLLA* (que evoluciona en galego a *-elo, -ela*). Deste xeito, podemos determinar que os lugares chamados *A(s) Casiña(s)* son de fundación moito máis recente que aqueloutros galegos chamados *A(s) Casela(s)*.

Hai en Galicia dous lugares máis que se chaman *As Casiñas* e cinco *A Casiña*. Tamén hai sete (*A*) *Casela*, tres (*As*) *Caselas* e un chamado *As Escaselas*, con unha estraña forma, resultado de interpretar o artigo como parte do substantivo, e a aparición dun novo artigo: *As Caselas* > *Ascaselas* > *Escaselas* > *As Escaselas*.

Casquive

Lugar da parroquia de Carmoega

Aínda que é unha etimoloxía hipotética, xa que non temos documentación que a avale, dun xeito similar ao que sucede co nome da parroquia *Carmoega* (véxase atrás), *Casquive* podería estar composto por *Cas*, forma apocopada de *casa* e *Quive*, xenitivo do nome medieval *Quivo*, de orixe xermánica que os especialistas fan provir dun suposto tema **QIUS* ‘vivaz’. Con todo, como xa de dixo, esta non é unha etimoloxía confirmada. O nome *Quivo* encontrámolo nun texto do século IX na documentación da sé episcopal de Braga.

Casquive é topónimo único en toda a Península.

Aínda que hoxe *Casquive* non existe como apelido, seguramente no século XVIII funcionou como tal, xa que na documentación relativa á parroquia no catastro do Marqués de la Ensenada figura un tal *Domingo da Cal de Casquive* tamén citado como *Domingo da Cal y Casquive*.

Castro

Lugar da parroquia da Baíña

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Lugar da parroquia de Santa Comba

Véxase a entrada *Castro, O*.

Castro, O

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Castro é unha forma abundantísima na toponimia galega. Un exemplo disto son as cinco poboacións (véxase tamén *Trascastro*) que a conteñen no seu nome no concello de Agolada. Estes topónimos proceden do substantivo latino *CASTRUM*, a palabra que os romanos empregaban para designar uns tipos de asentamentos característicos do noroeste da Hispania que na lingua céltica ou celtibérica se chamaban *BRIGA* ou formas emparentadas (deron lugar á terminación *-bre*, coma en *Cezobre*). O *Nomenclátor* recolle máis de catrocentas entidades de poboación que conteñen a palabra *castro*.

Ademais dos topónimos (*O*) *Castro* que hoxe hai neste concello, outro lugar máis do mesmo nome, pero que hoxe non localizamos, figura no catastro do Marqués de la Ensenada na parroquia de Carmoega.

Algo máis de 60.000 persoas se apelidan *Castro* en Galicia e o apelido está entre os quince máis frecuentes. Arredor de 130 residen en Agolada e poden ter a orixe do seu segundo nome nalgún dos topónimos do concello.

Cebolido

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Provéen este nome do latín *CEPULLETUM* (de *CEPŪLLA* ‘cebola’ mais o abundancial *-ĒTU*), e fai referencia a un lugar onde había cebolas, xa fosen as comúns cultivadas ou calquera das distintas variedades de cebolas bravas.

A cebola non é unha planta moi usual na toponimia. Entre as entidades de poboación, *Cebolido* é topónimo único en Galicia e tampouco debe de ser moi frecuente como nome de lugar de terreos non habitados. Hai non obstante outros 5 topónimos relacionados: *Ceboleira* en Caldas de Reis; *A Ceboleira* en Vigo; *Ceboliño*, parroquia e lugar do concello de Ourense; e *A Cebola de Arriba* e *A*

Cebola de Abaixo en Zas, curiosamente na parroquia denominada *O Allo* (do nome persoal latino EULALIUS, que deu o nome romance *Eulalio*). Tamén son escasos en Portugal e no resto da Península os topónimos derivados de *cebola*.

Un documento de 1522 que se conserva no Arquivo Histórico Universitario de Santiago recolle unha carta de pagamento de María Rodríguez, muller de *Juan de Cebolido* e veciña de San Pedro de Carmoega. É a primeira atestación do topónimo que coñecemos. Hoxe o apelido lévano menos de cinco persoas, todas residentes en terras de Deza.

Cendoi

Lugar da parroquia de Artoño

Este topónimo procede do xenitivo dun nome persoal de orixe sueva, CENDONI, probablemente a partir dun VILLA CENDONI avalado pola documentación medieval. Na colección documental de Oseira encontramos exemplos de *billa Çendoy* e *villa Cendoy* en 1417 e 1478, respectivamente, que hoxe corresponden ás localidades *Vilacendoi* dos concellos de Foz e Palas de Rei

O nome medieval *Cendón* provén dun tema de orixe xermánica KIND- ‘proxenie, descendencia’. Como topónimo, dá en galego os resultados *Cendoi*, que á parte do noso é tamén topónimo dos concellos do Páramo e Vilalba, e *Cendón*, este último representado hoxe nos nomes de dúas localidades dos concellos da Lama e A Laxa. Tamén hai outra variante con seseo, *Sendón*, topónimo de dúas entidades dos concellos de Muxía e Outes.

Non temos constancia de que *Cendoi* funcionase moito como apelido, pois só localizamos un exemplo, posterior á Idade Media, do ano 1577 en que se cita a *Mayor de Cendoy* nun documento de Santa María do Camiño de Pontevedra. Así e todo, si se mantiveron as variantes *Cendón* (levan o apelido unhas 1.400 persoas en Galicia) e *Sendón* (arredor de 1.200 portadores do apelido).

Cezobre

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Como outros moitos nomes de lugar galegos rematados en *-obre* (*Maiobre*, *Ixobre*, *Anzobre*, *Laxobre*...), *Cezobre* é un topónimo escuro e moi antigo, de época prerromana. Pouco se sabe sobre a súa orixe e significado fóra de que a terminación *-obre* está emparentada coa palabra celta BRIGA ‘castro, monte, altura’ (véxase a entrada *Castro*). Non encontramos documentación antiga sobre este lugar.

É topónimo único na Península e non xerou apelido.

Cima de Vila

Lugar da parroquia de Órrea

O topónimo *Cima de Vila*, das palabras latinas *CYMA* ‘rebento’ e *VILLA* ‘casa de campo’ (véxase tamén a entrada *Vila, A*), indica a posición da localidade, nunha parte máis alta con respecto a unha *villa* da época romana ou da primeira metade da Idade Media, probablemente *Órrea*. Entre estas dúas aldeas naceu *Vilariño*, un *vilar* pequeno. Relacionados con este tema léxico, no concello de Agolada temos tamén os lugares chamados *A Vila* na parroquia de Borraxeiros; *A Vila Grande* en Merlín; *Vilanova* nas de Borraxeiros e Brántega; *Vilariño* e *A Ponte Vilariño* na de Vilariño; *Vilameá* (< *VILLA MEDIANA*) en Val de Sangorza; *O Vilar* en Brántega; e *Vilar* en Ventosa e Artoño.

Os topónimos que conteñen esta palabra son moi frecuentes en toda Galicia, dado o seu carácter agrícola e a intensa actividade que houbo xa desde os primeiros séculos da nosa era.

Algo menos de duascenas corenta persoas levan o apelido *Cimadevila* e tamén encontramos, máis escasamente, o apelido castelanizado *Cimadevilla*, pero ningunha reside en Agolada.

Cornella, A

Lugar da parroquia de Berredo

O lugar chamado *A Cornella* está situado nun pequeno promontorio, ao pé do monte co que comparte nome e que é probablemente quen llo deu á localidade. É límite da parroquia e do concello veciño de Santiso, do que está separado polo río Ulla.

O topónimo probablemente sexa un derivado da raíz prerromana *KORN-* ‘prominencia; sitio rochoso’ e o sufixo diminutivo latino *-ICŪLA*; deste xeito, é un topónimo descritivo da orografía do lugar.

Os estudosos da toponimia relacionan este con outros topónimos coma *Cornes*, *Cornado* ou *Córneas*.

A Cornella,
na parroquia de
Berredo (Foto de
Luz Méndez).

É a única entidade de poboación con este nome que figura no *Nomenclátor de Galicia* aínda que hai algúns *A Cornella* como nome de lugares non habitados e a aldea de *Cornello*, no concello de Abadín. Algo máis frecuentes son os topónimos *A Corna* e *Cornas*.

Tampouco se pode descartar que proveña dunha locución VILLAM CORNELIAM (adxectivo derivado do nome persoal latino CORNELIUS, como tamén VILLAM CORNELIANAM > *Cornellá*, en Cataluña); non obstante, este tipo de adxectivacións son escasas e moi antigas.

O apelido *Cornella* (ou *Cornellá*, pois non sempre se rexistran os acentos) lévano menos de dez persoas en Galicia.

Corval, O

Lugar da parroquia de Berredo

Hai tres lugares máis en Galicia con este nome: *Corval*, no Carballiño e Narón, e *A Corval*, en Pontevedra. Ademais temos o lugar de *Pereira Corval*, en Cospeito.

O topónimo, aparentemente, é un derivado de *corvo* (< latín CORVUM), en referencia a un lugar onde abundan ou habitan os corvos, e polo tanto topónimo semellante a *Porcal*, *Cebreal*, ou *Pombal*. Pero non podemos descartar que sexa un derivado do adxectivo *corvo*, *corva* ‘curvado’. Levan o apelido *Corbal* en Galicia case 600 persoas; só cinco manteñen a grafía etimolóxica *Corval*; ningunha reside en Agolada.

Costa, A

Lugar da parroquia de Ferreiroa

Lugar da parroquia do Sexo

A palabra *costa*, procedente do latín CŌSTAM, é un substantivo que designa terreos ou treitos de camiño que están en pendente máis ou menos pronunciada, como é o caso destas dúas aldeas. Xa que describe unha realidade moi habitual, o substantivo forma parte de máis de 150 nomes de entidades de poboación en Galicia. Como a palabra latina e a galega coinciden é difícil saber en que momento recibiron o nome as localidades que se chaman (*A*) *Costa*, que poden ser de épocas moi antigas ou máis recentes. Tamén é frecuente o topónimo en Portugal.

Esta localidade de Ferreiroa encontrámola documentada polo menos desde 1632 no Arquivo Histórico Universitario de Santiago: *Juan da Costa*, labrador de San Pedro de Ferreiroa, véndelle á igrexa de San Fiz de Solovio en Santiago unha parte da propiedade (terras e casas) que ten no lugar da *Costa*.

O concello de Agolada é un dos dez onde o apelido *Costa*, que levan 8.650 persoas en toda Galicia, é máis frecuente en porcentaxe de poboación. Aínda hai tamén as variantes *da Costa* e *Dacosta*, pero non as rexistramos neste concello.

Costela

Lugar da parroquia de Órrea

Lugar da parroquia de San Paio de Bais

A voz *costela* é un derivado da palabra *costa* (véxase a entrada *Costa, A*), formado polo sufixo latino *-ĒLLA* (feminino de *-ĒLLU*), sufixo diminutivo que hoxe no galego non é produtivo e que foi substituído por *-iña* (masculino *-iño*). Por iso, os nomes de lugar denominados (*A*) *Costela* son de fundación anterior a aqueles chamados (*A*) *Costiña*, xa que estes últimos naceron cando xa o galego (e non o latín) era a lingua que se falaba no noso territorio.

Ademais das dúas localidades de Agolada, hai outros catro lugares en Galicia chamados (*A*) *Costela* e un *As Costelas*. Non existe o topónimo en Portugal.

Arredor de cen persoas levan o apelido *Costela* en Galicia pero ningunha reside en Agolada.

Coto, O

Lugar da parroquia de Artoño

A palabra *coto* é de orixe prerromana, característica do noroeste da Península e ten uso común en galego co significado de ‘elevación de terreo’, ‘penedo’, ‘monte, outeiro’ ou ‘punto máis alto dun monte ou outeiro’. É frecuente na toponimia de Galicia e das áreas veciñas (en Asturias e León ten a forma *cueto*). Hai na nosa toponimia máis de 200 nomes de lugar formados con esta palabra ou os seus derivados (*Cotiño, Cótaro, Cotarelo, Cotro* etc.).

En ocasións producíronse confusións entre os topónimos *Coto* e *Couto* xa que este último foi castelanizado como *Coto* e o primeiro corrixido para *Couto* por creerse un castelanismo. *Couto*, do latín *CAUTUM* ‘asegurado, gardado’ fai referencia a un terreo acoutado e normalmente restrinxido a determinados usos e persoas.

Tamén é común este nome de lugar en Portugal. Algo máis de mil persoas levan o apelido *Coto* en Galicia.

Couso

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Lugar da parroquia das Trabancas

Este nome de lugar, frecuente na toponimia galega, ten orixe e significado controvertidos. A palabra *couso*, característica do noroeste da Península, aparece nos dicionarios recollida con moitas acepcións distintas: ‘foxo para cazar lobos’, ‘lugar de caza’, ‘arca ou ucha’, ‘depósito de gran’, ‘leira pequena’, ‘elevación do terreo’... Con todo, nalgunhas ocasións, o topónimo ten un significado bastante claro, coma

no caso dunha zona de monte chamada *O Couso dos Lobos* en Manzaneda, Ourense, en que resulta evidente que a palabra ten a acepción de ‘foxo para cazar lobos’.

Para algúns autores *Couso* provén dun participio irregular, CAUSUM, do verbo latino *cauēre* ‘ter coidado, protexer, coidar’. Para outros procede dun cruzamento entre as palabras CURSUM ‘carreira, curso’ (dun río, por exemplo) (> *cosso*) e CAUTUM ‘protexido, coidado’ (> *couto*). Crese que, nalgúns casos, *couso* pode facer referencia a límites entre parroquias, e quizais aquí suceda así, xa que os dous *Cousos* de Agolada son limítrofes e os dous limitan tamén co concello veciño de Santiso.

Os lugares de Agolada son coñecidos na actualidade como *Couso de Arriba* (As Trabancas) e *Couso de Abaixo* (Borraxeiros).

Pero *Couso* foi, polo menos, ata mediados do século XVIII unha parroquia independente de Borraxeiros. Comprendía, seguramente ademais destes lugares, polo menos o lugar chamado *A Ermida*. Nunha proba de fidalguía que non conseguimos datar, pero seguramente do século XIX, cítase a “Marcos de Reboredo, que dijo ser de la feligresía de San Juan de Couso”. Tiña por advocación, como vemos, a San Xoán, e da capela orixinaria só quedaban as paredes a principios do século XIX. Non podemos descartar que houbera un lugar de culto anterior á existencia da parroquia, dada a abundancia de restos prehistóricos na zona.

San Xoán é honrado de antigo na Península e sábese que a finais do século IV unha peregrina galega, Exeria, visita a súa tumba. O nome do santo chéganos polo latín *Iohannes*, a través do grego, e é un nome de orixe hebrea *Yohanan*, composto de YOH ou YAH, abreviatura de *Yaveh* ‘Deus’, e de HANAN ‘misericordia’.

O topónimo *Couso* aparece documentado no latín de Galicia coas formas *Causo* e *Causso* nos séculos VIII e IX e xa coa forma moderna, *Couso*, a partir dos séculos X e XI.

En Portugal só hai unha freguesía e un lugar denominados *Couso*, en Viana do Castelo, e tamén atopamos este nome de lugar en Asturias.

O apelido é común en Galicia e lévano case tres mil persoas, aínda que en Agolada non chegan a dez.

Cristín

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O topónimo procede do xenitivo do nome persoal latino CRISTINUS, derivado do nome de Xesús Cristo e, polo tanto, introducido no latín coa relixión cristiá.

O nome en masculino non debeu ser demasiado frecuente en Galicia xa que non encontramos exemplos medievais nos textos galegos escritos en latín ou galego, aínda que si o foi, e séguelo a ser, o feminino *Cristina*.

Na toponimia deixou pouca pegada. Só hai outra localidade co mesmo nome en Oza dos Ríos que encontramos mencionada na documentación medieval, no ano 1303, xa cunha forma moi semellante á actual: *Pedro de Cristim, fferreyro*. Non puidemos localizar nos textos antigos o topónimo deste concello.

Fóra de Galicia non encontramos este topónimo. Hoxe algo menos de 20 persoas levan o apelido *Cristín* en Galicia e é probable que nalgún caso, se non en todos, este teña a súa orixe nesta aldea de Borraxeiros.

Devesa, A

Lugar da parroquia de Carmoega

O topónimo *A Devesa* (hai arredor duns oitenta lugares de Galicia con ese nome) provén do latín *DĒFENSAM*, participio do verbo *DĒFENDĒRE* (‘defender’ pero tamén ‘prohibir’, ‘vedar’). Unha *devesa* é un terreo arborado acoutado que, antigamente, estaba sometido a determinadas restricións e normalmente tamén destinado a pasto do gando. Corresponde ao castelán *dehesa*.

Hai en Galicia tres parroquias (en Friol, Palas de Rei e Ribadeo) e arredor de 80 entidades de poboación que se chaman *A Devesa* ou levan a palabra no seu nome; en Portugal, máis de setenta localidades. É tamén frecuente o topónimo *Dehesa* en España (principalmente no centro e sur).

O apelido *Devesa* téñeno máis de 2.000 persoas, pero en Agolada case non ten incidencia e non podemos asegurar que proceda do nome desta aldea de Carmoega.

Eidián (Santiago)

Lugar e parroquia de Agolada

Durante o Antigo Réxime, a parroquia estaba dividida entre o Couto de Basadre, ao que pertencían os lugares de *Basadroa* e *A Lama* (hoxe da parroquia de Basadre) e o Couto de Borraxeiros, do que eran *Galegos*, *Amançe* e *Eidián*.

Non parece probable que o topónimo *Eidián* proveña do acusativo do nome persoal xermánico *Adila(ne)* (vid. Aián). Tal ver podería proceder do nome de orixe xermánica *Ítila* ou *Ídila* (acusativo *Itilanem* ou *Idilanem*), formado coa raíz gótica *ITH- ‘afán’, a partir da falsa segmentación da locución *vila de Idián* > *vila d’Eidián*. Atopamos o primeiro exemplo deste topónimo nun documento, xa en galego, do mosteiro de Vilar de Donas do ano 1453: “Álvaro de Pineiro et Lopo de Sanjurjo et Roy d’Amançe, fligise de *Santiago de Eydean*”.

O culto a Santiago, santo patrón da parroquia, xeneralizouse na Península a principios do século IX, coa chamada Reconquista e a suposta descuberta do seu sepulcro en Santiago de Compostela. O nome *Santiago* provén da contracción de

SANCTUM IACOBUM ‘San Xacobe’; IACOBUS era unha forma latinizada do hebreo YA’AQOBH, nome bíblico, derivado de ‘AQUEBH ‘calcañar’ ou da raíz ‘QB ‘protexer’. A difusión do nome da cidade de Santiago de Compostela fai que *Santiago* sexa hoxe o topónimo galego máis estendido no mundo.

Eidián é topónimo único en Galicia e no resto da Península e non deixou apelido.

Eirexe, A

Lugar da parroquia da Baíña

Lugar da parroquia de Berredo

Lugar da parroquia de Brántega

Lugar da parroquia de Carmoega

Lugar da parroquia de Ventosa

Lugar da parroquia de Vilariño

A topónimo (*A*) *Eirexe* é unha das evolucións patrimoniais en galego do latín ECCLĒSĪA ‘assemblea de fieis, igrexa’, e xunto coas variantes (con ou sen artigo) *Eirexa*, *Airexe*, *Airexa*, *Irexe*, *Irexa*, *Grixa* e *Igrexa* (que é a voz común do galego recuperada por vía culta) constitúen o grupo de topónimos máis abundante en Galicia. Tamén están relacionados, por exemplo, os derivados *Grixoa*, *Grixoá* ou *Grixó*, do latín ECCLĒSĪOLAM ‘igrexa pequena’; *Grixario*, de ECCLĒSĪARIUM ‘pertencente á igrexa’; e compostos como *Grixalba*, ECCLĒSĪAM ALBAM ‘igrexa branca’. Máis de seiscentas entidades de poboación en Galicia pertencen a este grupo de nomes de lugar.

(*A*) *Eirexe* fai referencia habitualmente á igrexa parroquial, aínda que nalgún caso xa non exista alí o edificio.

No concello temos seis lugares chamados *A Eirexe* nas parroquias da Baíña, Berredo, Brántega, Ventosa e Vilariño e Carmoega, xunto co derivado *Grixanova* (de ECCLĒSĪA NOVA ‘igrexa nova’), tamén en Ventosa.

A Eirexe,
na parroquia
de Vilariño
(Foto Manuel Bustó).

O apelido derivado da palabra *igreja* sufriu unha castelanización total. Está entre os 15 máis frecuentes xa que hai case 60.000 persoas que se apelidan *Iglesias* ou *Iglesia* en Galicia, aínda que soamente cinco recuperaron a forma galega estándar e levan un apelido en galego: *Igrexas*. A orixe destes apelidos podería ser toponímica nalgúns casos, aínda que é moi difícil determinar en cales, xa que tamén está considerado apelido administrativo, isto é, aquel que lle daba a persoas de filiación descoñecida ou que carecían de apelido.

Enfesta, A

Lugar da parroquia de Órrea

Os dicionarios recollen o adx. *enfesto*, *-a* como ‘[terreo] que ten moita inclinación e superficie irregular’ e o substantivo *enfesta* como ‘parte máis elevada dun terreo; costa que descende a un fondal’. Así pois, os lugares chamados (A) *Enfesta* ou (A) *Infesta* están en sitios elevados e encostados.

A etimoloxía deste topónimo é controvertida. A maioría dos autores remiten ao adxectivo latino *INFESTUM* ‘hostil a, dirixido contra; exposto aos perigos ou aos ataques’, aplicado preferentemente ás lanzas e outras armas, de onde veu a acepción ‘levantado, dereito’. Outros apuntan á raíz xermánica *FIRST* ‘cume dunha casa’.

No galego medieval rexístranse xa as formas *anfesto*, *enfesto*, *affesto* e outras variantes con significado de ‘ergueito, dereito’.

Hai vinte e seis lugares en Galicia que conteñen a palabra *enfesta* ou *infesta* e o diminutivo *enfestela* no seu nome. E en Portugal tamén hai topónimos semellantes.

Menos de trinta persoas levan o apelido *Enfesta* en Galicia, pero non nos consta que o haxa en Agolada.

Ermida, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O substantivo *ermida*, ‘igreja pequena situada normalmente nun lugar descampado e sen culto permanente’, é bastante frecuente na toponimia galega. Prové do latín *ĒRĒMĪTAM* ‘lugar deserto e afastado; o que vive nese lugar’, derivado de *ĒRĒMU* ‘ermo, deserto’.

Este lugar formaba parte, polo menos ata mediados do século XIX, da parroquia chamada *O Couseiro*, coa advocación de *San Xoán*, independente da de Borraxeiros. *A Ermida* fai, pois, referencia á antiga igrexa parroquial dedicada a este santo, hoxe desaparecida, pero non podemos descartar que houbo un lugar de culto anterior á existencia da parroquia e quizais antiquísimo, xa que nas proximidades do lugar existen gravados nas pedras (petróglifos) da época prehistórica.

En Galicia hai 3 parroquias (nos concellos da Baña, Pazos de Borbén e Quiroga) que se chaman *A Ermida* e arredor de 80 entidades de poboación máis que levan a palabra. É tamén un nome de lugar frecuente en Portugal.

O apelido, de case 12.000 galegos, rexístrase xeralmente cun H- non etimolóxico: *Hermida*.

Esperante (San Cibrao)

Lugar e parroquia de Agolada

A orixe deste nome de lugar é o xenitivo do nome persoal latinocristián SPERANTIUS ‘o que espera’, a partir dunha locución do tipo (VILLAM) SPERANTII ‘(vila) de *Esperanzo*’. O nome de persoa, que hoxe só se usa en feminino, *Esperanza*, está ben documentado no latín de Galicia desde o século VIII, pero xa temos exemplos dun topónimo procedente deste nome no século VI, no documento coñecido como *Parroquial Suevo*, no cal se cita *Speranti* (ou *Petra Speranti*), lugar que algúns autores identifican con Pedrafita.

A primeira atestación na documentación antiga que temos do noso *Esperante* está nun documento do ano 1017 en que a raíña Elvira, muller de Vermudo II, lle doa á catedral de Santiago, entre outros lugares, “in... territorio Ventosa a villa chamada Maurdini e Fredulfi [Friúfe], *Sperati* [Esperante] e Marcellini [Marcelín]”, lugares que foran de Aria Adefonsiz e a súa muller Sarracena.

Tamén atopamos mencionada a parroquia de *Esperante* no ano 1532 nun documento do Arquivo Histórico Universitario de Santiago, segundo o cal Sebastián de Lodeiro, veciño de Santiago, lle afora a Diego de Galrín, veciño de “San Zibrao d’*Esperante*, o lugar y casal de Galrín, syto en la felegresía de Sant Juan de Santacomba”.

Hai cinco lugares máis e tres parroquias con este nome en Galicia e tamén o topónimo *Esperanzo*, en Lobios, Ourense. É topónimo exclusivo de Galicia.

Hai algo máis de cincocentas persoas en Galicia co apelido *Esperante*, pero ningunha en Agolada.

Farelo

Monte e serra do concello

O monte, o máis alto do concello (956 m), recibe a súa denominación actual do diminutivo do nome do veciño monte do *Faro* (1.185 m). Este topónimo ten a súa primeira orixe no latín PHARU ‘farol, luz que guía’ co sufixo diminutivo -ĒLLU. A palabra tomouse do grego e era en orixe o nome da illa de *Pharos*, en Alexandria, onde se construíra unha torre branca que se iluminaba para guiar os barcos. Evidentemente, e como o *Faro* e o *Farelo* están lonxe do mar, os usos do nome son

O Farelo desde
Cartimil
(Foto Luz Méndez).

metafóricos, pero tampouco se pode descartar que nalgún momento da historia se prendese lume na cima para comunicarse, xa que desde os seus cumes se domina unha zona moi ampla de territorio e tamén, pola súa altitude, son moi visibles desde lonxe.

O primeiro nome que coñecemos do monte *Farelo* é o de *Summio* (tamén *Sumio* ou *Sumeo*), documentado entre o século VI e o XII, que en principio parece remitir ao latín *SUMMIU*, variante do superlativo clásico *SUMMU* ‘o máis alto’; con todo, mentres non dispoñamos de máis documentación, e aínda que non hai ningunha certeza, esa denominación medieval podería ter unha orixe prerromana moito máis antiga. Quizais tamén o haxa que relacionar co topónimo *Sumio*, nome dunha parroquia do concello de Carral.

A primeira documentación que encontramos da forma *Farelo* é tardía, do século XIX, o que confirma a súa formación xa desde o galego. No século XVII, o cronista de Galicia Frei Felipe de la Gándara, deixa escrito: “el septimo [condado] es Deza; sus principios son en el monte *Sumo*”, aínda que é probable que estea a copiar de fontes máis antigas e non comprobe se os nomes se manteñen na época.

O *Faro* tamén tivo un nome antigo prerromano pois figura como *Navego*, latinizado en *Naveco*, nos textos medievais que comprenden o período que vai desde o século VI ata polo menos mediados do XIII. A finais deste século, o xograr Johán de Requeixo compuxo cinco cantigas galegas dedicadas á romaría que se celebra no monte do *Faro*, deixándonos os primeiros testemuños do nome con que o monte se coñece ata a actualidade.

O apelido *Farelo*, escaso en Galicia e inexistente no concello de Agolada, non ten a súa procedencia no nome deste monte senón, con toda seguridade, no substantivo *farelo* ‘casca esmiuzada do gran moído, separada da fariña’, aplicado como alcume desde a Idade Media.

Feira Nova, A

Lugar da parroquia de Brántega

O substantivo galego *feira* procede do latín *FĒRIAM* ‘festa, día sen traballo en honor aos deuses’. Foi coa lingua da igrexa que adquiriu o significado de ‘día da semana’. De aí que tradicionalmente en galego os días da semana se denominasen con esta

palabra, por exemplo *terza feira* (en vez de *martes*, día de Marte) ou *corta* ou *cuarta feira* (en vez de *mércores*, día de Mercurio), xa que a igrexa quería evitar a mención dos deuses pagáns dos romanos.

Crese que *feira* adquiriu o significado actual de ‘mercado’ porque os días de festa relixiosa, aqueles en que non se traballaba, podían ser aproveitados para a actividade comercial.

No lugar da *Feira Nova* celebrouse feira o 26 de cada mes ata os anos 60 do século XX e seguramente recibiu o nome en relación coa feira que se celebraba nos pendellos de Agolada, que era máis antiga. Antes de que adquirise o nome pola feira, o lugar chamábase *O Campo da Mámoa* (do latín MAMMŪLAM ‘tetiña’), en clara alusión a un enterramento prehistórico.

Ferreiroa (San Pedro)

Lugar e parroquia de Agolada

Este topónimo procede do latín FERRĀRIŌLAM, diminutivo de FERRĀRĪA, “forxa; mina de ferro”, que á súa vez vén de FĒRRO ‘ferro, obxecto feito deste mineral’. *Ferreiroa* fai pois alusión á actividade mineira e de traballo do mineral de ferro que houbo na zona desde a antigüidade e que se pode constatar tamén na microtoponimia das parroquias do concello, aínda escasamente recollida, pero significativa en nomes coma *A Regueira do Ferro* (ou a *Quella do Ferro*); *O Prado das Escoiras*; *O Escouredo* etc. que nos achega o agoladés Manuel Busto no seu blog *Aquam Latam*.

As primeiras atestacións que encontramos do topónimo son de finais da Idade Media ou posteriores. A primeira figura nun documento do mosteiro de Oseira do ano 1473 en que se citan varios lugares do concello que lle pagan renda a este mosteiro, entre eles, “*Ferreyroa*, erdade de que dam quatro çeramiis de pam”. Xa no século XVI, tamén se cita a parroquia nun documento de 1539 que se conserva no Arquivo Histórico Universitario de Santiago, polo cal o mosteiro de San Paio de Antealtares admite a renuncia aos beneficios de Juan Varela sobre as parroquias de *San Joan de Santa Comba* e *San Pedro de Ferreiroa*.

En Galicia hai outro lugar chamado *Ferreiroa* no concello de Lugo, dous lugares chamados *A Ferreiroa* no concello de Vilalba e tamén *Ferreirola* na Fonsagrada; o lugar de *Ferreiroas* en Ortigueira; e outros dous lugares *Ferreiroá*, con desprazamento do acento propio do oriente de Galicia, no concello de Portomarín e no de Pantón.

Das algo máis de 250 persoas que levan en Galicia o apelido *Ferreiroa* ou *Ferreiroá* (os datos que podemos consultar non nos deixan saber se o apelido leva acento ou non), preto de 100 residen nos concellos de Lalín e Silleda, o que nos permite afirmar que o apelido destas persoas procede, con bastante seguridade, do nome desta parroquia de Agolada.

Para a advocación, *San Pedro*, véxase a entrada *Baiña, A (San Pedro)*.

Filgueira, A

Lugar da parroquia de Carmoega

O topónimo *Filgueira* provén do latín FĪLĪCARIAM, colectivo de FĪLĪCTU ‘mata de fentos’, de onde xorden as variantes galegas *fento*, *fieito* e *feito*. É logo un fitotopónimo, un nome de lugar que remite á vexetación orixinaria do sitio onde se fundou.

É frecuente como nome de lugar en Galicia e tamén se rexistra as formas (A) *Felgueira*, (A) *Folgeira* e mesmo (A) *Falgueira*.

En Agolada non hai persoas co apelido en ningunha das variantes que se corresponden cos topónimos, aínda que máis de 3.600 individuos se apelidan Filgueira en Galicia.

Fondo de Brántega, O

Lugar da parroquia de Brántega

Para *Brántega* véxase a entrada correspondente. *Fondo* provén do latín FUNDUM ‘fondo de calquera cousa’. O topónimo describe perfectamente o lugar, que queda ao final da parroquia e linda co Arnego, río que neste punto divide o concello de Agolada co de Vila de Cruces. A Ponte da Balsaña e a da Campaina unen esta parroquia coa de Toiriz.

Fonte de Cántaras

Lugar da parroquia de Ferreiroa

Fonte é un substantivo de uso común en galego que procede do latín FŌNTEM do mesmo significado.

Cántaras parece facer referencia ao substantivo *cántara* que os dicionarios definen como ‘recipiente; medida de capacidade para líquidos equivalente á unha ola, 16 litros’ e que provén do latín CANTHĀRUM ‘especie de copa grande de dúas asas’. Con probabilidade podemos descartar outras orixes, como que teña relación coa palabra *canto* ‘pedra pequena que ten forma redonda e lisa por efecto da erosión’, palabra de raíz prerromana, probablemente celta, a partir da que se puido formar *cántaro* coma de *coto* ~ *cótaro*. Aínda que é máis difícil de explicar, tamén se podería asociar a *cantar* se pensamos na sonoridade das fontes.

Malia que a palabra *cántara* non volve aparecer en nomes de entidades de poboación, hai varios topónimos de lugares non habitados que a inclúen: *A Cántara*, en Ribadavia; *A Lagúa da Cántara*, na Ribeira de Piquín; *A Rega da Cántara* ou *Fonte da Rega da Cántara*, na Pastoriza; *A Zarra da Cántara* ou *Os Prados da Cántara*, en Melide; e tamén o masculino: *Cántaros* en Foz. Tamén en Portugal temos o topónimo *Vale de Cántaros*, nome dunha entidade de poboación do concello de Coimbra.

Na época medieval hai bastantes atestacións da palabra como substantivo común: *unam cantaram de lacte* (“unha cántara de leite”) s.d.; *in cubas vel in cantaras* (“en cubas ou en cántaras”) catedral de Santiago, ano 1133; *uno caseo et una cantara de lacte* (“un queixo e unha cántara de leite”) Sobrado, ano 1205; *duas cupas minores, unum curugiol cum suo speto, unam cantaram de vinagri, unum mortarium de petra* (“dúas copas menores, un crisol co seu espeto, unha cántara de vinagre, un morteiro de pedra”) catedral de Ourense, ano 1263. Pero tamén aparece como sobrenome, con certeza procedente dun alcume, que quizais fixese referencia ao gusto pola bebida do seu portador: Pelagio *Cantara* (Sobrado, ano 1164); Martinus *Cantara* (Sobrado, ano 1189). Hoxe non sobrevive como apelido en Galicia.

Friúfe

Lugar da parroquia de Merlín

O topónimo *Friúfe* procede do xenitivo do nome persoal medieval de orixe xermánica *Fredulfo*, composto polos termos FRED- ‘calma, sosego’ e -ULFUS ‘lobo’, a partir dunha locución tipo (VILLAM) FREDULFI.

Arredor duns 80 nomes de lugar galegos rematan en *-ufe*, *-ulfe*, *-urfe* ou *-ufre*. Proceden todos de nomes medievais de orixe xermánica constituídos polo elemento -ULFO, moi abundantes, e algúns coma *Ataúlfo*, *Adolfo* ou *Rodolfo*, aínda en uso na actualidade.

Nun documento medieval de 1017 xa aparece citado o lugar: “in opido Auiancos et territorio Ventosa villam vocitatam Maurdini [Merlín] cum aiuntionibus suis nominatis: *Fredulfi*...”. (“No dominio de Abeancos e territorio de Ventosa, unha vila chamada Merlín cos adxuntos seus chamados: *Friúfe*...”).

No ano 1561, por exemplo, encontramos o topónimo, xa coa forma moderna, nun documento do Arquivo Histórico Universitario de Santiago segundo o cal Pedro Ares de Nóboa, veciño de San Pedro de Merlín, lle vende dúas cargas de pan de renda anual a Gómez Garçía situadas “en el mi lugar y casal que se dize de *Friúfe*”.

É topónimo único en Galicia e tamén na Península, aínda que con el están relacionados, polo elemento final, *Frexulfe*, no concello de Samos, *Friolfes*, no concello do Páramo, e *Froufe* en Portugal. Non deixou apelido.

Hai certa discrepancia sobre a pronuncia do topónimo, *Fri-ú-fe* trisílabo ou *Friu-fe* bisílabo. O nome da aldea está escrito de xeito errado no actual *Nomenclátor* (2003) pois aparece como *Friúce*.

Galegos

Lugar da parroquia de Eidián

Prové do xentilicio *galego* ‘habitante de Galicia’, do latín *CALLAÏCUS* (e este do gr. *KALLAIKOI*), nome que nos deron os romanos. A este tipo de topónimos chámaselles tamén *etnónimos*, isto é, nomes que fan referencia a unha etnia ou pobo.

En toda a península Ibérica hai 121 entidades de poboación que levan o noso xentilicio (*galego*, *galega* ou derivados) no seu nome: 47 están en Portugal, 26 en Galicia e 48 no resto do territorio peninsular.

A existencia destes topónimos adoita explicarse pola chamada reconquista, o avance dos cristiáns cara ao sur da Península na recuperación das terras que invadiran os musulmáns no século VIII, e polas repoboacións que ían facendo das terras desocupadas os galegos e xentes doutros lugares que viñan refuxiarse coma os coimbráns (*Cumbras*), toledanos (*Toldaos*) ou asturianos (*Astureses*).

Con todo, chama a atención que tan ao norte, onde se supón que se viñan refuxiar os cristiáns doutros lugares, houbera que “repoboar” e ademais que na mesma Galicia se usase o topónimo *Galegos* para lle dar nome a unha localidade, xa que *galegos* son todos os habitantes de todos os nosos lugares.

O argumento da reconquista casa sen problema cos nomes de entidades de poboación de fóra de Galicia, pero os *Galegos* de aquí, deberemos explicalos doutro xeito. Parece probable que estes topónimos sexan máis antigos e teñan máis que ver coa chegada dos musulmáns e a súa expansión cara ao norte que coa súa retirada; e tamén co que significou a palabra *Galicia* ao longo do tempo.

Lembremos que o territorio galego mudou durante os séculos da súa historia, como podemos ver nas imaxes inferiores, e que desde a época romana ata a Alta Idade Media podían recibir a denominación de *galegos* moitas máis persoas das que a reciben hoxe. Así, é probable que as xentes que lle deron nome aos lugares chamados *Galegos* en Galicia fosen ‘galegos do sur’, isto é, galegos de máis alá do río Miño, que viñeron refuxiarse ao norte.

Límites de
Gallaecia
como provincia
romana

Reino de Galicia
no século XI

Galicia a
partir de 1139

Na documentación medieval de Galicia encontramos lugares denominados *Galegos* xa no século IX. Nun escrito do mosteiro de Sobrado do ano 887, entre as trinta *villas* que Sisnado lle doa á súa muller Eldontia está unha denominada en latín *Gallegos* e que podería ser esta localidade de Agolada ou o *Galegos* do concello de Lalín.

É moi probable que os lugares chamados *Galegos* do resto da Península si correspondan a momentos de expansión da poboación cristiá e a repoboacións que axudasen a reforzar a defensa cara ao sur fronte aos musulmáns. Con todo, hai dúas localidades na provincia de Barcelona, *Gallecs* e *Can Gallego* (se non fan referencia ao aragonés río Gállego, do latín GALLĪCUM ‘galo, francés’) e outras dúas en Santa Cruz de Tenerife, *Gallegos* e *La Gallega* que teñen que corresponder a épocas posteriores, a calquera dos momentos en que os galegos se viron forzados a emigrar.

En Portugal é moi abundante a presenza de topónimos derivados de *galego*, pois xunto aos 47 recollidos oficialmente polo Instituto Nacional de Estatística portugués, podemos encontrar referencias a outros lugares, moitos deles probablemente non habitados, que conteñen o xentilicio. Isto explícase non só pola teoría da reconquista, como vimos que sucedía cos topónimos españois, se non tamén porque, no sur de Portugal, *galego* é como se lles chama aos portugueses do norte, xa que galegos foron nalgún tempo. E como para os portugueses o adxectivo *galego* ten connotacións negativas, tamén hai documentados lugares que mudaron o nome porque o consideraban unha ofensa, coma a actual localidade portuguesa de Montijo, na península de Setúbal, chamada ata 1930 *Aldeia Galega de Ribatejo*.

O apelido está moi castelanizado. Hai máis de 6.000 persoas co apelido *Gallego* e un pouco menos de mil *Galego*. Moito menos frecuente é en plural e tamén está deturpado en *Gallegos*. Pero se sumamos todas estas variantes, é un dos 100 apelidos máis frecuentes de Galicia.

Probablemente moitos destes apelidos teñan a súa orixe nunha localidade chamada *Galegos*. Pero o xentilicio *galego* tamén funcionou como sobrenome polo menos desde o século XII, seguramente en persoas que o adquiriron ao saír de Galicia e que o mantiveron á súa volta. Hoxe en toda España hai arredor de 38.000 persoas que levan o apelido *Gallego*.

Garlín

Lugar da parroquia de Santa Comba

Non hai certeza sobre a orixe deste nome de lugar, único en Galicia e na Península. É probable que proceda do nome de persoa latino *Carolinus* (diminutivo de CAROLUS), segundo a estrutura (VILLAM) CAROLINI, e que polo tanto teña a mesma orixe ca o topónimo *Carlín*, parroquia e lugar de Friol. O paso de C- a G- tamén se dá noutras palabras galegas coma o propio nome do país *Galicia*, do latín

CALLAECIAM; *gato*, do latín CATTUM; ou *gabia* ‘rego longo e estreito’ que se supón que provén do latín CĀVĒAM ‘foxo’. Hai autores que cren que quizais proveña do nome *Garrulinus, derivado do latino *Garrulus*, aínda que ningún dos dous está documentado en Galicia.

Encontramos a primeira atestación do topónimo no século XVI, no ano 1532, nun documento do Arquivo Histórico Universitario de Santiago, segundo o cal Sebastián de Lodeiro, veciño de Santiago, afóralle a Diego de Galrrín, veciño de San Zibrao d’Esperante, o “lugar y casal de *Galrrín*, syto en la felegresía de Sant Juan de Santacomba”.

En documentación máis antiga encontramos unha forma similar á da actualidade, nun documento do mosteiro de Carboeiro do ano 1062: “...in Cunmario kasare de *Garlín*...” (“en Cumeiro, casar de *Garlín*”). De todos os xeitos, este exemplo de *Garlín* fai referencia ao actual *Garnil*, aldea da parroquia de Cumeiro, Vila de Cruces. Isto lévanos a pensar na posible orixe común destes dous nomes de lugar, dado que é frecuente na fala o intercambio de posición destas consoantes: *Carlos/Calros*, *merlo/melro*; *burla/bulra*.

Non hai en Galicia apelidos que proveñan deste topónimo.

Grixanova

Lugar da parroquia de Ventosa

Este é un topónimo composto polas palabras *grix* ‘igreja’ –para o significado e orixe véxase *Eirexe*, (A)– e *nova* (<NŌUAM ‘de pouco tempo’), as dúas procedentes do latín.

Non temos constancia da existencia do edificio dunha igrexa no lugar pero non debemos esquecer que o concepto de *igreja* que temos hoxe non é o mesmo ca o da antigüidade. As comunidades cristiás primitivas reuníanse nas casas dos fieis en ‘assemblea’ (un dos significados da palabra latina ECCLĒSĪA) e só cando os cristiáns deixaron de ser perseguidos e o Imperio Romano se converteu a esta relixión foi cando se multiplicaron os lugares de culto público e se empezaron a construír edificios específicos.

As primeiras referencias coñecidas que temos á igrexa (ou igrexas) da parroquia de Ventosa encontrámolos en documentos do mosteiro de Sobrado. O primeiro é do ano 961 e di:

“...cum medietate de ecclesia Sancti Iuliani et Sancte Marie... et in alias nominibus Villare Sicco, Villare Corvum, Marzani et sunt ipsas villas in Ventosa sub monte Sumeo” (“coa metade da igrexa de San Xiao e de Santa María... e noutras de nome Vilar Seco [Chantada?], Vilar Corvo[?], Marzán [Monterroso?] e están estas vilas en Ventosa, baixo o monte Sumeo [Farelo]”).

O segundo é do ano 975 e relata:

“In territorio Ventosa villam cum ecclesiis vocabulo sancte Marie et sancti Iuliani, quas nobis concessit Adefonsus et Senior et Siloni abba” (“no territorio de Ventosa, unha vila coas igrexas coa advocación de Santa María e San Xiao, que nolas concedeu Afonso e Señor e o abade Sión”).

Como se observa, neste último documento parece falarse de dúas igrexas, pero ningunha delas pode ser a actual, que se considera unha construción do século XIII. Na memoria local perviviu a idea de que houbo unha igrexa anterior no monte da Rateira, no lugar coñecido como Os Chaos ou San *Xiao* dos Chaos, onde ademais se atopan restos de enterramentos característicos dos primeiros séculos da nosa era, ou quizais anteriores. A igrexa parroquial de Ventosa figurou durante moito tempo coa advocación de Santa María de San Xiao de Ventosa, aínda que hoxe a oficial é San Xiao.

A introdución dos cultos relixiosos cristiáns na zona debeu ser temperá e nada impide pensar, por exemplo, que o lugar de *Grixanova* faga referencia a que a propiedade estivese gravada cun censo destinado a pagar as obras dunha igrexa nova, sen descartar a actual da parroquia, construída como se dixo no século XIII.

A primeira mención que coñecemos do lugar atopámola nun documento do Arquivo Histórico da Universidade de Santiago do ano 1538 no cal consta que Alonso de Serzedá, veciño de Santiago, lle afora a “Rodrigo Casado, a Sebastián de Treylamas y a Nicolao de Treylamas vezinos de Sangiao de Bentosa... la mitad del lugar de *Yglesia Noba* sito en la dicha feligresía, con las heredades y casas de la dicha mitad”.

Non hai apelido derivado do topónimo.

Guillerma, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Topónimo único en Galicia, pode ter a súa orixe no nome dun propietario (ou propietaria) da terra onde se levantou a aldea. O nome medieval de orixe xermánica *Vilielmo* (que tamén aparece baixo as formas *Wuillelmus*, *Willelmus*, *Villelmus* ou *Guillemus*, segundo distintas tradicións gráficas) era bastante frecuente. Deriva este nome do elemento **will(j)-*, gótico *WILJA* ‘vontade, desexo, ánimo, pracer’. Menos documentado, pero non por isto menos frecuente, está o nome en feminino, *Guillelma* e variantes.

Guillermo segue a ser un nome frecuente na actualidade. Por iso, en calquera momento da nosa historia puido un lugar tomar o nome dun propietario chamado

así. A forma con artigo explícase por elisión dun substantivo: *A (terra/leira...) de Guillermo* > *A de Guillermo* > *A Guillerma*; ou ben por ser unha muller a dona do terreo: *A (terra/leira...) de Guillerma* > *A Guillerma*.

Outra posible hipótese é que sexa unha deturpación de *Vilerma*. Se é esta última a súa orixe, procede do latín *VĪLLAM ĒREMAM* (‘sen cultivo’, ‘lugar deserto e afastado’).

Non encontramos documentación antiga coa que poidamos asegurar a etimoloxía deste topónimo. Quizais un documento da catedral de Ourense do ano 1184 faga referencia ao lugar con este texto “cum illa *Villa Herma*, cum casali de iuxta Turrem (a de Borraxeiros?) et etiam Ventosa” (“coa *Vila Erma*, co casal de xunto á Torre e tamén Ventosa”). Se esta é a súa orixe, pensamos que *A Vilerma* se castelanizou como *A Villerma* e posteriormente mudou á forma *A Guillerma*.

Aquí estivo a casa do concello de Agolada ata finais da Segunda República, xa que era a capitalidade municipal. O lugar tamén é coñecido como *O Barrio do Carme*, posiblemente en relación coa confraría relixiosa da Nosa Señora do Carme, da que hai constancia en Borraxeiros polo menos desde 1814.

Gurgueiro (San Miguel)

Parroquia e localidade de Agolada

A parroquia de *Gurgueiro*, ribeirega do río Arnego, está constituída polos lugares de Gurgueiro, Laxosa e San Miguel. Pertencía no Antigo Réxime á xurisdición de Ventosa do señorío do arcebispo de Santiago, coa excepción do *Couto de Gorgueiro* (que correspondería ao lugar de *Gurgueiro* e o monte circundante) que lle pagaba rendas a don Joseph Somoza, veciño e rexedor de Santiago.

Parece probable que o topónimo estea relacionado con *gorxa* ‘entrada do esófago; parte estreita dunha cousa’, proveniente da palabra latina *GURGAM* ‘abismo, depresión no terreo, coma a que fai un río, por exemplo’. A palabra *gorgueyra* (e outras variantes gráficas) está documentada no século XIII co significado de ‘parte da vestidura relixiosa que rodea o pescozo; parte da armadura que protexe o pescozo’. Algúns autores apuntan a que *Gurgueiro* ten que ver co verbo *gurgullar* ‘facer ruído e burbullas a auga; somerxerse’ e a que o nome do lugar sexa un derivado dunha forma prerromana *GURGA ‘manancial’ mais o sufixo abundancial *-ARIU*, polo que o consideran un hidrotopónimo, isto é un topónimo que fai referencia á auga.

Na documentación do mosteiro de Oseira aparece citado no século XIII:

“terciam partem de una octava de quarta de casali de *Gurgario*” (“terza parte dunha oitava de cuarta do casal de Gurgueiro”), ano 1247.

“IIº casalia in loco qui vocatur *Gorgeyro*, in terra de Ventosa, sub parrochia sancti Michaelis, ... et possideant dicta casalia de *Gorgario* sine

contradictione” (“dous casais no lugar que lle chaman *Gurgueiro*, en terra de Ventosa, na parroquia de San Miguel, ... e posúan ditos casais de Gurgueiro sen contradición”), ano 1251.

É topónimo único na Península pero pode ter relación con outros coma *O Gorgullón*, nos concellos Caldas de Reis e Montederramo e tamén en Portugal; *A Gorgoeira*, en Navia de Suarna; *O Gorgal* en Negreira; ou *Gorgua* en Padrenda.

O apelido *Gurgueiro* é moi escaso; hai menos de dez persoas que o levan e, xa que residen nos concello de Lalín, Rodeiro e Dozón, podemos afirmar que a orixe do apelido está claramente neste núcleo de poboación de Agolada.

Para a advocación da parroquia e o nome do santo, véxase a entrada *San Miguel*.

Lagoa, A

Lugar da parroquia de Vilariño

O substantivo *lagoa*, ‘extensión de auga máis pequena ca o lago e de menor profundidade’, provén do latín *LĀCŪNAM* ‘cavidade, oco; baleiro, carencia’, palabra derivada do latín *LACUS* ‘lago, depósito natural ou artificial de auga’.

Os *lagos* e *lagoas* son acumulacións de auga doce ou salgada, apartadas do mar, que están asociadas a unha orixe glaciaria. Nútrense da auga dos ríos e dos acuíferos subterráneos, pero poden ir mudando moito co paso dos anos e mesmo encherse de depósitos e desaparecer. Non sabemos que nesta localidade chamada *A Lagoa* haxa hoxe ningún depósito de auga natural ou artificial.

Hai máis de 70 lugares en Galicia chamados *A(s) Lagoa(s)*, *A Lagúa* e *Lagúas* e tamén é un topónimo frecuente en Portugal.

Non hai o apelido *Lagoa* (nin a forma castelanizada *Laguna*) entre os residentes en Agolada.

Lama, A

Lugar da parroquia de Basadre

A palabra *lama* é un substantivo de orixe prerromana, característica do noroeste da Península, moi abundante na toponimia de Galicia. A palabra tomouna logo o latín, *LAMA*, co significado de ‘charco, lodo’. Segundo os dicionarios galegos, *lama* é unha ‘masa branda que se forma ao mesturarse a terra con auga, follas ou outros elementos’ pero nalgúns zonas *lama* e o seu derivado *lameiro* pasaron a adquirir o significado equivalente de *prado*, un significado que foi frecuente na Idade Media como podemos deducir por documentos coma este do ano 934 en que se fai doazón de “omnes ipsas *lamas* et ipsas *devesas*, cum aquis vel fontes,

cum arboribus...” (“todos estes prados e estas devesas, con augas ou fontes, con árbores...”).

Como topónimo, *Lama* xa aparece documentado en Galicia no século VI e desde aquela, xa que a palabra segue a estar viva na fala, viñéronse fundando lugares con ese nome. Por iso, só a documentación antiga referente a cada entidade en concreto nos pode dar idea de cando naceu.

As primeiras referencias deste lugar do concello que localizamos na documentación antiga, en textos da catedral de Santiago, son de principios do século XVII e figuran en cadeas onomásticas: “Pedro *da Lama*, labrador, vezino de la feligresía de San Estebo de Basadre” e “Bastián *da Lama*, vezino de la feligresía de Santiago d’Eydián” ano 1608. Este lugar do concello, limítrofe entre dúas parroquias, pertencía no Antigo Réxime á parroquia de Eidián, pero pola súa situación e como se ve neses primeiros exemplos, parece que sempre houbo certas dúbidas sobre a súa adscrición. Aínda no *Nomenclátor* 2003 figuran incorrectamente dous lugares *A Lama*, un en cada parroquia; os veciños confirman que hoxe pertence a Basadre.

Hai máis de 150 lugares en Galicia que conteñen no seu nome a palabra *lama(s)*. Tamén é un topónimo frecuente en Portugal.

Levan o apelido *Lama* en Galicia 1.237 persoas, pero ningunha en Agolada.

Lamas

Lugar da parroquia das Trabancas

Aínda que hoxe é o dunha aldea das Trabancas, *Lamas* (para o significado do topónimo véxase *Lama*, *A*) foi o nome da parroquia durante o Antigo Réxime, tamén baixo a advocación de San Mamede. As freguesías de *Lamas* e *Couso* (San Xoán), que hoxe tamén é unicamente entidade de poboación, correspondían á actual parroquia das Trabancas, que non existía no século XVIII. A vella parroquia de *Lamas* pertencía á xurisdición de Ventosa e pagáballe rendas ao arcebispo de Santiago de Compostela. A finais do século XIX, a parroquia das Trabancas aínda era coñecida como *Lamas*.

Parece bastante probable que esta antiga freguesía sexa a mencionada nun documento do século XI entre aquelas que lle fixeran ofrendas ao mosteiro de Samos: “de sancto Mamete *de Lamas* I lenco” (de San Mamede de Lamas, un lenzo).

É un topónimo moi frecuente e 9.188 persoas levan o apelido *Lamas* en Galicia, polo que está entre os 100 apelidos máis comúns, pero en Agolada lévano poucas persoas.

Laxe

Lugar da parroquia de Ventosa

Laxe é un substantivo común en galego, significa ‘pedra grande e lisa’ e procede da palabra prerromana que o latín adoptou como *LAGĒNA*, do mesmo significado. En latín está documentada como nome de lugar xa desde o século VI. Son frecuentes en Galicia os topónimos (*A/As*) *Laxe(s)*, pois hai arredor de 90 entidades de poboación que levan este nome en singular, plural ou como parte do topónimo; tamén as variantes (*A*) *Laxa(s)* serven para denominar 26 localidades.

Son derivados das palabras *laxe* ou *laxa* os topónimos galegos *Laxedo*, *Laxendo*, *Laxido*, *Laxosa*, *Laxoso*, *Laxielas*, *Laxiña* e *Laxás*. Hai ademais dous casos rematados en *-o*, *Laxo* na parroquia de Rao, en Navia de Suarna e *Laxos* en Cuntis, na parroquia do mesmo nome. Os equivalentes portugueses, *Lage(s)*, *Laje(s)*, *Lajinha*, *Lajido* e *Lajeosa* son tamén topónimos comúns no país veciño.

O apelido, entre os 200 máis frecuentes en Galicia, está moi castelanizado. A maioría das persoas que o levan manteñen a forma *Lage*. Hai menos de 30 co apelido *Laje* e son só 11 os que se apelidan *Laxe*, coa grafía adaptada ao galego moderno. Non obstante, neste concello, se o houbo, non se conserva o apelido.

Laxosa

Lugar da parroquia de Gurgueiro

A orixe deste topónimo é o adxectivo *laxosa*, un derivado abundancial de *laxe* (para o significado véxase a entrada *Laxe*). Fai logo referencia a un terreo caracterizado pola abundancia de pedras grandes e lisas.

Ademais, hai en Galicia a parroquia e o lugar de *Laxosa*, no concello do Corgo, e outras catro localidades chamadas (*O*) *Laxoso*. *Lageosa*, a forma correspondente en portugués, tamén é un nome de lugar común no país veciño.

O topónimo non deixou apelidos.

Lentisco

Río do concello

O río Lentisco é o terceiro río en extensión de Agolada. Cruza o concello de leste a oeste e percorre uns 14 quilómetros. Nace nas Trabancas e pasa polas parroquias de Borraxeiros, Artoño, A Baiña e O Sexo; é un afluente do Ulla. Coma moitos ríos, recibe varios nomes segundo os lugares por onde pasa como, por exemplo, *Rego de Couso* e *Rego da Baiña*.

O topónimo *Lentisco* é escuro e posiblemente teña unha procedencia moi antiga. Podemos descartar que se orixinase no nome persoal latino *LENTISCU*, un

derivado do latín *lētus* ‘tenaz; flexible; lento, nugalán’, xa que é moi estraño que un nome de persoa se utilice para denominar un curso de auga. Tampouco parece probable que proceda do latín *LENTISCU* ‘lentisco, árbusto apreciado para a ebanistería; algunhas variedades teñen unha resina apreciada como medicinal’, pois amais de non atopar outras mostras na toponimia galega, serían máis lóxicas as formas colectivas coma nos topónimos portugueses *Lentiscais* ou *Lentisqueira*. Debemos tamén descartar a súa relación cos topónimos *Lentomil* (na Fonsagrada e A Peroxa) ou *Lentille* (Cenlle, As Neves e Vilalba), antropotopónimos xermánicos, para os que os especialistas propoñen, con dúbidas, nomes formados cun primeiro elemento *Lent-* proveniente da raíz xermánica *LINTH ‘tileiro, árbore que dá tila’.

Dado que os nomes dos ríos máis importantes adoitan ter unha orixe prerromana, pódese propoñer a hipótese de que o topónimo estea emparentado co celta *LENTOS* ‘curva’, en referencia ás voltas que dá o río no seu curso, pero non temos datos nin certeza para asegurar isto polo que o debemos considerar un topónimo opaco.

Marcelín

Lugar da parroquia de Merlín

O topónimo provén do xenitivo do nome medieval de orixe latina *MARCELLINU* –derivado de *MARCELLUS*, e este á súa vez do nome do deus *MARCUS*, a partir dunha locución do tipo (*VILLAM*) *MARCELLINI*. O lugar de *Marcelín*, moi antigo, está xa documentado na Idade Media, no ano 1017, no testamento de Elvira García, muller do rei Vermudo II, como *Marcellini*:

“in opido Aviancos et territorio Ventosa villam vocitatam Maurdini cum aiuntionibus suis nominatis: Fredulfi media ... in Spera[n]ti... in *Marcellini*...” (“no dominio de Abeancos e o territorio de Ventosa, a vila chamada Maurdini [Merlín?] cos seus agrupamentos chamados: Friúfe media... en Esperante... en *Marcelín*...”).

Hai outras dúas localidades en Galicia con este nome, unha no concello de Navia de Suarna e outra no do Riós. Tamén en Portugal, no concello de Cinfães, distrito de Viseu, hai un lugar chamado *Marcelim*.

Marquesado, O

Lugar da parroquia de Brocos

O substantivo *marquesado*, definido nos dicionarios como ‘título, dignidade ou oficio dun marqués’, fai referencia tamén –aínda que hoxe non teña vixencia esta acepción– ao territorio baixo o goberno dun nobre con ese rango. Este

título nobiliario, o de *marqués*, recibíao aquela persoa que gardaba un territorio fronteirizo, e a palabra provén do gótico *MARKA* ‘fronteira’ (en latín, o substantivo correspondente era *MARGINE* ‘borde, fronteira’, que deu en galego *marxe*).

A aldea do *Marquesado* quedou anegada pola presa de Portodemouros que se empezou a construír en 1964 (a orde ministerial é de 1962). A igrexa parroquial de *Brocos* estaba nesta aldea e dela só se trasladaron as campás e a placa conmemorativa franquista, que se instalaron nunha nova igrexa que edificou FENOSA.

Non encontramos ningún dato sobre a creación deste marquesado ou sobre os que exercían nel os seus dereitos fóra dos que entran no territorio da lenda. O historiador melidense Eduardo Álvarez Carballido recolleu en Brocos a finais do século XIX a lenda de que o título que lle dá nome ao lugar o gañara no século XVII Antonio Freire, señor de Sobrán, cun increíble salto de cabalo, por unha aposta que fixera co ata daquela propietario das terras, Álvaro de Ordóñez, señor de Sesto. O mesmo Álvarez Carballido di que viu e copiou unha inscrición que había nun muro fronteirizo coas primeiras casas de Brocos co seguinte texto: “1604. Salto de Don Antonio Freire, señor de Sovrán”. A uns corenta e oito metros había outra pedra, esta sen inscrición, para marcar a distancia do salto. O lugar onde estaban pedra e muro coñecíase como *O Marquesado*.

Xa fóra do terreo da lenda, no Arquivo da Real Chancelería de Valladolid consérvase un documento do ano 1805 que recolle un preito entre “Esteban de Bales Morado y Ron e Josef María Pimentel Bermúdez y Sotomayor, habitante en sus jurisdicciones de Villar de Ferreiros (Santiso), *marquesado de Brocos*”. Parece pois que se pode confirmar tanto a existencia do Marquesado como a súa supervivencia aínda a principios do século XIX.

Martiña, A

Lugar da parroquia da Baíña

Martiña é un nome persoal feminino, correspondente co masculino *Martiño* (ou *Martín*), procedentes do nome latino *MARTINUS* ‘relativo ao deus Marte’. Temos exemplos do nome masculino nos documentos de Galicia desde o século VI e do feminino desde o XI, aínda que con seguridade xa existía antes.

Como topónimo debe facer referencia a unha propietaria con ese nome a partir dunha elisión, a [*aldea/terra de*] *Martiña* > *A Martiña*; aínda que tamén é probable que a partir do masculino *Martiño*, se crease un feminino que indicase a posesión: *A Martiña* < *a aldea/terra de Martiño*.

É a única entidade de poboación en Galicia con este nome pero hai outros topónimos semellantes que denominan terras de labor, en Arteixo e en Cambados, ou uns cons na costa do concello de Ribadeo.

Dúas aldeas de Figueira da Foz, en Portugal, tamén se chaman *As Martinhas* e en Ponferrada hai o lugar de *La Martina*.

Meixide

Lugar da parroquia de Borraxeiros

É topónimo exclusivo do noroeste da Península, en concreto de Galicia e do norte de Portugal. Os especialistas fano provir do xenitivo do nome persoal medieval *Maxitus*, relacionado probablemente con *Maximus*.

Hai autores que cren que os derivados deste nome *Maxitus* poden confundirse cos de (D)AMASCETA ‘ameixeda’, que en feminino dá o topónimo *Ameixide* (con relaxación do *-a* final). Por iso, no caso do topónimo *Vilameixide*, do concello de Navia de Suarna, non podemos saber se detrás se esconde un *Vila Ameixeda* ou un *Vila Meixide*, xa que non contamos con documentacións antigas que nos orienten sobre cales eran as formas orixinarias.

A partir do século XI aparece o topónimo con formas próximas ás modernas como *Mexidi*, *Meixide*, *Meyxede* e máis tardiamente *Meyxide* e *Meyxidi*; con todo, non encontramos referencias medievais ao lugar deste concello.

Hai catro topónimos máis coma este en Galicia, nos concellos de Chantada (*Meixide Pequeno* e *Meixide Grande*), Monforte de Lemos e A Veiga; o composto *Vilameixide* en Navia de Suarna, como dixemos, é dubidoso. Tamén encontramos este nome de lugar *Meixide* no concello de Vila Real, en Portugal.

Como apelido está moi castelanizado en *Meijide* e en menor medida en *Meigde*; das case 1.500 persoas que o levan en Galicia, só 5 manteñen a forma propia galega *Meixide*. Arredor de 30 persoas se apelidan así en Agolada e a orixe do seu apelido ten, con certeza, orixe neste nome de lugar do concello.

Merlín (San Pedro)

Lugar e parroquia de Agolada

A parroquia pertencía no Antigo Réxime á xurisdición de Ventosa e era de señorío do arcebispo de Santiago. Hoxe está constituída polos lugares de Friúfe, Marcelín, Merlín e A Vila Grande.

A orixe do topónimo *Merlín* é, con seguridade, o xenitivo do nome dun propietario medieval.

Podemos achegar varias hipóteses posibles. A primeira corresponde ao nome persoal latino *MERULINU*, diminutivo de *MÉRŪLUS* (ou *MÉRŪLA*) ‘merlo’, pero non encontramos este nome documentado en Galicia nos textos medievais.

Outra hipótese corresponde ao diminutivo *MIRELLINUS, do nome medieval de orixe xermánica MIRELLO, este si ben documentado nos textos medievais galegos en latín desde o século IX. *Mirelo* é, á súa vez, diminutivo do nome MIRO, constituído polo elemento MEREIS— ‘famoso’, que xa se comentou no topónimo *Cartimil* (véxase a entrada correspondente).

Deste último nome persoal, de *MIRELLINUS, pénsase que provén o topónimo portugués *Merelim*, localidade de Braga, que aparece na documentación medieval como *villa Merlim*.

Aínda se pode considerar unha terceira hipótese para o nome desta parroquia, e posiblemente a máis probable. As únicas atestacións na documentación antiga que temos de *Merlín* están, a primeira, nun documento do ano 1017 en que a raíña Elvira, muller de Vermudo II, lle doa á catedral de Santiago *in... territorio Ventosa as villas chamadas Maurdini e Fredulfi* (Friúfe), *Sperati* (Esperante) e *Marcellini* (Marcelín) que foran de Aria Adefonsiz e a súa muller Sarracena, entre outros lugares.

A segunda atestación, é de once anos máis tarde cando o seu neto, Vermudo III, lle concede ao mosteiro de San Pedro da catedral de Santiago *villam Maurlini* polo “remedio” dos seus avós Vermudo e Elvira que lla compraran a Aria Sarraceno.

Como *Maurdini* e *Maurlini* se refiren con seguridade ao actual nome de lugar *Merlín* (seguramente no primeiro caso hai un erro de escritura ou de lectura de *d* por *l*), a orixe deste nome podería ser o xenitivo *MAURELLINI, derivado de MAURELLUS, nome étnico que fai referencia aos mouros.

O topónimo *O Merlín*, no concello de Viveiro, pode ter a mesma orixe ca este ou provir do apelido do fundador do lugar, aínda que o apelido *Merlín* está hoxe desaparecido en Galicia e xa ten moi poucos portadores no resto de España.

Para a advocación desta parroquia, *San Pedro*, véxase a entrada *Baiña, A (San Pedro)*.

Moas

Lugar da parroquia de Órrea

Os topónimos *Moa* ou *Moas* aplícanse con frecuencia a terreos elevados ou con prominencias (penedos, por exemplo) que teñen forma semellante a unha *moa* (‘peza dentaria’). Proceden do latín MÖLAM ‘moa do muíño, muíño’, e polo tanto tamén pode facer referencia a un muíño. Na zona suroeste de Galicia o resultado da palabra latina é *mó*, igual ca en portugués. Esta é tamén a orixe do nome do concello *Mos*, que aparece no latín medieval escrito como *Molas*.

Mós é topónimo frecuente en Portugal e no resto da Península tamén encontramos os nomes de lugar (*Las*) *Muelas* nas provincias de Asturias, Cáceres, Cádiz, Málaga, Soria, Xaén, Zamora e Zaragoza.

O apelido *Moas* é pouco común: non chegan a cen as súas ocorrencias e non é significativo na área do concello de Agolada. Algo máis habituais en Galicia son os apelidos *Mos*, *Mo* e *Moo*.

Órrea (Santo André)

Lugar e parroquia do concello de Agolada

Esta parroquia, xunto coa de Brántega, estaba agregada no Antigo Réxime ao couto do mosteiro medieval de San Salvador de Camanzo, na parroquia do mesmo nome do concello de Vila de Cruces. Hoxe a parroquia de *Órrea* está constituída polos lugares de Carderón, Carromao, Cimadevila, Costela, A Enfesta, Órrea, Os Pallares, O Sisto e Vilariño.

O nome de lugar *Órrea* provén do latín *HORRĒA*, plural de *HORRĒUS*, que dá a voz galega *hórreo* ‘construción rural, de forma xeralmente rectangular, feita sobre columnas e con moitas aberturas nas paredes para facilitar a ventilación, que se utiliza fundamentalmente para gardar o millo e outros produtos agrícolas’. O topónimo *Órrea* significa pois un ‘conxunto de hórreos’. Nas parroquias ribeiregas do Ulla e do Arnego úsase a palabra *hórrea* referida a hórreos máis grandes. Este tipo de construcións son creacións do século XX e, polo tanto, o topónimo non está relacionado con elas.

A primeira documentación que temos do topónimo é do ano 747. Aparece mencionado no testamento do mítico bispo Odoario, suposto repoboador de terras galegas nos primeiros anos da reconquista: “et in Ventosa, sancto Mamete ab integro cum suas villas et eius familia, *Sancto Andrea de Orria* cum eius familie ab integro” (“e en Ventosa, San Mamede [de Lamas; hoxe As Trabancas] enteiro coas súas vilas e as súas familia; Santo André de *Órrea* coas súas familias enteiro”).

En *Órrea* houbo un mosteiro de monxas bieitas que desapareceu no século XV cando aquelas foron integradas no mosteiro de San Paio de Antealtares de Santiago. Hoxe o único que se conserva do mosteiro é a igrexa.

É moi probable que o mosteiro nacesse previa ou simultaneamente á parroquia e que o nome desta faga referencia ao papel do convento como fornecedor de gran á orde bieita.

Hai outras dúas entidades de poboación en Galicia con este mesmo nome pero que adquiriron un artigo unha vez que perderon o seu valor inicial de substantivo plural e pasaron a designar un colectivo, un conxunto de hórreos: *A Órrea* é unha parroquia e un lugar do concello de Riotorto e tamén lugar da parroquia de Trabada no concello do mesmo nome.

O apelido *Órrea* e a súa variante *Hórrea* non son moi frecuentes en Galicia. Non chegan a 70 as persoas que o levan pero é característico do concello de Agolada

e das comarcas de Deza e Terra de Montes xa que máis da metade dos apelidados así viven neste concello ou nos veciños de Lalín, Silleda e A Estrada.

Outeiro

Lugar da parroquia de Artoño

Lugar da parroquia de Ramil

Véxase a entrada *Outeiro, O*.

Outeiro, O

Lugar da parroquia de Agra

O nome desta aldea corresponde á voz común *outeiro* que significa ‘elevación de terreo pequena, un pequeno monte’. É unha palabra propia do noroeste da Península, do galego e do leonés. Nos documentos latinos medievais rexístrase como *altarius*, e véñse considerando derivado do latín *ALTUS* ‘alto’, aínda que non hai certeza absoluta.

Outeiro é un topónimo frecuentísimo en Galicia. Máis de 500 entidades de poboación teñen este nome ou un derivado del.

Dos lugares que se chaman *Outeiro* xorde un dos apelidos galegos máis frecuentes (está entre os 20 máis habituais en Galicia) pero hoxe en día castelanizado na súa maior parte en *Otero*. Con todo, no século XVIII aínda era moi frecuente *Outeiro*, como demostra a documentación. No Catastro do Marqués de la Ensenada, por exemplo, entre os veciños de Artoño figuraba como “traficante de cestos” *Antonio de Outeiro Fernández*.

O lugar de *Outeiro* da parroquia de Ramil debeu perder o artigo en época relativamente recente, pois aínda figura con el no Catastro de Ensenada.

Outeiro de Reis

Lugar da parroquia de Basadre

O nome desta aldea é unha locución formada pola voz común *outeiro*. Para explicación da súa etimoloxía, véxase atrás a entrada *Outeiro*.

Con respecto ao segundo elemento deste topónimo, *de Reis* –coma noutros casos “do Rei”– seguramente faga referencia a que era un lugar de reguengo, isto é, a que nalgún momento do Antigo Réxime dependía directamente do rei e non era de señorío laico ou eclesiástico; non obstante non encontramos información ao respecto na documentación antiga. Hai autores que cren que *Reis* non é o plural de *rei* senón unha evolución do nominativo singular do latín *REX*, como de *SEX* > *seis*.

Pallares, Os

Lugar da parroquia de Órrea

Pallar (ou *pallal*) aparece nos dicionarios galegos co significado de ‘meda de palla, palleiro; construción destinada a almacenar a palla’ ou ‘terreo sementado de cereal, despois de segado’. É así un derivado de *palla* (latín *PĀLĒAM* ‘palla’). De aquí provén o nome deste lugar.

Non se pode descartar, aínda que é pouco probable, que o topónimo proceda do sobrenome dos seus primeiros moradores, xa que encontramos a palabra en nomes persoais, a partir do século XIII, por exemplo, nos documentos medievais do mosteiro de Oseira: *Fernán Palares* e *Afonso de Pallares*; ou nos documentos de Santa María de Belvís: *Estevoo Pallares*.

Hai dúas entidades de poboación máis chamadas *Pallares* (sen artigo) en Barreiros e Monforte de Lemos, e tamén a poboación de *Guntín de Pallares* na parroquia do mesmo nome do concello de Guntín, onde tamén están as parroquias de *Ferreira de Pallares* e *Castelo de Pallares*, pois *Pallares* foi nome da terra medieval e do arciprestado ao que pertenceron.

Ao respecto da hipotética relación do topónimo agoladés co apelido *Pallares* (que á súa vez procedería do topónimo), véxase tamén a entrada *Carderón*.

Arredor de mil persoas levan o apelido. O concello de Agolada é o de máis porcentaxe de residentes chamados *Pallares* e o terceiro, despois de Vigo e da Coruña, en número de individuos.

O topónimo *Pallares* galego ten a súa correspondencia cos lugares que se chaman *Palhares*, en Portugal, ou *Pajares* no resto da Península.

Paradela

Lugar da parroquia de Carmoega

Este topónimo é un diminutivo romance correspondente ao sufixo latino *-ĒLLA* do substantivo *parada* (latín *PARATAM*), ‘sitio onde se para’, palabra da que proveñen moitos nomes de lugar en Galicia. Refírense sempre a unha zona de descanso nun camiño, normalmente encostado. O noso *Paradela* está efectivamente na parte superior e chaira dun outeiro.

Hai arredor de 60 lugares en Galicia que se chaman *Paradela* e outros tantos *Parada*. Os dous son topónimos abundantes en Portugal e tamén encontramos exemplos noutras zonas do noroeste peninsular como Asturias, León e Zamora.

Case 1.500 persoas levan o apelido en Galicia, aínda que ningunha reside no concello de Agolada.

Subida e primeiras casas da aldea da Paradela, na parroquia de Carmoega
(Fotos de Manuel Busto).

Pazos

Lugar da parroquia de Carmoega

A palabra galega *pazo* provén do baixo latín *PĀLĀTIUM* ‘residencia do emperador, residencia dun monarca ou dun dignatario do poder eclesiástico’ e designa unha casa suntuosa e rica, casa en que xeralmente residía algún fidalgo. Do latín *PA-LATIUM* deriva tamén a palabra galega *palacio* que especializou o seu significado para indicar un ‘edificio maxestoso, normalmente casa dun rei ou un gran señor’.

O substantivo *pazo(s)*, e a súa variante oriental *pacio(s)*, forman parte de moitos topónimos no noroeste peninsular. Esta abundancia e o feito de que non en todos os lugares que se chaman así haxa residencias fidalgas leva a algún autor a pensar que a orixe do topónimo non sempre teña que ser o *PĀLĀTIU* latino, senón que pode provir dunha época moito máis antiga en que esa palabra tiña outro significado, probablemente relacionado co pastoreo; así, interpretan os topónimos como ‘lugar para o gando’.

Case 15.000 persoas levan o apelido *Pazos* en Galicia; en Agolada na actualidade non chegan a vinte. Menos frecuentes son os apelidos *Pazo*, *Pacio* e *Pacios*.

Pena Guntín (Pena Cuntín ou Pena Gundín)

Monte da Parroquia de Orrea

A palabra *pena* e os seus derivados e compostos son abundantes na toponimia galega pois hai unhas 400 entidades de poboación con nomes relacionados con

Pena Guntín |
(Foto de
Luz Méndez).

este tema léxico. Crese que *pena* provén do latín *pĪNNAM* ‘pluma, ala dun paxaro’ e tamén ‘amea dunha muralla’ e, posteriormente, ‘pedra alta, monte’. Con todo, algúns autores opinan que a palabra é aínda máis antiga.

A segunda parte do topónimo, *Guntín*, ten a súa orixe nun nome medieval de orixe xermánica, *Guntino*, procedente do tema *GUNTHI* ‘vigor; loita’, e o sufixo derivativo latino *-INUS*.

Hai 13 entidades de poboación en Galicia con este nome, entre elas o lugar de *Guntín* na parroquia de *Guntín de Pallares*. A hipotética relación desta parroquia coa de Órrea queda exposta tamén nas entradas *Os Pallares* e *Carderón*.

Penedo, O

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Penedo ‘rocha grande’, un derivado romance de *pena* (para a etimoloxía, véxase a entrada *Pena Guntín*), procede do latín *pĪNNĒTUM* cun sufixo *-ĒTU*, hoxe non productivo, usado normalmente para indicar abundancia dun vexetal pero tamén dun mineral. Curiosamente, malia a palabra *pena* ser feminina, o derivado *peneda*, do mesmo significado, non é tan frecuente na toponimia.

O topónimo tamén é habitual en Portugal. Máis de 2.000 persoas levan o apelido *Penedo* en Galicia, pero ningunha en Agolada.

Penela, A

Lugar da parroquia de Esperante

Véxase a entrada *Penelas, As*.

Penelas, As

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O significado destes topónimos corresponden ao diminutivo da palabra *pena* (véxase a entrada *Pena Guntín* para a súa etimoloxía). Proceden do latín *PĪNNĒLLAM*, co sufixo diminutivo *-ĒLLA*, sufixo antigo que xa non é produtivo na lingua galega moderna, na cal foi substituído por *-iña*.

Hai uns 80 lugares en Galicia que se chaman *A Penela* e *As Penelas* (con ou sen artigo) ou que están compostos por esa palabra. O topónimo tamén é frecuente no norte de Portugal.

Pasan de mil as persoas que en Galicia se apelidan *Penela* ou *Penelas*. Pero estes apelidos non son significativos no concello de Agolada.

Pereiro, O

Lugar da parroquia de Agra

A árbore froiteira chamada *pereiro*, un tipo de maceira que dá *peros* ‘variedade de mazá ou pera silvestre’, parece ser a orixe deste topónimo. Con todo, e dada a súa alta frecuencia (hai preto de mil entidades en Galicia que se chaman así ou que levan a palabra no seu nome), non se pode descartar a hipótese de que nalgún caso estes topónimos sexan un derivado da palabra *pedra* e que procedan do latín *PETRARIO* > *pedreiro* > *pereiro* ‘abundante en pedras’. Sería unha evolución similar á que o nome *Pedro* sufriu na Idade Media, cando a forma máis frecuente era *Pero* e por iso o apelido moderno correspondente é *Pérez*. Pero só a súa aparición en documentación antiga pode resolver a orixe deste nome de lugar.

O Pereiro é outro nome que recibe o lugar tamén chamado *A Aldea de Riba* (véxase), en Agra. É ademais topónimo moi común en Portugal.

A abundancia de topónimos con este nome fai que o apelido estea entre os 125 máis frecuentes de Galicia xa que o levan unhas 5.500 persoas; en Agolada arredor de 40.

Ponte do Muíño, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O topónimo, totalmente transparente, está composto polas voces do léxico común *ponte* do latín *PŌNS*, *PONTEM*, do mesmo significado, e *muíño*, tamén do latín *MŌLĪNUM*, un derivado de *MŌLAM* ‘moa do muíño, muíño’. As dúas palabras forman parte dos nomes de moitas poboacións galegas e tamén de entidades menores pois son elementos moi habituais da nosa realidade xeográfica e social.

A ponte e muíño que lle dan nome ao lugar aínda se conservan nesta pequena aldea. Á ponte tamén lle chaman *A Ponte da Vila*, en referencia ao lugar da parroquia chamado *A Vila*.

No catastro do Marqués de la Ensenada menciónase na parroquia de Borraxeiros un muíño que lle chaman *de Pontiña*, quizais o que serviu para dar orixe ao topónimo.

Ponte Vilariño, A

Lugar da parroquia de Vilariño

O nome desta entidade fai referencia a unha antiga ponte medieval, construída no s. IX sobre o río *Arnego* (véxase a entrada correspondente), río que limita os concellos de Lalín e Vila de Cruces co de Agolada.

Para a orixe da palabra *ponte* véxase a entrada *Ponte do Muíño, A*. O topónimo *Vilariño* é un diminutivo da voz *vilar* (para a etimoloxía véxase *Cima de Vila* e tamén a entrada *Vilariño*).

Pontillón, O

Lugar da parroquia de Ferreiroa

Un derivado de *ponte* (para a súa etimoloxía véxase a entrada *Ponte do Muíño, A*) é o topónimo *O Pontillón*, unha creación romance formada con dous sufixos diminutivos de orixe latina, -ĪCŪLU mais -ŌNE (*ponte - pontello - pontillón*). *Pontillón* é tamén unha palabra de uso común recollida nos dicionarios co significado de ‘ponte pequena’ e sinónimo de *pontella* e *pontello*, *pontón*, *ponticela* etc. Hai outros seis lugares denominados *O Pontillón* en Galicia nos concellos de Betanzos, Coristanco, Padrenda, Ponteareas, Salvaterra de Miño e Santiago de Compostela e é ademais un topónimo moi común na microtoponimia. En Portugal hai unha localidade chamada *Pontilhão* no concello de Águeda.

O Pontillón, na parroquia de Ferreiroa (Foto de Ton van Vliet, ca. 1977, cedida por Manuel Bustó).

Pradeiro, O

Lugar da parroquia de Berredo

Véñense dando dúas posibles orixes para este topónimo. A primeira baséase en que sexa unha variante de *pradairo*, nome estándar galego dun tipo de arce que provén do latín *PLĀTĀNĀRIUM*, un derivado de *PLĀTĀNU* ‘plátano’ mais o sufixo *-ĀRIU*. A evolución deste sufixo divide Galicia máis ou menos á metade de norte a sur. Na parte máis ao leste o resultado é *-airo*, de aí que se diga *pradairo*, do mesmo xeito ca *mazaira* ou *abelaira*. Na parte máis occidental, onde Agolada está incluída, o resultado é *-eiro*: *pradeiro*, *maceira* ou *abeleira*.

Ademais desta localidade temos en Galicia, coa variante oriental, *O Pradairo*, na Fonsagrada, e *O Padrairo*, en Chantada. Coma este último, son máis frecuentes as formas co *-r-* desprazado coma: *Padreiro*, nos concellos de Castrelo de Miño, Santa Comba e Zas; *Pedra Padreiro*, tamén en Zas; *Padreiro de Arriba* e *Padreiro de Abaixo*, en Vimianzo; e *O Padreiro*, en Carballo e Curtis. *Padreiro* tamén o encontramos na toponimia de Portugal.

Quián

Lugar da parroquia de Carmoega

Considérase que este topónimo está dentro do grupo dos chamados *topónimos de posesor*, nomes de lugar que proveñen do nome dun antigo propietario, característicos do noroeste da Península. Os autores que estudaron o nome ofrecen dúas propostas sobre a súa orixe.

A primeira é que proveña do xenitivo do nome medieval *Queda*, nome constituído polo elemento xermánico *KET(T)-* ou *KED-* ‘falar’.

A outra teoría interpreta o topónimo como (*VĪLLAM*) *IKILANI*, do xenitivo do nome *Íquila*, ben documentado en Galicia desde o século IX, tamén de orixe xermánica pero de significado escuro.

Quián e Santandré, nesta parroquia, son os dous únicos lugares do concello que están na marxe esquerda do río Arnego.

Ademais deste, existe o topónimo *Quián* nos concellos de Boqueixón e O Saviñao. Este último é probablemente o que aparece nun documento en latín do século XI como *Villa de Iquilani*.

Hai algo máis de 150 persoas co apelido *Quián* en Galicia. Case todas residen na área de Vedra, polo que seguramente o seu apelido provén do topónimo coruñés. En Agolada non temos constancia de que o haxa ou de que o houbese.

Quintá

Lugar da parroquia de Berredo

Quintá está relacionado remotamente con *cinco* e *quinto* e corresponde ao latín QUINTĀNAM, un derivado do numeral que no latín de Galicia pasou a significar un espazo entre casas: “et construxit domos superatos et casas cum *quintana*” (“e construíu casas con sobrado e casas con *quintá*”), mosteiro de Celanova, ano 1097; pero tamén un terreo con edificacións e terras, talvez a quinta parte dunha herdanza: “accepimus ex vobis duas terras de illa *quintana* cum suas casas et terras cum suis arbusculis” (“aceptamos de vós dúas terras daquela *quintá* coas súas casas e terras, coas súas árbores novas”), mosteiro de Celanova, ano 1104.

Quintá é un nome de lugar bastante frecuente en Galicia que, excepcionalmente, mantivo unha forma castelanizada ou relatinizada, no caso de *Quintana*, en Redondela, ou o máis coñecido da *Praza da Quintana* de Santiago de Compostela, este último un topónimo redundante, pois o significado de *praza* xa está implícito en *Quintana*. Hai tamén na toponimia a variante *Quintán*, feminina, que corresponde a aquelas zonas de Galicia onde o feminino de *irmán* é *irmán* e non *irmá* e ademais os plurais *Quintáns* e *Quintás*. Tamén *Quintã* é frecuente en Portugal.

O apelido *Quinta* ou *Quintá* lévano menos de 300 persoas (os datos que consultamos non rexistran o acento, polo que non podemos discriminar) pero en Agolada calquera deles, se os houbo, están case desaparecidos.

Quintas

Lugar da parroquia de Artoño

Considérase que o numeral partitivo *quinto*, *quinta* (como tamén *terzo*, *-a* e *cuarto*, *-a*) fai referencia na toponimia á terra arrendada pola que se debía pagar un quinto do que producía.

A división por *quintas* parece ser frecuente no reparto das herdanzas na Idade Media e aínda hai autores que asocian os topónimos derivados de *cinco* e *quinto*, *-a* co costume musulmán de repartir, dividida en quintas partes, a terra conquistada entre os que participaban na conquista.

Tampouco se pode descartar a hipótese de que o topónimo faga referencia a un reparto de terras repoboadas, xa que temos algún exemplo nos documentos medievais desta práctica e ata a utilización dun verbo do latín medieval que non sobreviviu, *quintare* ‘dividir en quintas partes’, e un substantivo *quintaría* ‘reparto en quintas’, tamén desaparecido, como se comproba nun documento en latín do século XI da catedral de Braga e noutro de Ourense, xa en galego, do século XIV, en que se di:

“et preserunt ipsas villas nostros avios et bisavios; et ipsas villas que preserunt ibidem *quintarunt* illas et dederunt illa V^a ad ille rex” (“e colleron estas terras os nosos avós e bisavós e estas vilas que colleron no mesmo sitio *quintáronas* e déronlle a quinta ao rei”).

“mando que veña en verdade de Martiño o que lle devo da *quintaría* e que llo pagen, e el que page o que me deve”.

Sexa cal sexa o significado inicial do topónimo, hoxe difícil de discernir, *Quintas*, *Quintá*, *Quinteiro*, *Quintela*, todos eles do concello de Agolada e abundantes en Galicia (máis de 250 entidades de poboación entre todas as variantes), son derivados do numeral *quinto*, *-a*.

Algo máis de 5.000 persoas levan os apelidos *Quintas* ou *Quintás* (os datos non recollen os acentos) en Galicia, pero en Agolada non son significativos.

Quinteiro, O

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O substantivo *quinteiro* aparece hoxe nos dicionarios galegos co significado de ‘agrupación de varias casas que configuran un grupo separado doutro dunha aldea ou lugar’. E ese é tamén posiblemente o seu significado na toponimia.

A súa orixe etimolóxica é dubidosa pois pode provir do latín tardío *QUINTĀRIUM* ‘medida de capacidade’ ou de *QUINTANĀRIUM*, un derivado de *QUINTĀNA* (para o significado véxase a entrada *Quintá*).

Hai outros 25 lugares en Galicia coa palabra *quinteiro* no seu nome. Tamén encontramos o topónimo en Portugal. Preto de 1.800 galegos levan o apelido *Quinteiro*. Lalín, Vila de Cruces ou Antas de Ulla son algúns dos dez concellos en que é máis frecuente. O apelido tamén o encontramos castelanizado en *Quintero*, aínda que non no concello de Agolada.

Quintela

Lugar da parroquia de Brocos

Lugar da parroquia de Santa Comba

Lugar da parroquia de Ventosa

É un derivado romance de *Quintá* ou de *Quinta* (vid. *Quintá* e *Quintas*). A palabra latina *Quintanella* na que ten orixe aparece xa nos documentos medievais no século x e case sen excepción como nome de lugar.

O topónimo nomea ata 50 lugares e está presente en cinco parroquias galegas. Tamén lle dá nome ao concello de *Quintela de Leirado*. (As) *Quintelas*, en plural, é pouco frecuente (só 3 localidades). *Quintela* figura ademais no nomenclátor de

Portugal. *Quintanilla*, concentrado no norte da península Ibérica, é o correspondente castelán ao noso *Quintela*.

Son algo menos de 5.000 as persoas que levan o apelido en Galicia, menos de quince neste concello.

Ramil (San Martiño)

Lugar e parroquia de Agolada

Durante o Antigo Réxime, a parroquia pertencía ao couto de Basadre e estaba formada polas aldeas de Mácara, O Batán, Remesedo, Ramil e O Outeiro. As tres primeiras, do lado norte do Ulla, eran do señorío do conde de Monterrei e hoxe constitúen a parroquia de Ramil en Palas de Rei. O lugar de Ramil de Agolada pagáballe vasalaxe a Juan Bernardino Basadre, veciño de Santiago. Do lugar chamado O Outeiro, daquela unha casa coas súas dependencias e terras, era señor o fidalgo Vicente Sánchez Varela e Ulloa, señor do Outeiro. Ramil e O Outeiro, os lugares ao sur do Ulla, constitúen hoxe a actual parroquia de Ramil, en Agolada.

O topónimo *Ramil* procede do xenitivo do nome persoal medieval de orixe xermánica *Ranimiro* (hoxe, *Ramiro*). Este nome está composto polos elementos *RAN, de significado escuro, e *MEREIS* ‘famoso’.

Ramil fai referencia pois a unhas terras ou á casa dun propietario que se chamaba *Ramiro*. A presenza do nome é moi grande nos documentos galegos e mesmo aparece xa coa forma moderna, *Ramiro*, en documentos en latín do século IX. Do topónimo creado a partir deste nome temos exemplos desde o século VI.

Hai en Galicia 26 entidades de poboación con este nome e, á parte da nosa, existen outras tres parroquias en Castro de Rei, Palas de Rei e Xunqueira de Espadanedo que se chaman así. *Ramil* denomínanse tamén dous lugares de Portugal.

Unhas 1.700 persoas residentes en Galicia apelídanse *Ramil* aínda que ningunha nos consta que viva en Agolada.

Reboredo

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O topónimo *Reboredo* (latín *RÖBÖRĒTUM*) é un colectivo derivado do latín *RÖBŪR*, *ROBŌRIS* ‘carballo’ e significa ‘carballeira’. O nome autóctono da árbore, *carballedo*, que é a palabra coa que a designamos hoxe en día, herdámolo da lingua dos poboadores prehistóricos. Aínda que no noroeste peninsular se usou tamén a voz latina *robore*, equivalente ao castelán *roble*, esta non arraigou porque debeu ser un uso exclusivo de certos ambientes eclesiásticos ou latinizantes e deixou de empregar na Baixa Idade Media. De aí que se poida afirmar que o nome desta aldea naceu probablemente antes do ano 1200 ou se cadra antes do ano 1000. Hoxe en galego só temos derivados do latín *ROBUR* na toponimia.

Hai unhas 60 entidades de poboación galegas que se chaman ou que inclúen no seu nome a palabra *reboredo* (ou *reborido*, *robledo*...; e outras 8 *reboreda*, a forma feminina). A parroquia de *Reboredo*, en Antas de Ulla, e esta de Borraxeiros déronlle nome a un arceprelado eclesial desde o século XVII ata finais do XIX chamado *Reboredo-Ventosa*. No norte de Portugal é máis frecuente o topónimo en feminino: *Reboreda*.

Como apelido é bastante común en Galicia. Lévano algo máis de 2.500 persoas, poucas en Agolada.

Rego Traveso

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Crese que na voz *rego* conflúen os descendentes dun céltico *RĒCU ‘rego’ e os da familia léxica do latín RIGARE ‘regar’. En galego ten as acepcións de ‘pequena canle natural pola que corre a auga’ e ‘suco longo e de pouca profundidade que se fai na terra para sementar ou regar’. O adxectivo *traveso*, que procede do latín TRANSVERSUM, indica a posición transversal ou perpendicular dun accidente xeográfico con respecto a outra realidade física ou espazo.

Hai outros dous lugares chamados *Regotraveso*, en Forcarei e Cospeito, e *O Rego Traveso* en Vilalba. O topónimo *Rego Travesso* tamén existe como nome de lugares sen habitar en Portugal.

Río

Lugar da parroquia de Ventosa

A palabra romance *río* procede do latín RIVUS ‘corrente de auga’. A localidade de *Río* recibe o nome polo *río ou rego da Xara*, aos pés do cal naceu (véxase a entrada *Xara, A*).

Romariz

Lugar da parroquia das Trabancas

O topónimo procede do xenitivo do nome persoal medieval de orixe xermánica *Romarigo* constituído polos elementos ROM- ‘gloria’ e -RIK ‘forte, poderoso’, a partir dun sintagma tipo (VĪLLAM) ROMARICI.

Hai outras oito localidades en Galicia co nome *Romariz* e é tamén a denominación dunha parroquia do concello de Abadín. A forma con seseo final, *Romarís*, dálles nome a outros oito lugares galegos e forma parte da denominación da parroquia *Vilarromarís*, no concello de Oroso. *Romariz* é tamén topónimo frecuente en Portugal.

Algo máis de millar e medio de persoas levan en Galicia os apelidos *Romarís* (moito máis frecuente) e *Romariz* pero non o temos no noso concello.

Sa

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Lugar da parroquia de Borraxeiros

De orixe xermánica (SALA ‘corte, cámara’), é un topónimo característico do noroeste hispánico. En Galicia encontrámolo frecuentemente, xa coas grafías *Sa* e *Saa*, xa como topónimo simple ou composto: *Sas de Penelas*, *Sasdónigas* (< SALAS DOMINICAS ‘salas do señor’)... Outros topónimos galegos como *Samir*, *Samil* proveñen dun nome persoal xermánico (*Salamiro*) composto por este elemento SALA- e máis -MEREIS ‘famoso’.

Considerábase que o nome do concello de *Zas* (alí fálase con seseo e pronuncian [sás]) era unha corrección errada do plural de *Sa*. Con todo, como na documentación medieval figura sempre como *Saz*, os estudos actuais apuntan a que *Zas* pode provir do latín SALICE ‘salgueiro’ e que tivo unha evolución semellante á da palabra ULICE, orixe da voz galega *uz*.

A primeira documentación que coñecemos do topónimo *Sa* de Agolada está nun texto do mosteiro de Oseira do ano 1257, o testamento de Arias Pérez de Taboada, que entre outras mandas, deixa libres as herdades de *Fangorçia* (erro de lectura ou de transición por Sangorza) e de *Saa*.

No resto da Península hai a forma *Sala(s)* en Xirona, Tarragona, Lleida, Huesca, León, Asturias, Castellón e Granada, aínda que algún destes nomes de lugar pode ter outra orixe máis antiga e hidronímica. En Portugal tamén encontramos os topónimos *Sá* e compostos.

Case unhas 2.000 persoas levan os apelidos *Saa* e *Sa* en Galicia; as poucas que hai neste concello, menos de dez, usan a forma *Saa*.

San Cibrao

Lugar da parroquia de Esperante

Do latín SANCTUM CIPRIANUM ou CYPRIANUM, nome derivado de CYPRIUS ‘de Chipre’ e relacionado etimoloxicamente co latín CUPRU ‘cobre’.

San Cibrao de Antioquía ten un culto moi antigo en Hispania, crese que desde o século v. Na tradición popular ten sona de meigo en toda Europa e atribúeselle un libro que recolle meigallos, feitizos e maxia, *O Ciprianillo*. Foi mártir xunto con Santa Xustina, pero os dous foron eliminados do santoral católico en 1969, seica por falta de evidencia histórica.

Hai outro San Cibrao, este de Cartago, bispo e mártir.

Trinta e seis parroquias en Galicia están dedicadas a este santo (25 parroquias levan a advocación de *San Cibrao* e once *San Cibrán*). Hai 18 aldeas chamadas *San Cibrao* e sete *San Cibrán*.

San Miguel

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Lugar da parroquia de Gurgueiro

O nome *Miguel* provén do hebreo מִיכָאֵל, a partir dunha expresión para denominar a Deus, *mi kha El* ‘quen coma Deus’. Do hebreo pasou ao grego e logo ao latín coma MICHAEL.

O culto ao arcanxo así chamado empezou moi cedo na Igrexa Católica, disque no século I. Na península Ibérica está testemuñado a partir do s. VII.

San Paio de Bais (San Paio)

Lugar e parroquia do concello de Agolada

O significado do topónimo *Bais* é escuro e temos poucos datos que nos axuden a descubrir a orixe do nome desta parroquia e lugar.

Non encontramos documentación medieval referida ao noso topónimo pero en 1630, nun documento do arquivo da Universidade de Santiago figura xa como *Bais*, aínda que mediados do século XVIII aparece sempre escrito *Baias*. En 1830 no *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España* de Pascual Madoz, o nome da parroquia está rexistrado como *Bais o Bayas*.

Para buscar a súa etimoloxía, se partimos entón de *Baias*, podemos relacionalo coas localidades chamadas *A Baia* (Noia), *Baio* (Zas) e *Baiobre* (Arzúa e Touro). A súa orixe debe de ser moi antiga e non se pode descartar que proveña do preindoeuropeo IBAI ‘veiga, río’.

Podería ser o mesmo topónimo ca *Bayas*, en Asturias e Miranda de Ebro.

A aldea tamén é coñecida polo nome reducido de *San Paio*. *Paio* provén do nome latino PELAGIUS ‘mariño, home de mar’, derivado de PELAGUS ‘mar’. Paio foi un santo galego do século X, sobriño do bispo Hermoixio de Tui que, segundo a lenda, sufriu martirio sendo aínda un neno por non acceder aos desexos sexuais de Abderramán III. Corenta parroquias en Galicia levan a súa advocación.

Bais é topónimo único en Galicia e o apelido, que procede sen dúbida deste lugar, é escasísimo.

Sangorza

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Descoñecemos o significado deste topónimo, de probable orixe prerromana e hidronímica, relacionada coa auga, igual ca outros coma *Chagorza* ou *Lagorza*. Encontrámolo en época medieval nos documentos do mosteiro de Oseira citado no testamento de 1245 de Arias Pérez de Taboada que, entre outras mandas, deixa libres as herdades de *Fangorça* (seguramente lectura errada por *Sangorza*) e *Saa*. Tamén figura como apelido de orixe nun documento do mosteiro de Vilar de Donas de 1453: *Gregorio de Sangorça*.

Con *Sangorza* debe ter moito que ver o nome do lugar de *Sangorzo*, no concello de Oza dos Ríos, pero tamén é opaco para nós.

Santa Comba (San Xoán)

Lugar e parroquia de Agolada

Comba é un nome galego moi antigo que provén do latín CŪLUMBAM ‘pomba’, ave que era atributo da deusa Venus, nacida dunha cuncha e levada ata o Olimpo nun carro tirado por pombas. A pomba é, no cristianismo, símbolo da paz no Antigo Testamento e do Espírito Santo no Novo. Santa Comba (do latín SANCTAM CŪLUMBAM), foi unha mártir cristiá do século III e ten culto desde o século VII en Galicia. Na tradición popular está considerada unha meiga que se converteu cando atopou a Xesús Cristo e este lle dixo: “Enmeigar enmeigarás, pero no meu reino non entrarás”.

Encontramos mención a esta parroquia no ano 1532 no Arquivo Histórico Universitario de Santiago, nun documento segundo o cal Sebastián de Lodeiro, veciño de Santiago, lle afora a Diego de Galrín, veciño de *San Zibrao d’Esperante*, o lugar y casal de *Galrrín* (Garlín), syto en la felegresía de *Sant Juan de Santacomba*.

A parroquia de *Santa Comba*, xa coa advocación de *San Xoán* (para a etimoloxía de *Xoán* véxase a entrada *Couso*), pertencía no Antigo Réxime á xurisdición de Ventosa e era do señorío do arcebispo de Santiago. Hoxe está constituída polos lugares de Astrar, Carral, Castro, Garlín, Quintela, Santa Comba, Santán e O Valadoiro.

Santa María

Lugar da parroquia de Basadre

María é un nome feminino hebreo, *Maryam* (ou *Miriam*) que chegou a nós a través do grego *Mariám* e logo do latín *Mariam*. Crese que o nome é de procedencia exipcia e que está emparentado co verbo MRJ ‘amar’.

O culto á nai de Xesús empezou en Hispania no século VI e creceu moito durante toda a Idade Media. Santa María é, de todos os santos, a que máis parroquias ten dedicadas en Galicia.

Santán

Lugar da parroquia de Santa Comba

Non se sabe con exactitude a etimoloxía deste topónimo e non localizamos documentación medieval que nos axude a dar coa súa orixe. Con todo, crese que pode proceder do xenitivo dun hipotético nome medieval de orixe xermánica *Sanda*, *Sandane*, creado a partir do tema SAND- ou SANTH- ‘verdadeiro’. Pertencería entón ao grupo de topónimos formados co nome dun propietario a partir dunha locución latina tipo (VILLAM) SANDANI, e tería seguramente a mesma orixe que *Sandá*, lugar do concello de Sobrado, *Santá* en Narón, ou *Sandán*, na Estrada. Tampouco se desbota a súa posible relación co latín SANCTUS ‘santo’.

No Arquivo Histórico da Universidade de Santiago consérvase un documento polo que sabemos que o mosteiro de San Martiño Pinario posuía a terceira parte do lugar de *Santán*, que lla aforara a Álvaro López de Brandariz, escudeiro de Borraxeiros, e que no ano 1535 adquiriu o foro Juan de Lodeiro, tamén escudeiro en Borraxeiros.

Hoxe xa non existe en Galicia, pero hai sete persoas en España que aínda levan o apelido *Santán* e han ter, con gran probabilidade, a súa orixe neste lugar de *Agolada*. Sobre a importancia dos apelidos na localización das orixes das persoas, pódese ver no arquivo do Consejo de Indias do Arquivo Histórico Nacional un groso tomo de 800 páxinas que relata o preito entre os herdeiros de *Gregorio Santán* que morreu sen testar no Valle de Chuchanga do Perú en 1772. Os primeiros documentos do tomo relatan a investigación que se fai para localizar os seus irmáns, irmás e sobriños, dos que as testemuñas lle oíran dicir ao finado que eran de “Santiago de Galicia”. A petición de información vai do Perú a Cádiz, de Cádiz a Santiago de Compostela e alí, logo de varios edictos que ordena ler o alcalde, e de lles enviar cartas aos curas das parroquias, preséntanse como herdeiros Juan García de Santán e os seus irmáns (medios irmáns do finado) e María do Valo, viúva dun irmán, e os fillos desta. Pasaran tres anos. Hoxe a pescuda poderíase facer con rapidez: *Santán* é topónimo único en toda Galicia e só dese lugar pode proceder o apelido. O escritor Varela Buxán deulle ao topónimo a condición de literario ao titular con el unha das súas pezas teatrais: *O Ferreiro de Santán*.

Santandré

Lugar da parroquia de Carmoega

O topónimo ten a súa orixe no nome de Santo André, un dos apóstolos e irmán de San Pedro. O seu culto é antigo na Península, crese que desde o século IV.

O nome galego *André* provén do nome grego ANDREAS que algúns autores explican a partir da palabra ANDREIA ‘vitalidade, valor’ e outros como forma cariñosa dun nome composto pola palabra ANDR ‘home’.

Santandré e Quián son as únicas dúas localidades da parroquia e do concello que están na marxe esquerda do río Arnego. No Antigo Réxime estaban fóra do couto de Carmoega e pertencían a Francisco Xil de Ventosa, veciño de Brántega.

Aínda que no lugar só hai unha capela dedicada a Santa Lucía é probable que o seu culto continúe outro anterior ao Santo André, do que provén o topónimo.

Santo Estevo

Lugar da parroquia de Basadre

Santo Estevo de Basadre era unha das parroquias da xurisdición medieval denominada *Couto de Basadre*. Hoxe é lugar da parroquia de Basadre pero a festa do santo aínda se celebra como patronal na igrexa que leva o seu nome e é consecutiva á de Santa María, patroa titular da parroquia.

O nome de *Estevo* provén, a través do latín STEPHANUS, do grego STEPHANOS ‘coroa’, nome persoal moi antigo. O santo é venerado desde os principios do cristianismo pois é o primeiro dos mártires ao que lapidaron ás portas de Xerusalén, só sete meses despois da morte de Cristo. A devoción por este santo aumentou moito cando o presbítero Luciano encontrou no ano 415 o seu sepulcro. O galego (da *Gallaecia*) Avito de Braga estaba en Xerusalén cando se localizou a sepultura e foi quen traduciu ao latín unha carta que Luciano lle enviou, xunto con reliquias do santo, ao bispo Balconio de Braga. Outro galego, Paulo Orosio, foi o encargado do envío, que nunca chegou ao seu destino porque os suevos invadiran o noso territorio. Sábese así que en Hispania, e principalmente na *Gallaecia*, o culto ao santo xa era coñecido no século V.

Serra, A

Lugar da parroquia de Agra

A palabra *serra* é unha voz común que designa un monte ou cordal de montañas. Crese que, na súa orixe, é unha metáfora do instrumento cortante porque o perfil dos montes parécense aos dentes dunha serra.

O lugar da Serra está na ladeira do monte do mesmo nome, coroado polo *Coto da Serra* de 521 metros.

Hai unhas 60 entidades de poboación en Galicia e unhas cantas parroquias con esta palabra ou compostas por ela ou un derivado no seu nome. E como a voz é común tamén ao portugués e ao castelán (*sierra*), son frecuentes nesas dúas linguas topónimos coma o noso.

O apelido está bastante castelanizado. Hai unhas 2.300 persoas apelidadas *Sierra* e só arredor de 330 co apelido propio galego *Serra*, pero ningunha reside en Agolada.

Sesto

Lugar e parroquia de Agolada

O topónimo galego *Sesto* (con ou sen artigo e tamén en plural, *Sestos*) é un enigma para os filólogos. Considérase que é unha variante de *Sisto* (máis frecuente) e que *Sestelo* e *Sistelo* son os correspondentes diminutivos, a partir do sufixo latino -ĒLLUS.

Poderíase relacionar co latín *SEXTUS* ‘sexta parte’ e con outros topónimos que conteñen unha noción numeral (véxase as entradas *Cartas* e *Quintas*) pero nada hai na documentación medieval que apoie esta teoría. A pronuncia actual con *e* pechado, tamén parece contradicir esta orixe.

Alguns autores consideran que os topónimos *Sesto* e *Sisto* son derivados do latín *SISTERE* ‘poñer, establecer’ (de onde veñen tamén *insistir* e *resistir*) e significarían ‘establecemento para o gando’, en relación a lugares de pasto.

Ademais deste de Agolada, hai sete lugares máis chamados *Sesto*, *O Sesto* e *Sestos* en Galicia e tamén case vinte *Sestelo* e *Sestelos*.

Fóra de Galicia encontramos *Sexto* (seguramente unha grafía alterada) e *Sestiello* en Asturias.

O nome deste lugar e parroquia de Agolada podería ser a orixe do apelido galego *Sesto* e doutras variantes coma *Sisto*, *Sixto* ou *Sexto*, xa que, aínda que non son moi frecuentes (non chegan a 350 as persoas que os levan), están moi concentrados en Agolada e en concellos próximos. E ademais tamén hai o topónimo *Sesto* na Estrada e *Sestos* en Dozón, na parroquia do *Sisto*; e, en Lalín *Os Sistos*, en Busto, e *O Sisto* en Anzo, o que reforza a idea de que esta zona é o núcleo principal do apelido con todas as súas variantes.

O lugar tamén recibe o nome, hoxe menos usual, de *A Aldea de Abaixo*.

Sexo, O (Santiago)

Lugar e parroquia de Agolada

A parroquia pertenceu no vello réxime á xurisdición de Boente (hoxe parroquia de Arzúa) e era do señorío do conde de Altamira. O nome deste lugar e parroquia é escuro, xa que se descoñece por completo a súa procedencia. Podería ter relación con *sessos*, *sessegos*, *sessega*, *sessicas*, *sessigas*, *segigas* ou *sexigas*, palabras do latín de Galicia que se cren derivadas de *SEDĒRE* ‘sentar’ e que normalmente fan referencia aos asentos dos muíños: “et suas pescarias in ipso flumine, et suos *sessos* de molinos in ipso arroio qui discurrit de ipsa villa” (“e as súas pesqueiras en ese río, et os seus asentos dos muíños nese arroio que discorre por esa vila”); documento de Celanova de 932.

Na época medieval encontramos uns cantos exemplos de palabras similares ao noso topónimo, aínda que non se pode descartar que sexan unha deturpación de *seixo*.

“...et inde per illo vale in directo do *Sexo* de Viventi” (“...e desde alí polo val, directo ao *Sexo* de Vivente”); documento de Sobrado sen data; Vivente, Oza dos Ríos?

“...et dederunt exquisita quod sciebant ab antiquo esse vera subtus *sexo* de Guntani” (“...e preguntáronlle a quen sabía desde antigo se estaba de verdade baixo o *sexo* de Guntán”) e tamén “...et per *sexo* de Guntani in directo.. ” (“... e polo *sexo* de Guntán directo...”); documento de Lourenzá de 1087; Guntán ou Gontán, hoxe desaparecido pero en Sasdónigas, Mondoñedo)

“...et inde per ipsum directum a linare do Ispitali, et inde ad porcariza de Ledu, et inde ad *sexo* qui sta in capite de rego das Cavarcas” (“...e desde alí por ese, directo ao liñar do Hospital, e de alí á porcariza de Ledo, e de alí ao *sexo*, que está na capital do rego das Cavarcas”); documento de Sobrado de 1221; Pedrafito do Cebreiro?

Se *O Sexo*, que se pronuncia con *e* pechado, fose unha deturpación, de *O Seixo*, esta tería que ser antiga xa que o topónimo aparece grafado *Sexo* ou *Sejo* xa no século XVII. Tal é o caso dun preito civil contra *Juan García Villasante* reitor de *Santiago del Sejo* ou *Sexo* que se conserva no Arquivo Histórico Nacional, preito que se levou a cabo entre 1679 e 1683. Ocasionalmente neste documento, unha ou dúas veces, encontramos escrito *Sejo*, aínda que hai que ter en conta que parte dos textos se redactaron en Madrid. No Interrogatorio Xeral do catastro do Marqués de la Ensenada, do século XVIII, sempre aparece *Sexo* ou *Sejo*.

Aínda se podería ver certa relación co topónimo *Sexe*, nas Pontes de García Rodríguez, que debe provir do xenitivo do nome latino *Sexiu* ou *Sesiu*. Pero entón, no noso caso, é difícil de explicar o artigo. Tampouco encontramos documentado

ningún nome *Osegius, *Eusegius ou similar, que puidese xustificar o resultado actual a partir do acusativo, cunha falsa segmentación da vogal inicial. Desde o acusativo dos nomes latinos *Eusebius*, *Sedius* ou *Sessius* tamén se podería chegar a este nome de lugar.

É topónimo único en Galicia e non temos constancia de ningún similar en Portugal. En España hai *Sejo de Abajo*, en Santander, e *Sejas de Sanabria* e *Sejas de Aliste*, en Zamora, que os filólogos relacionan tamén co latín *SEDERE* ‘sentar’.

En calquera caso, mentres non apareza documentación antiga que achegue algo de luz, este segue sendo para nós un topónimo de difícil explicación.

Non temos constancia de que deixase apelido.

Sino, O

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Os dicionarios galegos definen a voz *sino* como un ‘instrumento oco de metal sonoro que produce sons distintos segundo o seu tamaño’; é pois un sinónimo de *campá*. A palabra provén do latín *SIGNUM* ‘sinal, marca, sinatura, selo’. Así, como para os cristiáns a *campá* é o instrumento que emite o sinal que chama á oración, estes empezaron a usar esa voz do latín para denominala. Normalmente fai referencia ás *campás* das igrexas. Con todo, na toponimia a palabra pode indicar tamén calquera tipo de sinal ou marca no terreo. Tamén é posible que, sobre todo nos nomes de lugares menores, isto é, non habitados, nalgún caso *Sino* sexa o diminutivo dun nome de persoa.

Hai outros catro lugares en Galicia chamados (*O*) *Sino* nos concellos da Baña, Noia, Outes e Silleda. No caso do *Sino* de Outes, aínda se conserva o campanario exento que lle dá nome ao lugar. Tamén no norte de Portugal encontramos algúns topónimos que inclúen esta palabra, coma *O Sino*, en Barcelos ou *Outeiro do Sino*, en Vila Nova de Famalicão. Non localizamos topónimos semellantes como nome de entidades de poboación no resto da Península.

Sisto, O

Lugar da parroquia de Órrea

Non se sabe moito sobre a orixe deste nome de lugar, que debe de ser moi antigo. Adóitase relacionar con *Sesto* (véxase a entrada correspondente).

É un topónimo bastante frecuente en Galicia, pois hai arredor de 60 entidades de poboación chamadas *Sisto* e *O Sisto*, ademais de dous lugares denominados *Sistelo*, considerado o seu diminutivo.

No norte de Portugal tamén hai os lugares de *Sistelo* e *Sistelos*.

Sobrado

Lugar da parroquia de Brántega

Do latín *SUPERADDĪTUM*, participio de *SUPERADDERE* ‘engadido por riba’, recibimos en galego o substantivo *sobrado*, que figura nos dicionarios co significado de ‘planta alta nunha vivenda’.

A hipótese máis aceptada para o significado deste topónimo é a de ‘lugar elevado, que sobresaie’.

Hai 36 localidades en Galicia que se chaman *Sobrado* ou levan a palabra no seu nome. É tamén topónimo frecuente en Portugal e no noroeste da Península. Hai lugares chamados *Sobrado* en Asturias, León e Burgos.

Case 1.500 persoas teñen o apelido e Agolada é o segundo concello en porcentaxe de persoas con el.

Souto, O

Lugar da parroquia de Agra

Lugar da parroquia de Basadre

Lugar da parroquia do Sexo

A palabra *souto* procede do latín *SALTUM* ‘bosque mixto’, aínda que en galego usualmente ten o valor de “bosque de castiñeiros”. É un termo moi abundante na toponimia debido á importancia da castaña na economía agrícola do país ao longo da historia. Á madeira desta árbore dásele moito aprecio e ademais a castaña era un alimento básico ata o século XVIII, mentres a pataca non chegou de América.

Máis de 250 lugares de Galicia conteñen no seu nome a palabra *souto* ou un derivado. *Souto* tamén é un topónimo moi frecuente en Portugal e, en menor medida, o castelán *Soto* no resto da Península.

O apelido *Souto* proveniente destes topónimos está entre os 40 máis frecuentes de Galicia. Lévano máis de 17.000 persoas. Pero se lles sumamos as algo máis de 10.000 que o teñen castelanizado en *Soto* (os casos de persoas que o herdaron fóra de Galicia debe de ser anecdótico), o apelido estaría entre os 25 máis frecuentes.

Torre, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

O topónimo fai alusión á torre do pazo de *Borraxeiros* (véxase a entrada correspondente a este topónimo). A palabra galega *torre* provén do latín *TURREM* ‘edificio civil ou militar fortificado e destinado á defensa’. Para o significado de *pazo* véxase a entrada *Pazos*.

Pazo da Torre,
no lugar da Torre,
en Borraxeiros
(Foto de Manuel Busto).

Torres, As

Lugar da parroquia de Brántega

Para o étimo véxase a entrada *Torre, A*. Descoñecemos se houbo algunhas torres no lugar, das que non temos noticia. Ás veces o topónimo fai referencia a lugares altos pero non parece o caso, malia que o lugar se asenta sobre un vello castro do que quedan algúns restos, que puideron metaforicamente adquirir o nome.

Cabe ademais a posibilidade sen confirmar de que o nome proveña da deturpación dunha locución *Casa (de) Torres > Castorres > As Torres* pois, aínda que hoxe xa non hai moitos portadores do apelido en Agolada, nesta parroquia de Brántega, no lugar da Feira Nova, hai unha *casa do Torres*, propietario dunha empresa de autobuses que se chamaba tamén de *Torres*. Tanto *Torre* coma *Torres* están documentados como sobrenomes toponímicos en Galicia desde a Idade Media.

Toxás, Os

Lugar da parroquia de Ventosa

O topónimo *Os Toxás* fai referencia a *toxos*, o arbusto espiñento abundante en Galicia. A palabra *toxos* é característica do noroeste da península Ibérica (Galicia, Portugal, occidente de Asturias e León) e crese que provén de *TOIU, con certeza dunha lingua anterior ao latín.

Do derivado TOIALEM ‘sitio con abundancia de toxos’ proceden os topónimos *O Toxal* (hai nove entidades de poboación que se chaman así en Galicia) e *Os Toxás*, nome deste lugar e tamén de moitas terras sen habitar.

Tojal é un topónimo frecuente en Portugal e tamén hai tres lugares co nome de *Tojais* xunto cun *Bairro dos Tojais* e *Casais Tojais*.

Trabancas, As (San Mamede)

Lugar e parroquia de Agolada

A parroquia recibiu o nome bastante recentemente, pois no século XIX aínda se cita en moitas obras como *Lamas (San Mamede)*. Con todo, en 1826 no *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España* de Pascual Madoz figura xa como *As Trabancas o Lamas*. A actual igrexa parroquial, na aldea das Trabancas, construíuse a finais do século XVIII.

Trabanca aparece nos dicionarios galegos co significado de ‘mesa composta de dous cabaletes e unha táboa superior’ e tamén ‘trangallo que se pon no colar dos cans’. No *Diccionario de la Lengua Española* da Real Academia Española a voz está recollida coa primeira acepción que ten no galego. En portugués *travanca* e ‘aquilo que impede, que trava; empecilho, obstáculo’, e ademais, nalgunhas outras obras parece facer referencia a fortificacións ou cerrados.

Non hai certeza sobre a etimoloxía desta palabra. Algúns autores relaciónana co latín *TABULAM* ‘táboa’. Tamén hai a hipótese de que sexa un derivado de *trabe*, do latín *TRABS*, do mesmo significado. Con todo, outros consideran que a orixe do topónimo (quizais distinta da da voz común) é prerromana e hidronímica, isto é, que ten relación coa auga, e que posiblemente o haxa que emparentar con outros nomes de lugar como *Trabe(s)*, *Traba*, *Trabaza(s)* e *Trabazo(s)*.

En Galicia temos o topónimo *Trabanca* no concello de Outeiro de Rei, *A Trabanca* en Padrón e *Trabanca Badiña* e *Trabanca Sardiñeira* en Vilagarcía de Arousa. Tamén existiu en Pontevedra unha *Porta das Trabancas*, hoxe renomeada como *Porta do Camiño*. Xa que algúns destes topónimos, coma o noso e o de Pontevedra son topónimos viarios, cabería tamén na posibilidade de pensar que fixesen referencia a lugares onde se pagaba unha portaxe.

En Portugal *Travanca* e *Travancas* son topónimos bastante frecuentes. No resto da Península só encontramos o lugar de *Trabanca* en Salamanca pero tamén o río Douro ten un afluente que se chama *Trabancos* que discorre polas provincias de Ávila e Valladolid.

Quedan moi poucas persoas en Galicia que leven o apelido *Trabanca* ou *Travanca* e ningunha reside en Agolada.

Trascastro

Lugar da parroquia das Trabancas

O topónimo está constituído pola preposición *tras* ‘detrás’ e *castro* (para a etimoloxía desta palabra véxase a entrada *Castro*).

A situación da localidade, detrás do castro do lugar de Val, explica este nome de lugar. Non é infrecuente que a creación dun topónimo non parta do propio lugar senón da súa descrición visto desde outra zona do territorio.

Abundan os topónimos formados coa preposición *tras*: *Trasmonte*, *Trasouteiro...*; no concello, ademais deste, temos os topónimos *Traspenas*, construído do mesmo xeito, e *Treilamas*, que seguramente teña unha estrutura semellante. En Galicia hai outras nove localidades denominadas *Trascastro*.

Traspenas

Lugar da parroquia de Artoño

O nome do lugar explica a súa situación, xa que está constituído pola preposición *tras* ‘detrás’ e o substantivo *penas* (para a súa etimoloxía véxase a entrada *Penedo*, *O*).

É topónimo único en Galicia como nome de poboación, pero non son infrecuentes outros formados coa preposición *tras* ‘detrás’, como se comenta na entrada *Trascastro*.

Treilamas

Lugar da parroquia de Ventosa

Aínda que non se teña certeza, xa que non encontramos documentación antiga que o avale, é moi probable que a orixe de *Treilamas* estea no substantivo *lamas* (para o significado e procedencia desta palabra véxase a entrada *Lamas*) mais a preposición *tras* (latín *TRANS* ‘máis alá’, ‘detrás’), do mesmo xeito que evolucionou o nome de lugar *Treimonte*, no concello do Incio, desde o latín *TRANS MONTEM* (‘tras do monte’).

Terlama (tamén de *TRANS LAMAM*), en Guntín, tería unha orixe semellante pero distinta evolución da preposición.

No século *XVI*, *Treilamas* xa tiña unha forma similar á actual, pois consérvase no Arquivo Histórico da Universidade de Santiago un documento de 1538 polo que *Alonso de Serzedo* (Cerceda) lle arrenda a “Rodrigo Casado, Sebastián de *Treylamas* e Nicolao de *Treylamas*, vezinos de Sangiao de Bentosa ... la mitad del lugar de Yglesia Noba”.

O *Treimonte* do Incio, o outro único topónimo do *Nomenclátor* que semella seguir a mesma evolución, aparece na Idade Media como *Traimonte*. Algún autor comenta *Treilán* (Sarria) como posesivo xermánico (de **TARILANUS* e este de **TARIUS*); pero *Trelán* (lugar de Torneiros, O Porriño) que non figura no *Nomenclátor*, cre que procede de *TRANS ELLANES* (xa que está documentado *Translaes*) e que posiblemente teña relación coa parroquia de Las (San Cibrao), documentado como *Sancti Cipriani de Ellanes*.

Aínda que, como vimos atrás, parece que se utilizou como sobrenome que indicaba a orixe no século *XVI*, hoxe non temos constancia de que exista como apelido nin en Galicia nin en ningún outro lugar.

Ulla

Río do concello

É o río meirande do concello, ao que ademais lle fai de límite polo norte separando tamén as provincias de Pontevedra e A Coruña. Nel desembocan o Arnego e o Lentisco (véxanse as entradas correspondentes).

O nome do río Ulla, coma o dos ríos máis principais de Galicia, ten unha orixe antiquísima, prerromana. Os estudosos cren que provén dunha vella palabra, *WULIA, que procede da raíz indoeuropea *wel-* ‘facer xirar’.

Val

Lugar da parroquia de Val de Sangorza

Véxase a entrada *Val de Sangorza*.

Val, O

Lugar da parroquia das Trabancas

Véxase a entrada *Val de Sangorza*.

Val de Sangorza (Santa María)

Parroquia do concello de Agolada

O substantivo *val*, do latín *VALLEM*, co mesmo significado, isto é, unha depresión do terreo xeralmente regada por un río, é moi frecuente na toponimia. A palabra era en orixe de xénero feminino, xénero que se mantén se o nome de lugar é moi antigo (*Aval*, co artigo soldado, en Pontearreas; *Bonaval*, un lugar de Noia e un barrio de Santiago; ou no diminutivo *Valiña* deste concello (véxase a entrada correspondente) e no composto *Valboa*, de varios concellos galegos).

O lugar chamado *O Val*, nas Trabancas, recibe este nome por estar situado ao pé do Farelo, no val que se forma entre as concas do *rego do Val* e do *rego do Porto*, trescentos metros máis abaixo do cume do monte.

A parroquia de *Val de Sangorza* (antigamente *O Val*, no catastro do Marqués de a Ensenada) pertencía no Antigo Réxime á xurisdición de Ventosa e era do señorío do arcebispo de Santiago. Nos textos escritos figura ata épocas moi recentes coa forma abreviada de *Val*, que é tamén a denominación habitual entre os veciños. Para a etimoloxía de *Sangorza*, véxase a entrada correspondente.

Hai oito lugares en Galicia chamados *Val* e vinte e seis *O Val*. O número sería moito meirande se lle sumamos os topónimos que conteñen a palabra *val* ou derivados.

Agolada é, en porcentaxe con respecto ao número de habitantes, o segundo concello de Galicia onde o apelido *Val* é máis frecuente. Ademais hai no concello, aínda que escasos, os apelidos *Doval* (*do Val*, en galego moderno) e o castelanizado *Valle*.

Val é apelido de 137 persoas no concello de Agolada, polo que tamén é o segundo municipio de Galicia onde máis persoas o levan e probablemente proceda do nome desta parroquia ou do lugar do *Val* nas Trabancas.

Valadoiro, O

Lugar da parroquia de Santa Comba

É a única entidade de poboación con este nome en Galicia, pero o topónimo *O Valadoiro* denomina tamén terras de labor en concellos coma Fene, Vereá, Porto do Son e O Páramo. Tamén se chamou así unha aldea, hoxe deshabitada, na parroquia portuguesa de Castro Laboreiro, no concello de Melgaço.

A orixe deste nome de lugar é escura, xa que non coñecemos ningunha referencia na documentación antiga que nos dea algunha pista sobre a súa orixe.

Parece que os lugares denominados con este topónimo adoitan estar na cima dun terreo en pendente, cara a un val máis ou menos fondo.

Sobre a súa etimoloxía, poderíamos pensar nun derivado da voz galega *abalar* ‘abanear, arrolar, sacudir, oscilar’, isto é *Abaladoiro, con perda do A- inicial.

Non parece ter relación, en principio, co topónimo *O Valadouro*, nome dun concello de Lugo, que provén do latín VALLEM ‘val’ e mais *Ouro*, que non ten que ver coa voz común ‘ouro’ (< lat. AURUM), senón que é o nome do río que atravesa o concello, de orixe prerromana, coa evolución *valle de ouro* > *valedouro* > *valadouro*. Pero polo noso *Valadoiro* non pasa ningún río *Oiro, que por outra parte contería un sufixo *-oiro* estraño na fala do concello.

Máis posible sería a súa relación con *valado* (do latín VALLĀTUM ‘cercado, zarrume’, de VALLUS ‘valado’), e polo tanto derivaría do verbo *valar* ‘cercar’, coma *Preguntoiro* de *pregoar* ou *Pousadoiro* de *pousar*. Ademais, no baixo latín rexístrase a palabra VALLATORIUS ‘balcón, saínte’, que se cre, por exemplo, orixe do topónimo *Valavoire*, nos Alpes franceses, e que podería casar co significado dos nosos topónimos, lugares situados en zonas altas inicio de pendente desde onde hai vistas amplas.

Non deixou apelido.

Valiña, A

Lugar da parroquia da Baíña

Este topónimo procede do diminutivo do substantivo *val*, do latín VALLEM, e mantén o xénero feminino que a palabra *tiña* na lingua de orixe. É un nome de lugar frecuente na toponimia de Galicia (arredor de 50 entidades de poboación que se chaman así ou levan a palabra *valiña* no seu nome) e tamén hai algún *Valiño*, en

masculino, que é o xénero que ten na actualidade o substantivo *val*. Deste xeito, os topónimos en feminino indícanos xeralmente que nos encontramos ante lugares de fundación antiga.

Vallina rexístrase en *Asturias* e *Valinha* é tamén topónimo de Portugal e característico do norte deste país.

Arredor de mil persoas se apelidan *Valiña* en Galicia e hai algo máis de cen que levan o apelido coa grafía deturpada *Baliña*, aínda que ningunha reside en Agolada.

Velpellós

Lugar da parroquia de Vilaríño

Da palabra latina *VOLPES* (ou *VULPĒS* ou *VOLPIS*) ‘raposo’ e do seu diminutivo *VOLPĒCULA* ‘raposo pequeno’ proceden o galego *golpe* e *golpella*, palabras que foron comúns en todo o noso territorio pero que hoxe só están vivas nalgúns lugares. *Velpellós* é pois un derivado da variante *velpello* ‘raposo’, que posiblemente faga referencia irónica aos primeiros habitantes. Da viveza e das artes do raposo xa temos exemplos na Idade Media: “Non sabe *golpella* con quen *trebella*”, rezaba un dito do século XIII en referencia a alguén moi arteiro.

Velpellós é topónimo único en toda a Península e conserva un V- etimolóxico que en galego evoluiu normalmente a G-: *A Golpa*, coa terminación adecuada ao feminino, no concello de Cariño e *Golpeiras* no do Vicedo derivan de *VULPĒ*. Os lugares que se chaman (*A*) *Golpilleira(s)*, (*A*) *Gulpilleira(s)* e *Golpellás*, catorce en Galicia, proveñen do diminutivo *golpella* e fan referencia, como *Golpeiras*, a lugares onde había abundancia de raposos ou onde estes facían os seus tobos. En Portugal tamén encontramos unhas cantas localidades denominadas *Gulpilheira* e tamén *Golpelhal* e *Golpelhares*. No resto da Península só hai estes topónimos relacionados co raposo no noroeste, en concreto en Salamanca (*Golpejera* e *Golpejas*) e en León (*Golpejar de la Sobarriba* e *Golpejar de la Tercia*).

Golpe e *golpello* eran alcumes na Idade Media. Nun documento do século XII menciónase a *Iohanne Golpe de Cabanas* e noutro do XIII a *Roy Perez Golpello, cavaleyro*. Como moitos alcumes, pasou a ser apelido, e hoxe hai un milleiro de persoas en Galicia que se apelidan *Golpe* e tamén uns 1.500 *Raposo*.

Os topónimos, pola contra, non nos consta que deixasen apelidos.

Ventosa (San Xiao)

Parroquia do concello

O nome desta parroquia ten unha longa tradición na nosa historia. Ventosa foi unha xurisdición medieval desde moi cedo e debeu ter unha vida intensa na prehistoria e durante a baixa Idade Media. Comprendía as parroquias da Baíña, Esperante,

Ferreiroa, Gorgueiro, Lamas (hoxe As Trabancas), Merlín, Val, San Paio de Baias, Santa Comba, Ventosa e Vilariño e era do señorío do arcebispo de Santiago, coa excepción do Couto de Gorgueiro. As primeiras mencións coñecidas a Ventosa figuran en documentos do século VIII.

A parroquia debeu ser de creación moi temperá. A tradición local fala da existencia dunha antiga igrexa no lugar coñecido coma Os Chaos ou San Xiao dos Chaos, onde se pode observar a existencia dunha tumba antropomórfica. Aínda que é unha hipótese que de momento non se puido documentar, puidera ser probable que existisen, previamente á construción da actual igrexa parroquial, dúas igrexas, unha coa advocación *sancti Iuliani* e outra *sancte Marie*, xa que así consta nun documento do ano 955: “In territorio Ventosa villam cum ecclesiis vocabulo Sancte Marie et Sacti Iuliani” (“En territorio de Ventosa unha vila coas igrexas da advocación de Santa María e San Xiao”). A advocación parroquial é hoxe San Xiao pero figurou durante moito tempo como *Santa María de San Xulián de Ventosa*.

Xiao (*Xillao*, *Xullao* ou o cultista e moderno *Xulián*, distintas evolucións do nome en galego) provén do nome latino IULIANUS, adxectivo derivado de IULIUS, nome dunha *gens* (grupo de xente que proviña por vía masculina dun antepasado masculino común) romana, que á súa vez se cre que procede de *IOVILIUS ‘de Xúpiter’. O culto a San Xiao é antigo en Galicia aínda que non sempre é doado saber a cal dos santos chamados Xiao está dedicada unha igrexa. Na de Ventosa, a festa do santo celébrase en xaneiro, polo que corresponde a San Xiao de Antinópolis (mártir casto de principios do s. IV), pero a iconografía parece corresponder a San Xiao de Brioude (soldado romano e mártir que morreu no ano 304). A forma patrimonial da advocación, hoxe retrotraída na fala á forma culta latinizada *Xulián*, debería recuperarse como *Xiao*, xa que nos documentos antigos coñecidos en que se menciona a parroquia é constante a forma *San Gilliao* ou *Xiao* de Ventosa: *San Xiao de Ventosa*, ano 1594; *San Giliao de Ventosa*, ano 1608; *San Xiao de Ventosa*, ano 1617 (Arquivo da Catedral de Santiago) e *San Gilliao de Bentosa*, ano 1540 (Arquivo Histórico Universitario da USC).

O topónimo *Ventosa* procede dun adxectivo derivado do latín VĒNTUS ‘vento’, en referencia ás características climáticas do territorio. Hai en Galicia outras 15 localidades *Ventosa* ou *A Ventosa*, a parroquia e lugar de *Parada de Ventosa* e a poboación chamada *A Penaventosa*, no concello de Toques. Tamén é nome de lugar frecuente en Portugal (hai preto de 80 localidades con ese nome) e no resto da Península. Como apelido, *Ventosa* non é moi habitual; lévano unhas 150 persoas en Galicia pero ningunha en Agolada.

Vila, A

Lugar da parroquia de Borraxeiros

As palabras galegas *vila* e *vilar* (do latín *VĪLLA* ‘granxa, casa de campo’ e *VILLĀRIS* ‘relativo á granxa, á casa de campo’, respectivamente) deixaron en Galicia e en Portugal un gran número de topónimos. As *vilas* naceron coa chegada dos romanos e facían referencia a unha explotación agrícola coa casa principal, as dependencias agrícolas e gandeiras adxacentes e as súas terras. Co paso do tempo pasaron a significar pequenos núcleos de poboación similares aos lugares e ás aldeas. Daquela, o substantivo *vilar* adquiriu o significado primixenio de *vila*, isto é, o dunha vivenda principal coas construcións propias dunha explotación agrícola e gandeira. Desde aproximadamente o século XI, a palabra *vila* empezou a usarse para localidades con certos privilexios e un aspecto máis urbano, polo que os pequenos lugares con esta denominación son de fundación moi antiga.

Vila forma parte de máis de mil cincocentos nomes de lugar en Galicia e é, polo tanto, un dos topónimos máis frecuentes do noso repertorio.

O apelido *Vila* provén de topónimos semellantes. Lévano case 15.000 persoas en Galicia mais case outras mil coa forma castellanizada ou de procedencia castelá *Villa*.

Vila Grande, A

Lugar da parroquia de Merlín

A *Vila Grande* é un nome de lugar transparente. Está composto polo substantivo *vila* (véxase a entrada *Vila, A* para a súa orixe e significado) mais o adxectivo *grande* do latín *GRANDE*, do mesmo significado ca hoxe.

Hai dúas localidades máis con este nome en Galicia nos concellos de Begonte e Friol e outra en Portugal no concello de Vila Real.

Vilameá

Localidade de Val de Sangorza

Procede este nome de lugar do latín *VĪLLAM* ‘granxa, casa de campo’ (véxase a entrada *Vila, A*) e do adxectivo latino *MEDIĀNAM* ‘que está no medio’. No caso desta localidade de Val, as referencias de *Vilameá* parecen ser os lugares de Val e Sangorza, entre os que está situada.

Hai arredor doutras trinta localidades máis chamadas así en Galicia. *Vila Meã* tamén é un topónimo común en Portugal. Tamén podemos encontrar o topónimo *Villamediana* no noroeste de España en provincias como Burgos, León ou Palencia.

Unhas 50 persoas levan o apelido en Galicia cun foco nos concellos de Rodeiro, Agolada e Lalín xa que, á parte desta localidade, hai tres parroquias en Rodeiro con lugares con este nome.

Vilanova

Lugar da parroquia de Borraxeiros

Lugar da parroquia de Brántega

Este topónimo, ben transparente, procede do latín *VILLAM* ‘granxa, casa de campo’ (véxase a entrada *Vila, A*) mais *NOVAM* ‘nova, de pouco tempo’.

Coma *Vila* e os seus derivados e compostos, *Vilanova* é un nome de lugar habitual en Galicia, pois hai unhas cen entidades de poboación así denominadas. No resto da Península, *Vila Nova* en portugués e *Villanueva* en castelán son topónimos frecuentes.

O apelido *Vilanova* está moi castelanizado (*Villanueva* apelídanse máis de dous terzos dos portadores) e presenta variantes gráficas (*Vilanoba, Villanova, Villanueba*) e, en total, uns 6.000 residentes levan o apelido en Galicia.

Vilar

Lugar da parroquia de Artoño

Véxase a entrada *Vilariño*.

Vilar, O

Lugar da parroquia de Brántega

Véxase a entrada *Vilariño*.

Vilariño

Parroquia de Agolada

Lugar da parroquia de Órrea

O topónimo *Vilariño* é un diminutivo do substantivo e topónimo *Vilar* (para a etimoloxía véxase a entrada *Vila, A*), os dous moi frecuentes en Galicia (hai máis de 200 entidades de poboación con esas palabras no seu nome) e tamén en Portugal.

Un pouco máis de 6.000 galegos apelídanse *Vilariño* en Galicia e Lalín e Agolada son os concellos onde máis persoas levan o apelido, polo que é bastante seguro que esta parroquia e este lugar de Agolada e a aldea do mesmo nome en Santiso, Lalín, xeraron o apelido na zona. *Vilar* e a forma castelanizada *Villar*, con máis de 20.000 portadores, tamén os hai no concello, pero non son frecuentes.

Xara, A

Río do concello

Probablemente o nome deste río, *A Xara*, sexa unha variante de *seara* (ou *senra*) ‘monte cavado para sementar cereal’, palabra moi antiga adaptada ao latín de Galicia como *SENĀRA*.

Creemos que non se pode considerar *A Xara* como o resultado do árabe *xara* do que procede a planta do mesmo nome, porque non é común que un topónimo faga referencia a un único exemplar dun vexetal. Ademais, aínda que a palabra aparece recollida nalgún dicionario para definir este xénero de plantas, son moito máis comúns en Galicia as denominacións *chaguazo*, *carpazo*, *carpaza* ou *esteva*.

Non se rexistra en Agolada nin o apelido *Seara* nin a forma deturpada *Jara*, que existen noutros concellos de Galicia.

Bibliografía básica

Bascuas, Edelmiro (2002): *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega*. Anexo 51 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade.

————— (2006): *Hidronimia y léxico de origen paleoeuropeo en Galicia*. Sada: Edicións do Castro.

————— (2014): *Novos estudos de hidronimia paleoeuropea gallega*. Vigo: Universidade.

Boullón Agrelo, Ana Isabel (1999): *Antroponimia medieval galega (séculos VIII-XII)*. Tübingen: Niemeyer.

Méndez, Luz (2000): *Por que se chama así este sitio?* Santiago de Compostela: Edicións Lea.

Moralejo, Juan J. (2008): *Callaica Nomina*. Biblioteca Filolóxica Galega. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega-Fundación Pedro Barrié de la Maza.

Navaza, Gonzalo (2006): *Fitotoponimia galega*. Biblioteca Filolóxica Galega. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega-Fundación Pedro Barrié de la Maza. (Premio Lousada Diéguez de Investigación 2006).

————— (2007): *Toponimia de Catoira*. Santiago de Compostela: Concello de Catoira.

Enlaces web de interese

Aquam Latam. Blog de Manuel Busto Galego sobre a historia, a etnografía e mais outros aspectos do concello de Agolada. (<http://aquamlatam.blogspot.com/>).

Arquivo da Catedral de Santiago (ACS). Colección de textos pertencentes ao fondo catedralicio, xeralmente posteriores á Idade Media, desde o séc. XVI. (<http://csa.archivo3000.es/jopac/controladorconopac>).

Arquivo Histórico Universitario da Universidade de Santiago de Compostela (AHUS). Colección de textos do Arquivo Histórico da Universidade de Santiago. (<http://www.usc.es/gl/servizos/arquivo/index.html>).

Cartografía dos Apelidos de Galicia (CAG). Aplicación que ofrece información sobre a distribución e a frecuencia dos apelidos galegos. (<http://ilg.usc.es/cag/>).

Catastro del Marqués de la Ensenada (Interrogatorio Xeral). Dixitalización dos cadernos do Interrogatorio Xeral do Castastro do Marqués de la Ensenada. (<http://pares.mcu.es/Catastro/>).

Corpus Documentale Latinum Gallaeciae (CODOLGA). Colección de documentos medievais en latín escritos na Gallaecia. (<http://corpus.cirp.es/codolga>).

Nomenclátor de Galicia (NG). Relación oficial das entidades de poboación galegas. (<http://www.xunta.gal/nomenclator>).

Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega (TMILG). Colección de documentos escritos en romance galego na época medieval. (<https://ilg.usc.es/tmilg>).

Índice xeral

Prólogo	3
Limiar	5
Introdución	9
Algunhas palabras que requiren explicación	13
Parroquias e lugares do concello de Agolada	15
Formas comentadas	
Agolada	19
Agra (San Miguel)	21
Aián	21
Albergue	22
Aldea de Baixo, A	23
Aldea de Riba, A	23
Aldea do Monte, A	23
Almacén, O	23
Amance	24
Arnego	24
Artoño (Santalla)	25
Ascontra, A	25
Astrar	26
Axiaz	27
Baíña, A (San Pedro)	27
Barrio	29

Basadre (Santa María)	29
Basadroa	30
Berredo (Santa María)	30
Bidueiros.....	31
Borraxeiros (San Cristovo).....	32
Brandariz	33
Brántega (San Lourenzo).....	33
Braña, A	34
Brocos (San Miguel).....	35
Bugallal, O.....	36
Bugalleira, A	36
Buxán.....	36
Buxel.....	37
Cabanelas	37
Cacharenzo	38
Campo.....	38
Campo Simón	39
Capela, A.....	39
Carballa, A.....	39
Carderón	40
Carmoega (San Pedro).....	41
Carral	42
Carrizos, Os	43
Carromao	43
Cartas	44
Cartimil.....	44
Casa da Ascontra, A.....	45
Casal, O	45
Casas Novas, As	45
Casiñas, As.....	46

Casquive	46
Castro.....	47
Castro, O.....	47
Cebolido.....	47
Cendoi.....	48
Cezobre.....	48
Cima de Vila	49
Cornella, A.....	49
Corval, O	50
Costa, A.....	50
Costela	51
Coto, O.....	51
Couso	51
Cristín	52
Devesa, A.....	53
Eidián (Santiago).....	53
Eirexe, A	54
Enfesta, A.....	55
Ermida, A.....	55
Esperante (San Cibrao).....	56
Farelo	56
Feira Nova, A.....	57
Ferreiroa (San Pedro).....	58
Filgueira, A	59
Fondo de Brántega, O.....	59
Fonte de Cántaras	59
Friúfe	60
Galegos	61
Garlín.....	62
Grixanova	63

Guillerma, A.....	64
Gurgueiro (San Miguel).....	65
Lagoa, A.....	66
Lama, A.....	66
Lamas.....	67
Laxe.....	68
Laxosa.....	68
Lentisco.....	68
Marcelín.....	69
Marquesado, O.....	69
Martiña, A.....	70
Meixide.....	71
Merlín (San Pedro).....	71
Moas.....	72
Órrea (Santo André).....	73
Outeiro.....	74
Outeiro, O.....	74
Outeiro de Reis.....	74
Pallares, Os.....	75
Paradela.....	75
Pazos.....	76
Pena Guntín (Pena Cuntín ou Pena Gundín).....	76
Penedo, O.....	77
Penela, A.....	77
Penelas, As.....	78
Pereiro, O.....	78
Ponte do Muíño, A.....	78
Ponte Vilariño, A.....	79
Pontillón, O.....	79
Pradeiro, O.....	80

Quián	80
Quintá	81
Quintas	81
Quinteiro, O	82
Quintela	82
Ramil (San Martiño)	83
Reboredo	83
Rego Traveso	84
Río	84
Romariz	84
Sa	85
San Cibrao	85
San Miguel	86
San Paio de Bais (San Paio)	86
Sangorza	87
Santa Comba (San Xoán)	87
Santa María	87
Santán	88
Santandré	89
Santo Estevo	89
Serra, A	89
Sesto	90
Sexo, O (Santiago)	91
Sino, O	92
Sisto, O	92
Sobrado	93
Souto, O	93
Torre, A	93
Torres, As	94
Toxás, Os	94

Trabancas, As (San Mamede).....	95
Trascastro.....	95
Traspenas.....	96
Treilamas.....	96
Ulla.....	97
Val.....	97
Val, O.....	97
Val de Sangorza (Santa María).....	97
Valadoiro, O.....	98
Valiña, A.....	98
Velpellós.....	99
Ventosa (San Xiao).....	99
Vila, A.....	101
Vila Grande, A.....	101
Vilameá.....	101
Vilanova.....	102
Vilar.....	102
Vilar, O.....	102
Vilariño.....	102
Xara, A.....	103
Bibliografía básica.....	105

CONCELLO DE AGOLADA

SIMBOLOXÍA

- Límite municipal
- Límite parroquial
- Curso fluvial
- Encoro
- Estrada

TOPÓNIMOS

- Lugares
- PARROQUIAS**
- MONTES**
- Cursos de auga

0 1 2 3 4 km

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

A toponimia reflicte a historia e o xeito en que a xente se instala e convive co territorio. A UNESCO declarouna patrimonio cultural inmaterial da humanidade que merece especial respecto e protección e hoxe está incluída nas leis do patrimonio de Galicia e de España. A toponimia galega é singular, non só porque nos define como pobo senón tamén porque a súa abundancia, variedade e antigüidade non encontra símil noutra parte do mundo.

Con esta colección, a Real Academia Galega e a Asociación Galega de Onomástica pretenden recompilar e estudar os nomes de lugar habitados e algúns dos principais accidentes xeográficos dos concellos de Galicia, dun xeito divulgativo e ameno para axudar a coñecérmolos algo máis como galegos. Saber cal é a motivación e o significado dos nomes dos sitios onde vivimos e de onde vimos, onde naceron os nosos devanceiros e que acollerán os nosos fillos, faranos máis conscientes da relación co noso pasado, de como se conformou a nosa sociedade, de como é a natureza en que habitamos, a súa fauna e as plantas. Significará identificármonos mellor como sociedade e como pobo.

Asociación Galega de Onomástica

REAL
ACADEMIA
GALEGA

DEPUTACIÓN
PONTEVEDRA

Asociación Galega
de Onomástica